J. H. NEWMAN

KALISTA

Payer Rudolf

JOHN HENRY NEWMAN

KALISTA

ROMAN IZ 3. STOLJEĆA

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
ČETVRTO KOLO * * * KNJIGA 14.

JERONIMSKA KNJIGA
DVJESTA ČETRDESET I ŠESTA

TISKARA MERKANTILE U ZAGREBU

CALLISTA

1. Blagdan božice Astarte.

Mnoge su zemlje oko sredine trećega vijeka poslije Krista pripadale prostranom rimskomu carstvu, ali se ni u kojoj nije priroda odijevala bogatijim ruhom niti je igdje bujao veseliji život nego u prokonzulskoj Africi. Glavni grad te pokrajine bila je Kartaga. Ona Kartaga, koja je god. 146. prije Krista, kada je imala oko sedamsto hiljada stanovnika, bila razorena od Rimljana, a kasnije su je ti isti Rimljani obnovili iz njenih ruševina i podigli do staroga cvata. Oko tri stotine afričkih gradova priznavalo je Kartagu središtem svojega duševnoga života, svoje trgovine i saobraćaja.

Kartaga je ležala tik uz obalu Sredozemnoga mora, a jugozapadno od nje dizao se u unutrašnjosti zemlje, dva dana hoda daleko od mora, grad Sika. Stanovnici su Sike bili djelomice urođenici Numiđani, a djelomice rimski naseljenici. Grad je bio sagrađen na uzvisini, kojom se završavao niz brežuljaka. Ti su brežuljci bili ogranci gole gorske kose, koja se protezala prema sjeveroistoku. Na protivnoj strani od te gole gorske kose prostrlo se prema jugozapadu divno polje, kao radostan osmijeh, puno šuma, vrtova i vinograda, prelijevajući se u tisuću šara, likova i krivulja. Više milja mogao je čovjek ići tim poljem uzduž i poprijeko, a da mu nije došao na kraj. Na obzorju su se za vedrih dana vidjela u jugozapadnom smjeru brda Atlasa i fantastični likovi numidskoga gorja.

U neposrednoj blizini grada Sike mijenjali se veliki i mali posjedi, zasijani pšenicom, ječmom i raži,

zasađeni vinovom lozom, ispresijecani livadama i gajevima. Premda se polje pokraj grada pričinjalo u prvi mah potpunom ravnicom, ipak je oštrije oko opažalo u njem veliko mnoštvo valovitih humaka i uvala, u kojima su krasno uspijevale naranče, masline, palme i svakojake voćke. Mnogobrojne poljske staze i putovi završavali se u dvjema rimskim vojničkim cestama od kojih je jedna vodila prema Kartagi, a druga prema gradu, koji se nazivao Hippo Regius.

Potoci, što no su izilazili iz Atlasa i numidskoga gorja, utjecali su u udaljeni potok Bagradas, koji doduše nije bio širok, ali je zato usjekao svoje korito vrlo duboko u zemlju, tako da je mogao primiti u sebe silnu množinu vode. Iz pojedinih potoka vodila je u polje velika mreža kanala i jaraka, koji su natapali plodne oranice, vinograde i nasade palma i naranača. Gdje nije bilo prirodnih vrela ni potoka, tamo su stanovnici kopali umjetne bunare, koji su katkada sezali do nevjerovatne dubine od dvije stotine sežanja. Kod kopanja takvih bunara znalo se dogoditi, da su kopači bili iznenada zahvaćeni tako snažnim podzemnim mlazom vode, te su se utopili u njemu. Afričko je sunce nemilosrdno palilo cijelu krajinu, ali su zato pola godine padale obilne kiše, a pola godine osvježivalo se raslinstvo obilnim rosama i razboritim umjetnim natapanjem.

Kako se tlo u okolici Sike valovito dizalo i spuštalo, tako se na humcima i u uvalama dizali zaseoci velikih posjednika i kućice rimskih naseljenika. Vidjelo se i tu, da je u rimskom carstvu zavladalo doba cvjetanja različitih građevina. Iz svakoga grada, iz svakoga sela vodio je u okolinu red javnih i privatnih zgrada, ponosnih stanova za ljude i različitih hramova. Sve je to bilo sagrađeno od obična vapnenca, mramora ili ponajčešće od tvrdo pečene opeke, koja je mogla da u ovom kraju odolijeva više tisuća godina zubu vremena. Svuda naokolo vidjelo se, kako

se po humcima i pećinama blistaju poput kruna od sunčanih zraka bazilike i hramovi. Sve jedna prijatnija slika od druge pružala se pred čovjekom, kad je gledao gradove Tubersikumbur, Tugu, Laribus, Siguesu, Sufetulu ili Koloniju Scilitanu, koja se bjelasala na visokom pećinastom zaravanku ispred Atlasa, a postala je bila slavna naročito radi mučeništva sv. Sperata i njegovih drugova, kojima su na zapovijed rimskoga prokonzula bile odsječene glave, jer nijesu htjeli da se kunu Genijem Rima i rimskoga cara.

Grad Siku osnovali su nekada Feničani. Njihovi su tragovi ostali u gradu dugo vremena nakon toga, kako su Rimljani srušili gospodstvo Kartažana. Još u trećem stoljeću poslije Krista slavili se tu ponajviše fenički kumiri. Naročito se isticali hramovi posvećeni krvoločnomu tirskomu Herkulu i Saturnu, kojima se svake godine prinosile grozne ljudske žrtve. No i ti su hramovi zaostajali za tajnovitim starim svetištem, koje je bilo posvećeno prljavomu bogoslužju sirske božice Astarte. Uske i nepravilne gradske ulice vijugale se uzbrdicom i nizbrdicom, a iznad privatnih kuća uzdizala se javna kupališta, kazalište, Kapitolij, sagrađen po uzoru Kapitolija u Rimu, zatim dugi trijem s krasnim kamenitim stupovima, gimnazij i mjedeni konjanički kip cara Severa. U sredini tih spomenika, koji su bili usko natiskani jedan do drugoga, prskao je snažan vodoskok svaki čas u vis više tona vode. Praznovjerni su stanovnici grada Sike držali to mjesto svetim, zato su ga okružili hodnikom od stupova.

Na jugozapadu od grada, kojih pet časaka daleko od posljednjih gradskih kuća, nalazilo se imanje nekog bogata Rimljanina. Ograde i živice od bodljikavih kaktusa i mesnatih aloja rastavljale su oranice i livade od mirisnih narančnjaka i visokih palmovih šumica. Stotinu jaraka razvodilo je iz obližnjega potoka vodu po cijelom imanju. Usred imanja uzdigle se zgrade za stanovanje upravitelja, njegovih po-

moćnika i robova, a pokraj tih ljudskih stanova jedva se zamjećivale staje za goveda, konje i druge domaće životinje.

Žito je na njivama bilo već požeto. Od bujnoga zlaćanoga klasja nije preostajalo ništa drugo, nego pusta strn, po kojoj su nebrojena jata cvrčaka cvrčala svoju jednoličnu, neprekidnu, gromornu pjesmu. Ovdje ondje propadali su na strništima ostaci nabrzo sklupanih sjenica ili hasura, pod koje su se u nesnošljivoj žegi zavlačili oni dječaci, koji su prije žetve čuvali njive od navala bezbrojnih malih krilatih tatova i lupeža. Svagdje imade takvih ptica, koje ne poštuju čovjekova znoja i vlasništva, pa ni rimska prokonzulska Afrika nije mogla biti bez njih.

Na onoj strani imanja, koja je bila najudaljenija od grada Sike, zelenio se na jednom podanku lijep, pomnjivo njegovan vinograd. Njegovo je kolje bilo dosta nisko, ali kako se sunce naginjalo zapadu, sjene su se kolja bile već silno produžile prema istoku. Između čokota vukli se polagano robovi, koji su nosili na glavi petasus (šešir) s golemim obodom, a od odijela su imali samo tako zvani subligarium, koji im je sezao od pojasa do koljena. Robovi su obrezivali one mladice, koje su bile na štetu razvijanja grozdova, a uz to su privezivali čokote uz kolje tako, da budu što bolje zaštićeni protiv vjetra i sunčane žege

Dok su robovi polagano obavljali svoj posao, začuo se s druge strane na putu, koji je vodio od grada prema potoku, nešto tugaljiv muškarački glas, koji je pjevao nekakvu staru grčku pjesmu. Pjevač se nije odmah vidio, jer je s obadvije strane puta bila izrasla neprovidna guštara, koja ga je zaklanjala. Istom kad je izašao iz guštare i kad je upravio hod prema radnicima u vinogradu, moglo se razaznati, da je to procurator ili zamjenik upravitelja imanja imenom Agelije. Bio je to mladić, kojemu su potezi lica, oči i kosa odavali, da nije afričkoga, nego evropskoga podrijetla. Njegove su kretnje imale u sebi nešto bojažljivo

i sustezljivo. Cijelo mu se odijelo sastojalo od crvene tunike, koja je bila iznad bokova prevezana pasom te mu je padala do koljena. Na nogama je nosio čizme, koje su mu sezale do sredine listova.

Došavši do radnika, koji su obrezivali i vezali vinograd, okrenuo se Agelije jednomu robu i rekao mu više u prijaznoj šali nego u opomeni:

— Ej Sanzare! Ne svida mi se tvoje vezanje čokota. Ja bih znao to bolje učiniti. Ali tako star dečko, kao što si ti, teško se dade poučiti. Ti ne vežeš skupa mladika, koje tvoj nož poštedi, već ih puštaš, neka strše u divljem neredu na sve strane. A šta će biti, kada dođe oranje i kad volovi budu vukli plug između redova? Sve će mladike zgaziti i polomiti.

Agelije je govorio latinski. Rob ga je razumio i odgovorio mu istim jezikom, ali slažući riječi, kao da tuca kamenje:

— Dakako, gospodar, dakako. Ali tomu ne kriv ja, tomu kriv ništarija plug. Trnokop bolji, bolji. Trnokop ne lomiti loze. Ja puštati mladike, da sunce previše ne paliti loze i zemlju. Ja ne kriv, što beštije volovi u vinograd dolaziti, a ljudi trnokop baciti.

— Hm, dakle ti, Sanzare, tako mudruješ? — odvrati Agelije. — A znaš li ti, da se trnokopom ne uzdiže toliko prašine kao plugom? A prašina, koja padne po lišću, zaštićuje mladike protiv sunca jače nego tvoja guštara.

Činilo se, da Sanzar nije znao u prvi mah, što će odgovoriti na ovu mudroliju, koja je bila isto tako pametna kao i njegovo protivljenje plugu. Ali se rob brzo snašao i uzvratio udarac udarcem odgovarajući:

— Ali velike beštije gaziti tako duboke jame u vinograd, da nam nabiti svu zemlju tvrdo ko opeku.

— Nije se dobro nadmudrivati sa starim vincilirom, koji je svu mudrost, kako se obrađuju vinogradi, proučio još prije, no što sam ja došao na svijet, — reče prokurator Agelije smiješećke i pođe u bašču, koja je bila tik uz vinograd.

I u bašči se vidjelo, kolika je bujnost mlade godine. Premda je žetva bila već prošla, ipak je istom sada započinjalo pravo razbujalo, žarko i mirisavo ljeto. Nakon kišnog i vjetrovitog razdoblja od šest mjeseci nastajalo je doba, u kojem je priroda stvarala najslađe i najopojnije plodove. Bašča je zapremala prostor od nekoliko jutara, a sve je to zapravo bila jedna jedina gredica puna samih procvalih raznobojnih ruža. Omamljivi mirisi i divne boje ispunjale su dušu gledalaca raskošnim uživanjem. Kad je Agelije ušao u bašču, bili su robovi zaposleni rezanjem ružičnih cvatova, koje su bacali u velike košare, da kasnije istisnu iz njih glasovito i skupocjeno ružično ulje. Robove je nadzirao Vitrik, upravitelj cijelog imanja. Bio je to čovjek srednjih godina, po svojoj vanjštini silno služben, strog i inače vrlo žustar. Kad je vidio Agelija, kako dolazi k njemu malo se razvedrio, pa je progovorio bockavim prizvukom:

— Kako to, prijane, da si danas ovdje? Baš kao da si rob, a ne slobodan Rimljanin? Razumljivo je, što ja danas nadzirem rad. Ja sam već nešto stariji čovjek. Ali ti? Tako mlad, pa bježiš od svetkovine božice Astarte! Čak i robovi imadu jedamput u godini svoje saturnalije, svoje poklade, kada ništa ne rade, a ti hoćeš da budeš gori i od njih. Čemu se vrzeš naokolo po imanju? Danas bi morao zaboraviti svoju službenu revnost i pokloniti se u gradu djeliteljici blagoslova predobroj božici Astarti.

— Kako da budem u gradu, kad se na imanju radi? — odvrati Agelije. — Ne mogu da budem i ovdje i tamo. To bi podsjećalo na staru riječ Hiempsala: Na jednoj mu je nozi papuča, na drugoj čizma. Slabo bi robovi radili, kad bih ja trčkarao u grad. A i ti bi se mogao ljutiti na me, kad bih tako radio, jer si me uzeo u službu zato, da budem ovdje, a ne tamo.

— Istina, zato sam te uzeo u službu, — odvrati Vitrik. — Ali danas je poseban dan, koji je posvećen

carstvu, Geniju Rima, običajima zemlje i naročito velikoj božici Astarti i njezinu divnom mjesecu raskoši. Ti poznaješ rimski stih: »Parturit almus ager — Rađa nam plodno polje«. Nemoj se protiviti prirodi, mani se hirova, koji bi htjeli rušiti sklad golemog svemira.

Agelijevim je licem preletio oblak postiđenosti ili možda nezadovoljstva. Činilo se, kao da se napreže tražeći odgovor. Napokon je pronašao samo riječi:

— Mislim, da ovakva pogrješka ne pristaje loše tvojemu podređenomu prokuratoru.

— Ne znam, — odvrati upravitelj Vitrik. — Svakako, ja ne odobravam tvojih nazora. Razumijem se ponešto u ljude tvojega kova. Koribanti, Frigijci, Židovi, kako li se već volite nazivati. Danas imade na pretek tih fantastičnih vjera. Ali ja ti velim: Sveži si radije konop oko vrata, pa se objesi na svojem dovratniku, ako si se zasitio života. Pokazat ćeš time barem, da imadeš razuma. Ali kako može čovjek, kojemu još glava stoji uspravno na ramenima, smatrati vrijednim, da živi, a da u isto vrijeme prezire život i njegove užitke?

— Ja sam prijatelj mira, — odgovori Agelije. — Zato volim život na selu, koji se tebi čini tako pust. Ne privlači me isprazna žurba u gradu. Ukusi su različiti.

— Pa najposlije tko ti kaže, da si trebao ići baš u grad? — nastavi upravitelj. — Čitava je Sika izašla pred gradska vrata. Građani su i građanke poplavili polja, gajeve, grmlje, potok. Korakni samo, dobrijane, otvori oči i uši, da ti radost zalije pljuskom dušu. Nemoj bježati pred slatkim dahom božice, pa će te ona odmah napuniti zanosom.

Agelije se samo nasmiješi, kao da ne razumije upraviteljevih riječi, i zaputi se prema jednoj skupini radnika, koja je dalje na otvorenu i utoptanu gumnu vršila žito.

Upravitelj je Vitrik gledao za njim i govorio u sebi:

— Čudaković je taj Agelije. Otac mu je bio tako vrijedan rimski vojnik, da mu nije bilo premca među svima onima, koji vitlaju kopljem i mašu mačem. Jedino mu se u posljednjim danima života nešto poremetila pamet. Jadnik, upao je u jednu od onih vjera, koje se danas šuljaju kao zmije zemljom. Na njem se ipak nije mnogo opažala posljedica robovanja tmini, ali na njegovu se sinu vidi već sada, da nije sposoban za život. Šteta. Možeš ga inače za sve upotrijebiti, ali njegova je moždina otrovana, i on će sagnjiti u svojem čudaštvu.

Posve su drukčije bile misli, kojima se u taj čas bavio Agelije. On je mislio s bolom u duši na bogumrsko štovanje božice Astarte, koje je bilo poplavilo cijelo rimsko carstvo, a nedavno ga je sam car Heliogabal bio svečano uveo i u Rim. U Africi je to štovanje bilo uvriježeno već mnogo stoljeća. Tu se Astartino bogoslužje pod utjecajem vrelog sunca, omamljivog raslinstva i uskipjele krvi pretvaralo u razuzdano zadovoljavanje najnižim strastima.

— Sav je zrak ovih dana okužen grijehom, — govorio je Agelije u sebi. — O, kamo sreće, da su javni grješnici ostali i ovih dana u svojim gradskim stanovima! Ali oni su došli u prirodu, da i ta divna djela Božjih ruku oskvrnu grijehom. Priroda, kćerka Svevišnjega, postala je sredstvom nečastivoga. O vi divna stabla, ti krasno cvijeće, žarko sunce na nebu i vi balzamski mirisi, zacijelo i vi uzdišete za otkupljenjem iz toga sužanjstva. I vama je nametnut jaram, samo kada ćete moći da služite plemenitijoj svrsi, za koju ste određeni od Stvoritelja? Kad li će se već jednom srušiti te kule varke, koje već tisuću i tisuću godina pritištu zemlju? Vi krasna djeco prirode, zacijelo ne ćete toga dočekati, nego ćete morati prije uginuti.

Iz gajeva i grmlja čulo se pjevanje ljudi i trubljenje rogova. Moglo se jasno razabrati po ciki, smijehu i glasnim razgovorima, da se na poljima nalazi velik broj građana.

Kad je na zemlju pao mrak, sinula su u okolici mnogobrojna svijetla, koja su se pomicala glavnom cestom prema gradu. Raspojasani izletnici vraćali se kući.

Agelije je poslao robove pod vodstvom nadglednika u njihove stanove, a sam je drugim putem pošao prema svojoj kućici odabirajući takve staze, na kojima je mislio, da se ne će susretati s povorkama, koje su se vraćale u grad. No na jednom mjestu morao je ipak da prijeđe preko glavne ceste. Misleći, da je cesta prazna, spuštao se s povišega humka na nju, ali u isti mah pojavila se iza okuke pustopašna povorka izletnika, koja ga je okružila baš u času, kad je prelazio preko ceste na drugu stranu. Svi su izletnici bili u svečanom ruhu, koliko su uopće nastojali da imadu ruho na sebi. Svaki je na čelu ili na ruci imao znamenje Astartina bogoslužja. Najveći se dio povorke sastojao od žena.

Jednomu muškarcu u povorci upade u oči, da Agelije nosi svakidašnju tuniku i da nema na sebi nikakva Astartina znaka, zato ga upita:

— A zašto ti, braco, nisi danas slavio božicu Astartu?

— Pusti ga, — reče drugi. — Nije to rđav čovjek, samo ga furije zviznuše nešto po mozgu. Znam ja, kakvog je on kova.

— Tako mi Astarte, — poviče treći, — to je jedan od gnostičkih podmuklica! Ja sam već negdje vidio to lupeško lice. To je jedan od Plutonovih pasa, bliži rođak troglavoga Cerbera. Taj je utekao podzemnom živoderu, kad ga je htio uhvatiti. Ime mu je Hanibal.

Svi prasnuše u grohotan smijeh. Jedan momak prihvati Agelija za ruku i reče:

— Ej, Hanibale! Slušaj, Hanibale, ovdje je jedan tvoj drugar, koji te poznaje. Pođi, prišo, s nama, da se malo pozabavimo.

Agelije se istrgne nametljivu napasniku iz ruke i u nekoliko koraka prijeđe preko čačkovite ceste te kroz jedan otvor u živici smukne u polje. Neka žena poviče za njim:

— Žabo krastačo! Sada sam ga prepoznala. To je nekakav vještac. Taj ždere malu djecu! Nijesam li ga dobro vidjela, kako je umaknuvši načinio čarobnjački znak? Ovako je načinio rukama (i žena pokuša da se prekrsti). Znam ja, šta je to. Tako je radila uvijek i moja sestra. Luđakinja! Ostavila me je, da postane jedna od onih sovuljaga. Pa i taj vještac, koji nam je utekao! To je kršćanin, kuga ga proždrla! Taj bi htio da nas pretvori u životinje.

— Krvolok jedan! Cerber ga progutao! — vikala je druga žena, koja je pograbila kamen s ceste i zavitlala ga pravcem, kuda je Agelije otišao.

Agelije je slušao, kako povorka dalje govori:

— Gdje je ta magareća glava? Kuda je utekao? Naprijed za njim! Rasvijetlite sve staze, moramo ga pronaći. Na vješala s njime! Zašto nije bio dolje u dolini među poštenim ljudima?

Međutim nitko nije polazio u potjeru za Agelijem. Pijana se povorka držala samo ceste te je za čas smetnula s uma svaku pomisao na progon, kad je jedan vikač započeo da pjeva u čast božice Astarte neku ogavru pjesmu, kojoj su se svi priključili.

2. Agelijeva kućica.

Rulja je odmicala pjevajući dalje, a Agelije je pošao prema svojoj kućici, koja je bila sagrađena od opeke na podanku jednoga brežuljka. Pred kućicom je bila zelena tratina, na kojoj je s jedne strane rasla visoka ponosna palma, a s druge strane nekoliko drveta naranača. Okolo kućice nanizali se redovi šipkovih drveta s jasnocrvenim cvijećem, a pokraj

njih je uz opojni jasmin cvala passiflora. U pozadini kućice nalazile se lijehe s procvalim ljiljanima, perunikom i ocvalim rosopasom.

Agelijeva je kućica bila vrlo jednostavna, jer se sastojala od najobičnije kuhinje s ognjištem i od jedne sobe. U sobi je na jednom zidu bio naslikan nevještim potezima križ, oko kojega su oblijetali golubovi. Ispod križa opažale se još tri slike ili bolje reći crtarije: u sredini Blažena Djevica s rukama raširenim za molitvu, njoj s desne strane sv. Petar, a s lijeve sv. Pavao. Na istom je zidu bila gore pribijena drvena polica, a na njoj su u smotcima pergamene bili pohranjeni psalmi, evanđelje sv. Luke i poslanica svetoga apostola Pavla Rimljanima, sve to u starom latinskom prijevodu.

Premda kršćani još nijesu smjeli ispovijedati svoju vjeru javno, ipak kod kuće nijesu sakrivali vjerskih znakova.

Namještaj je u Agelijevoj kućici bio takav, kakav je imala većina ratara tadašnjega vremena. Nekoliko stolica i velik stol, postelja sa slamnjačom i nekoliko gunjeva, ručni mlin za mljevenje žita, koji se sastojao od donjega učvršćenoga kamena i žrvnja, koji se okretao drvenim drškom, zatim nešto kuhinjskog posuđa, sušeno grožđe, vreće napola napunjene žitom, više bočica s različitim ljekarijama i kojekakve druge sitnarije, — to su bile stvari, koje su ispunjale Agelijevu sobu.

Agelije je osjetio razliku između one buke, koju je malo prije čuo na glavnoj cesti, i tišine, koja je vladala u njegovoj sobi. Ali ni ta tišina nije ga mogla zadovoljiti. Osjećao je potrebu da pred nekim iskali svoje srce i da mu kaže svoje bojazni i sumnje. Sreća bi bila za njega, da je mogao pristupiti svetoj ispovijedi. Ali on se nije još nikada ispovjedio, premda je bio u dobi od dvadeset i dvije godine i premda je sveti krst, potvrdu i prvu svetu pričest primio, kad mu je bilo šest godina. Vjeru je sačuvao još od

djetinjstva u potpunoj neokrnjenosti, ali kako u cijeloj okolici nije bilo svećenika, to nije mogao da pristupa svetim sakramentima. A danas, kada je osjetio svu bijedu poganske vjere, probudila se u njem jače nego ikada želja, da se sastane s drugim kršćanima barem na molitvu i da umiri uzburkano srce. No gdje su bili ti drugi kršćani? U cijeloj Siki i okolici nije bilo ni biskupa ni svećenika ni đakona. Još je živio stari mansionarius ili sakristan; osim toga nekoliko žena i djevojaka, pa desetak robova; najposlije i lijep broj muževa, koji su pripadali kršćanskoj zajednici; ali svi su ti živjeli svaki sam za sebe i nijesu možda ni marili jedan za drugoga. Bilo je čak kršćana koji su radi nikakove veze s duhovnim pastirima bili podivljali i postali nazorima i životom isto što i pogani.

— Nitko se ne stara za mene! — uzdahne Agelije spuštajući se u tami svoje sobe na nisku klupčicu. — Nema nijednoga čovjeka, kojemu bih nešto vrijedio. Baš sam pravi pustinjak kao Ilija i Ivan, a nemam zvanja ni snage za to. I sam je prorok Ilija osjećao, kako je teško boraviti izvan ljudskoga društva. Pa i Ivan je Krstitelj upitao najposlije, kao da mu je dodijalo čekanje: »Jesi li Ti onaj, koji imade doći?« Hoću li uvijek imati samo spoznaju, a ne ujedno i utjehu istine? Zar da pripadam velikoj božanskoj zajednici, a da nikada ne budem u društvu njezinih članova?

Agelije je neko vrijeme zapeo kao čovjek, koji ispija posljednje kaplje gorka napitka. Onda je uskliknuo:

— Zašto da ne odem iz Sike? Šta me još veže uz neznatno imanje, koje je bio iznajmio moj pokojni otac? Ne veže me ništa ni uz velikoga posjednika, kojemu sam postao prokurator. Kakva smisla imade ovo nadziranje robova po vinogradu, po ružičnjaku, na gumnu i drugdje? Zašto da čovjek osjeća uvijek, kako je u protivnosti s cijelom okolicom? Ne bi li

bolje bilo, da otputujem u Kartagu, Hipon ili Cirtu, gdje imade mnogo kršćana? Ovdje nemam zapravo nikoga svoga. Brat je Juba poganin i ne slaže se sa mnom. Majka Gurta mrzi kršćanstvo i Bog zna, kuda se zavukla među svoje svoje numidijske zemljake. A očeve su kosti valjda već sagnjile u ovoj zemlji.

Agelije se najednom zavezao u sjetne misli o prošlosti svoje porodice. Pred oči mu je došao ponosni lik njegova oca Strabona, rimskoga vojnika, koji je odsluživši godine vojništva u drugoj italskoj legiji bio došao u Siku i tu se kao ratar oženio starijom djevojkom iz numidskoga plemena. Sva je sreća bila, što je Strabon u isto doba prešao na kršćanstvo, jer drukčije zacijelo ne bi mogao izdržati pakosti i hirovitosti svoje žene, koja mu se bila nametnula zato, jer je u mladosti bila raskalašena, pa je kasnije nije htio nitko da uzme za ženu. Ipak koliko je god Strabon htio da bude ustrpljiv, ipak je najposlije morao da zatraži od Crkve rastavu, koja mu je bila i dopuštena. Sinovi Agelije i Juba ostali su uz oca, koji se trudio, da im dadne kršćanski odgoj. Još je u ono vrijeme živio u Siki stari biskup, koji nije imao dovoljno vjernika, pa se bavio više gospodarstvom nego duhovnom pastvom. Od njega je Agelije bio kršten, kad mu je bilo šest godina. I Juba je imao kasnije da primi sv. krst, ali kad jeAgeliju bilo osam, a Jubi šest godina, pošao je njihov otac Bogu na istinu. Nejaka djeca ostadoše na brizi njihovu stricu Jukundu, koji je u Siki imao trgovinu poganskih kipova, slika i amajlija. Stric je Jukundo bio poganin, ali se nije mnogo starao za vjerski odgoj svojih sinovaca. Tako se dogodilo, da je Agelije ostao kršćanin, a Juba nije dopro dalje od katehumenstva. Kad su obadvojica postali po rimskom zakonu punoljetni, isposlovali su prijatelji njihova oca Strabona, da je Ageliju bio produžen zakup očeva imanja, a Jubu je zadržao stric Jukundo u svojoj trgovini. Kako je međutim umro i stari biskup, raspala se potpuno kršćanska općina u

Siki i okolici. Juba je stupio u vezu sa materom te je još više ohladnio za kršćanstvo.

O tim događajima i prilikama razmišljao je Agelije večeras u svojoj kućici kolebajući, bi li ostao i dalje na svojem mjestu ili bi se odselio u koji grad među kršćane. Čudnovat mu se osjećaj usjekao u srce. Bila je to djelomice plašljiva tjeskoba, koja se javlja u svačijoj duši, kad se čovjek sprema, da promijeni iz osnova svoj način života, a djelomice je to bila živa želja za novim životom. Agelije se nije mogao odlučiti ni na što stalno niti je mogao da odgovori na pitanja, koja je sebi postavio. Zapao je u teško, muklo snatrenje, u kojem mu se činilo malo pomalo, da ni na što ne misli.

Šta li znači smiješak, koji se nenadano javio na Agelijevu licu? Taj je smiješak bio kao pogled djeteta u majčino oko. Agelije nije znao, kako se to dogodilo, ali oblak je s njegova lica iščeznuo. Podigao je ruku i prekrstio se izgovarajući božanska imena presvetoga Trojstva. Ustao je sa svojega mjesta, bacio se ničice pred križ i započeo sabrano moliti svoju večernju molitvu, koju nije zanemario od svojega djetinjstva.

3. Nejednaka braća.

Već davno nije Agelije molio tako od srca kao večeras. Bila je to molitva, koja je sama izvirala iz duše, bez trunka rastresenosti. Kad je svršio, ustao je i zapalio malu glinenu svjetiljku. Blijedo je svijetlo obasjalo sobu i palo na lik crnomanjasta mladića, koji je sjedio na pragu, a oči su mu divljim nemirom zurile u Agelija. Lice se Agelijevo odmah ponovno smrknulo, jer nije volio nadošla gosta. Bio je to njegov brat Juba, koji je za vrijeme molitve bio otvorio neopazice vrata, pa je čekao, da Agelije ustane sa zemlje. Kad je blijedo svijetlo svjetiljke obasjalo njegovo lice i njegovu crnu čupavu kosu, kimao je on neko vrijeme prezirno glavom, a onda je stisnuo obrve, naprčio usnice, skrstio ruke i udario u neugodno cerekanje rugajući se bratu:

— He-he-he! Agelije, pa ti si ležao ničice na zemlji!

— Zašto ne? — odvrati Agelije. — Zašto se ne bih pomolio Bogu, prije nego pođem na počinak?

— Dakako, — rugao se dalje Juba. — Dakako, svatko ima svoj ukus. Ali za pametna i ponosna čovjeka imade u tom činu nešto nedolično, nešto, što ponizuje.

— Ali Jubo! — usklikne Agelije s gorčinom u duši i u zvuku glasa. — Zar ti nijesi pristaša nijedne vjere?

— Možda jesam, a možda i nijesam, — glasio je odgovor. — Svakako nijesam pristaša takve vjere, koja bi mi savijala leđa i tražila od mene, da klecam i da se u prahu previjam.

— Pa šta imaš da radiš tako kasno u večer ovdje? — zapita Agelije. — Tko te je pozvao ovamo?

— Ja dolazim, kada me je volja, —odvrati oholo Juba. — Ja nijesam navikao da dajem komu račun o svojim djelima. Ni Bog ni čovjek, ni vrag ni svećenik, nitko nema prava da me o tom štagod pita, a najmanje ti. Tko je tebe ovlastio, da me pitaš za razlog mojih čina?

Agelije se svladao, jer je volio da ga njegov brat drži slabićem, nego da mu uzvrati bezobzirno, kako je zaslužio. Više žalosno nego prijekorno rekao je:

— Pa onda budi uvjeren, ako nastaviš tako, da ne ćeš naći nigdje utjehe ni mira, ni na ovom svijetu, a pogotovu ne na drugom.

Juba je neko vrijeme šutio i gledao u tle grizući nacerenim ustima nokte, a onda je podigao drsko oči i rekao:

— Ja ne tražim više nego što imadem. Ja sam zadovoljan.

— Zadovoljan i sa samim sobom? — upadne mu u riječ Agelije.

— Naravno, — odvrati Juba. — S kime da živim u miru, ako ne najprije sa samim sobom?

— Ja mislim, da najprije treba tražiti mir sa svojim Stvoriteljem, — reče Agelije.

— Sa svojim Stvoriteljem? — odvrati Juba zabacujući glavu unatrag kretnjom neke nadmoćnosti. — Stvorilelj? To je, mislim, samo isprazno utvaranje.

Agelije se prestravi na te riječi i progovori drhtavim glasom:

— Prestani, brate, s tako užasnim govorom!

— Da prestanem? Pa tko je započeo? Zašto samo da jedan čovjek propisuje zakon? Nema li i drugi pravo, da iznosi svoje mišljenje? Je li ta vjera u Stvoritelja općenito priznata? Tko ju je donio na svijet? Kršćani. Kršćani su oni, koji su započeli učiti tu vjeru. A prije kršćana mogao je svijet da posve lijepo postoji i bez nje. Pa tko je sada započeo svađu? Ti!

— Dobro, —odvrati Agelije malo žešće. — Kad već hoćeš da se čovjek s tobom prepire, onda ću ti reći, da svađe nijesam započeo ja, nego ti. Započeo si je već time, što si došao ovamo. Ti pitaš uvijek, s kojim pravom traže drugi štogod od tebe. A ja te pitam: Kojim pravom dolaziš ti, da se rugaš drugomu i da ga uznemiruješ u ovo kasno doba?

Ni najmanji trag razdraženosti nije se pokazao kod Jube. Činilo se, da je on potpuno slobodan od takvog osjećanja. Činilo se, da on i nema srca, nego mu je mjesto njega kamen u grudima. Kao da ga se ništa ne tiče bratova uzrujanost, odgovorio je sasvim mirno pokazujući rukom prema numidijskim planinama:

— Bio sam tamo daleko.

Izraz bola preleti preko Agelijeva lica. Sada je razumio, zašto Juba večeras govori tako prezirno o kršćanstvu. Bio je zacijelo kod matere Gurte, koja je raspaljivala u njemu paklenu mržnju na vjeru, u kojoj je umro pokojni otac. Da se uvjeri, je li njegovo naslućivanje ispravno, upita nakon razmišljanja:

— To znači, da si bio kod matere?

— Jesam! — odvrati Juba.

Šutjeli su opet neko vrijeme obadvojica. Kada započne Agelije :

— Brate, ti si posljednjih godina silno trgnuo natrag.

Juba strese glavom u znak, da ne priznaje toga, a onda poput istočnjaka podvuče noge poda se i nasloni se laktima na raširena koljena.

— Nadao sam se neko vrijeme, da ćeš se dati krstiti, — nastavi Agelije.

— To je bilo u doba, kad sam bio slab, — odvrati Juba. — Da, i ja sam namjeravao nekada postati kršćanin. Bilo je to neposredno poslije smrti staroga biskupa. On je još od djetinjstva bio tako prijazan prema meni. Pripovijedao mi je stvari, koje su bile upravo ženski dirljive, zato mi se može oprostiti, što sam neko vrijeme bio slabić.

— Kamo sreće da si ustrajao i poslušao svoje srce! — primijeti Agelije.

— Slabosti je nestalo, — reče Juba s ponosnim samoljubivim osjećajem. — Nestalo je oblaka s obzorja mojega života, i sada mi je sve vedro, sada vidim sve u ljepšoj rasvjeti. Ne umije svatko biti jak. Zdrava glava, glava, koja misli, — govorio je Juba dalje hvatajući se za svoju glavu, — mora doći do drukčijih zaključaka, nego što su bili zaključci staroga pokojnoga biskupa.

— Neka ti bude! — reče Agelije zijevajući i pokazujući time svojem bratu, da bi želio već jednom dovršiti taj razgovor. — Ali čemu si došao tako kasno k meni?

— Pa da ti iskreno kažem, — nastavi Juba, — mogao sam već davno biti u gradu kod strica Jukunda. Kod matere se nijesam dugo zadržao, ali zato sam se na povratku zaustavio dulje vremena u onom gaju kraj potoka sa štovateljima i štovateljicama božice Astarte.

Agelije problijedi i zabrinuto prozbori:

— Jadni brate, pa šta si imao raditi u takvu društvu?

— Htio sam da vidim svijet, — odgovori Juba. — Ne pristoji se za čovjeka, da ne poznaje života. Zašto da budem neznalica? To je bila divna lakrdija. Prezirem sve one tikvane i blune. Kobacali su se naokolo i ležali kao panjevi. Svi su bili pijani. To su ti pravi majmuni i svinje. Pa ipak, ako me bude volja, i ja ću se povesti za njihovim primjerom. Prvom ću se zgodom naljoskati ko majka zemlja. Nije to nikakvo zlo, ja sam svoj gospodar.

— Nikakvo zlo? — okosi se na nj Agelije. — Kako da nije zlo, kad čovjek postaje majmun ili svinja?

— Ti ne poznaješ čovječje naravi, — nastavi Juba sa samodopadljivim smiješkom. — Prva je naša dužnost, da budemo sretni. Ako tko misli, da mu je bolje kao svinji, pusti ga, neka bude svinja.

Juba se kod toga nasmije i onda nastavi dalje:

— Što se toga tiče, ti si, Agelije, vrlo tjesnogrudan. Pa znaj, i ja ću, kada mi prane u glavu, tražiti blaženstvo takvim načinom.

— Blaženstvo! — usklikne Agelije. — Odakle tebi u posljednje vrijeme takve mudrolije? Valjanje u blatu zoveš ti blaženstvom?

— Šta ti znaš o tom! — reče Juba i odmahne prezirno rukom. — Jesi li ti ikada vidio pravi život? Jesi li ga okušao? Da si ga vidio i okušao, bio bi pravi čovjek, dva puta vredniji, nego što si sada. Nećeš ni postati nikada čovjek, dokle god ne zaroniš u valove života. Uvijek se vučeš u istom uskom krugu. Ja bih se volio svaki dan opiti, nego da padam četveronoške na zemlju, kako to činiš ti, kada svaki dan poput crva puziš u prahu i zavijaš u duši kao pas, kada dobije batina.

— Tako mi života, ti ne smiješ dulje ostati na mojem pragu! — zaviče Agelije i skoči prema Jubi. — Napolje! Nosi se odavle! Šta si došao ovamo, da huliš na moje svetinje? Tko te je trebao? Tko te je tražio? Idi, idi, kažem ti, nosi se! Zašto ne ideš? Traži sebi druge uši za svoje pogano klepetanje.

— Ja sam još uvijek dobar kao i ti! — dobaci Juba ne mičući se s mjesta.

— Ne ću da se hvalim, — odvrati Agelije, — ali smatrati, da je poganin i kršćanin isto, kako ti to smatraš, to je kod mene ipak nemoguće.

— Smatrati, da je poganin i kršćanin isto! — ponovi Juba otežući svaku riječ. — Ja mislim, kada se kršćanin u javnom životu ne razlikuje od pogana, nego se s njima najprijaznije svagdje liže, da je to prilično ista stvar.

Tu omjeri Juba Agelija ponosnim pogledom, kao da hoće reći: No, jesam li te taknuo u živac? A onda nastavi:

— Kad bih ja bio kršćanin, kažem ti, da bi to svatko odmah opazio na meni. A ovako sam radije čestit poganin nego kukavički kršćanin.

Agelije se zacrveni i sjedne natrag na staro mjesto kušajući da sakrije zabunu u koju je zapao. A Juba je govorio dalje:

— Baš te prezirem. Ti nemaš odvažnosti da budeš kršćanin. Budi čovjek! Napolje sa svojom bojom! Ali ti si premalen, da budeš hrabar. Ne usuđuješ se čak ni pred stricem pokazati svoje mišljenje. Da, i tebe privlače katkada šareni dronjci, na koje gledaš inače tako crno, kada smatraš, da ti je to u prilog. Slušaj dakle, ja te prezirem. Prezirem tebe i svu tvoju bagru. Kakva je razlika između tebe i svakoga drugoga? Vaši ljudi pripovijedaju: »Sve su zemaljske stvari tašte, život je san, zlato je pjena, naslada je varka. Fratres carissimi (predraga braćo), vrijeme je kratko!« Ali komu je srce prilijepljeno više za zemlju, život, bogatstvo i zabavljanje nego vama? Svi vi ne ljubite manje svjetovnih slasti i časti, svi vi ne hlepite manje za zlatom, svi vi ne robujete manje častoljub-

lju i bojazni za svoj dobar glas nego stari užitka željni pogani, o kojima velite, da stupaju putem propasti.

— Imati savjest i raditi po savjesti, to su dvije različite stvari, — prekine Agelije bratove grdnje. — Savjest je u tih siromašnih ljudi zamračena. Ali ti Jubo, imao si nekada savjest, koja je bila obasjana svijetlom.

— Savjest, savjest! — reče Juba. — Da, zacijelo sam nekada imao savjest. Ali isto tako imao sam nekada i ljutu groznicu, od koje su mi cvokotali zubi i drhtali svi udovi. A bio sam jednoć i obolio na nozi, pa sam šepesao. Pa kao što je nestalo groznice i šepavosti, tako je nestalo i stare moje savjesti. Da, da, imao sam dosada različitih savjesti, jednom bijelu, drugi put crnu, onda žutu, pa zelenu, ali sve su te savjesti iščeznule, jer su sve bile nevaljale, a sada nemam više nijedne, i to je, mislim, najbolje.

Agelije je šutio, jer je imao jednu jedinu želju, da se što prije riješi neugodna pohoda. Međutim je Juba htio da iskali do kraja svoju žuč, koja se Bog zna otkada sakupljala u njemu, pa je govorio dalje, kao da propovijeda:

— Istina je, da je kršćanska vjera bila za mene odijelo, koje je sada iznošeno i koje se raspalo. Na posebnoj stepenici razvoja bilo mi je u krvi i u soku živaca nekakvo sretno pobožno čuvstvo. Nijesam zato bio ni bolji ni gori. Bilo je to nešto posve slučajno, kao što je slučajno i rumenilo na mojim obrazima, kojega će doskora nestati. Udešavao sam svoje čine prema onom čuvstvu, dok je ono opstojalo u meni, a kad ga je nestalo, ja ga ne mogu više oživjeti, kao što ne mogu povratiti ni svoje prve zube ni obrijane malje s podbratka. To su stvari, koje su bile i prošle.

Budući da je Agelije nestrpljivo i mrzovoljasto ustrajao u šutnji, dobaci mu Juba bodljiv pogled i reče polagano:

— Razumijem, što je sada s tobom. Oči su mi

dosta oštre, pa vidim, da ti ne vjeruješ danas ni mrvicu više od mene.

To je bio prijekor, koji Agelije nije htio podnijeti šutke, nego je uzviknuo:

—Ovako govoriti meni ovdje pod mojim krovom, to je ipak previše. Mnogobrojni su moji grijesi, ali među njima nema nevjere.

Juba strese glavom i reče:

— Mislim, da mogu gledati i kroz debelu kamenitu ploču. Tako je, kako sam rekao, a ti si preponosan, da to priznaš. I to je jedna značajka vašeg licemjerstva.

— Neka bude! — završi Agelije hladno. — Ali sada je dosta tvojega klepetanja, u kojem imade, kako mislim, mnogo namještenosti i izvještačenosti. Tražiš iskrenost i prirodnost, a toliko se propinješ na prste, da ne znaš više pravo hodati na svojim rođenim nogama. Kasno je već, Jubo. Kod kuće će u gradu pitati stric Jukundo za tebe, a ako se budeš odviše dugo zadržavao ovdje, mogao bi te još usput napasti koji od tvojih prijatelja, s kojima si danas dolje u gaju slavio Astartu. — No šta to vidim, brate? Ti nemaš na nogama čizama. Zar se ne bojiš hodati bos? Mogla bi te u tami ujesti zmija ili će te barem izgristi štipavci. Daj, da ti prije odlaska barem zamotam noge slamom.

— Ne bojim se ja ni zmija ni štipavaca, — odvrati Juba. — Imadem ja kod sebe amajlija, pred kojima bježe i lavovi i tigrovi i guje otrovnice.

S tim riječima podigne se Juba s praga i zaželjevši bratu laku noć udari pravcem prema gradu Siki. Čas je govorio sam sa sobom, čas pjevuckao nekoliko riječi iz kakve divlje pjesme. Sad je zabacio glavu natrag te bi je njihao amo tamo, a sada je udario u napola prigušen, porugljiv smijeh. Smatrao je, da mu je ispod časti ići običnim putem. Zato je udario gustom, vlažnom travom, a onda gudurom. Da

dadne oduška svojemu srcu, pjevao je približujući se gradu veselim glasom:

«Na rubu je pustinje tisa povelika,
A uz tisu kućica niskih dovratnika,
Tu stanuje malena crna moja dika.
Izrasla je šikara uzduž i popr'jeko,
Po kobili drvenoj mlaz je krvi teko,
Na kobili čiča Ham unuke je sjeko.
Tko je s Hamom prijatelj, tuga ga ne mori,
Svjetiljke mu ne treba, njemu kosa gori,
On i noću pogađa, gdje mu stoje dvori.«

Jubino pjevanje bude prekinuto režanjem, koje se javilo gotovo ispod njegovih nogu. U isti čas odšuljala se dalje neka divlja zvijer mačjega roda. Juba nije bio ni najmanje iznenađen. Izvadio je malenu kumirsku sliku od kovine te ju je okrenuo prema životinji mrmljajući nekakve riječi, kao da čara. Oholi Jubo, koji si malo prije grdio brata, što vjeruje, kako li si u svojoj nevjeri postao praznovjeran!

Najposlije uspeo se Juba na uzvisinu, gdje je bio sagrađen grad Sika. Prošao je kroz gradska vrata i udario prema stričevoj kući, koja je bila u blizini Astartina hrama.

4. Kuća strica Junkunda.

Kad je Juba došao do kuće strica Junkunda, bila su njezina vrata već zatvorena. Na dućanu su bili spušteni široki kapci, koji su bili prevučeni teškim drvenim prijevornicama. Stric se Jukundo dobro ogradio protiv provalnika i tatova, koji su mogli lako doći u napast, da opljačkaju dućan, jer je u njemu bilo vrlo mnogo robe. Kupac je tu mogao naći ne samo svakojakih rukotvorina, načinjenih dlijetom, nego i predmeta od svakojake kovine, slonove kosti i dragoga kamenja. Tu je bilo svega, što je trebalo za bogoslužje u hramovima i u kućama. Tu su se po danu sjajile slike u šarenom prelijevanju boja. Srebro, zlato, gvožđe, slonova kost, alabastar, sadra, milovka — sve se to odsijevalo u raznolikom lomljenju zraka.

Police i pretinci bili su napunjeni finijim predmetima od dragocjena latka i vezene tkanine. Svačiji je ukus mogao u dućanu naći štogod za sebe. Široki slojevi i otmeniji svijet, dnevna moda i ljubav prema starinama, klasična i barbarska pobožnost — sve je to moglo ovdje naći svoje zadovoljenje. Tu je čovjek mogao vidjeti surove simbole nevidljivih sila, koji su nastali u djetinjstvu umjetnosti te su radi strahopočitanja prema prošlosti ostajali uvijek jednaki: mogao je vidjeti zagonetnu mramornu kocku, koju su Arapi smatrali svetom, stup kao znamen Merkura ili Baka, Heliogabalov stožac sa širokom podnicom, čunjasti kamen ciparskoga grada Pafa kao znamen božice Afrodite i opeku ili zidni kamen božice Junone. Tu je bilo i manje vrijednih pećinastih stupova, na kojima je bila izrađena samo čovječja glava. Ljudi su oblačili te stupove u raskošno odijelo i klanjali im se kao kumirima. Tu je bilo i malenih sličica Junone, Merkura, Dijane i Sreće, koje su se mogle nositi na prsima ili na pojasu. Nadalje nalazili su se tu kućni bogovi i predmeti osobnoga štovanja, Minerva ili Vesta, s primjerenim udupcima ili ormarićima. Svega se tu moglo naći od podnožja kipova do željeznih kruna ili nimbusa, koji su imali da štite glavu kumira protiv šišmiša i ptica. Pogani su ovdje kupovali prstenje s umetnutom glavom Jupitera ili Marta, Sunca ili Serapisa, a najradije s glavom Astarte. Kupac je osim toga mogao da bude poslužen prstenjem i ručnim pečatima gnostičkih bazilidovaca, neprirodno ogavnim demonskim rugobama, malenim kosturima i drugim izumima praznovjerja. Svaka vjera, svako praznovjerje moglo je da nađe nešto za sebe u dućanu strica Jukunda, osim naravno pravoga kršćanstva.

Juba je morao unići kroz otvoreno predvorje ili vestibul na desnoj strani, odakle je kroz posebna vrata došao najprije u nevelik atrij, koji se nalazio u pozadini dućana zajedno s impluvijem na jednoj i triklinijem ili blagovaonicom na drugoj strani. Stric je

Jukundo bio ugodno zabavljen — »malenom« večerom. Držeći se pravila, da broj učesnika simpozija ili gozbe ne smije biti manji od broja triju Gracija ni veći od broja devet muza, bio je on pozvao samo dva strana gosta. Prvi je bio mladi Grk Aristo, jedan od najboljih njegovih umjetnika, a drugi je bio Kornelije, sin jednoga slobodnjaka iz ponajodličnije rimske porodice. Kornelije je bio došao u Siku iz carskoga grada Rima, gdje je proveo svoje najbolje godine.

Gozba ne bi odgovarala u svem evropskom ukusu. Grožđe iz Takapa i datulje iz kraja na jezeru Tritonidi, bijele i crne smokve, nektarske breskve, kajsije i lubenice prijale bi i evropskomu kao i afričkomu želucu. Isto tako i opojan napitak od mlijeka ili meda getulijske palme, i slatko vino nazvano melilotus, koje se dobivalo iz ploda kokotca, a pjesnici su o njem pjevali već odavna, da se nalazi između dviju Sirta. I Evropljanin bi se bio naslađivao slatkom ovnovinom, ali bi se teško usuđivao dirnuti u ovčje repove, a istom, kad bi pitao, šta je to, kušao bi ih i pronašao, da čvrsta masa, od koje su se sastojali, imade okus moždine. Stiještena i osušena ikra barbuna iz Mauretanije bila bi mu neobično išla u tek, ali bi dva puta promislio, prije nego bi okusio lavlji odrezak, premda je on imao miris i tek teleće pečenke, a osobitu mu je slast davalo to, što je lav bio carsko vlasništvo i što su ga zvjerokradice ubili u carskoj branjevini. A kad bi onda vidio glavno jelo i glavnu poslasticu afričke kuhinje u obliku malena psića, kojemu je glava bila turena među noge, a bio je serviran s jabukama zlaticama, onda bi možda ustao i pobjegao od gozbe, jer bi se bojao, da je došao k stolu kakve vračarice iz obližnje šume.

Međutim Kornelije, koji je došao iz Rima, nije pokazivao nikakva gnušanja. On je uživao u tom, što su ga drugi rado slušali, kad je pripovijedao o Rimu. Vijesti su o rimskim zabavama i glavnim događajima

u carstvu douše brzo kolale onim gradovima, koji su ležali uz glavne prometne putove, ali ovakvo pokrajinsko gnijezdo, kakva je bila Sika, moralo je biti osobito počašćeno, ako je u nj došao koji bolji poznavalac Rima. Kornelije je pretprošle, to jest 248. godine vidio veličanstvene rimske sekularne igre, koje su se ponavljale svakoga stoljeća, pa nije mogao da se dosta napripovijeda kakav je to bio sjaj tom prilikom. Kao pravo dijete carskoga grada govorio je:

— O veliki Rime! Ti imaš svjetsko prvenstvo, i nijedan drugi grad nije ti premac. U divnim sekularnim igrama, što su ih te moje oči vidjele prije godinu dana, bilo je utjelovljeno najviše vladalačko dostojanstvo s jamstvom vječnoga trajanja. Mi umiremo, Rim živi. Da, ja kažem: čovjek bi morao umrijeti, čovjek bi morao popiti otrov ili prerezati sebi žile, kad je vidio sekularne igre. Šta imade još na svijetu, radi čega bi se isplatilo živjeti? Ja sam to dobro osjetio. Život je za me prošao. Najbolji su njegovi darovi bljutavi i neukusni nakon ovoga velikoga dana... To je došao na stol, ako se ne varam, divni tauromenij? Mi ga u Rimu dobro poznajemo. Napuni mi vrč! — U čast Geniju cara!

Okrijepivši se povratio se Kornelije opet na svoj predmet, pa je nastavio da govori:

— Zamislite sebi rimsko Martovo polje od jednoga kraja do drugoga. To je bilo more svijetla. Ljepšega mora nema nigdje na svijetu. To je golem prostor, koji nije pokriven cestama i šumama, nego je posijan i ispresijecan palačama, koje se dižu uvis između gajeva, drvoreda i zelene tratine sve do obale Tibera. Nema ničega, što se tu ne bi moglo naći. Tražiš li najveličanstvenije hramove na svijetu, najprostranije dvorane sa stupovljem, najdulja trkališta? Sve je to tu. Želiš li da gledaš slavoluke, spomenike i obeliske? I oni stoje pred tobom. Gledaj i divi se, kako se tamo u sjaju uzdiže mauzolej Augusta u mra-

mornom bijelom ruhu, a na drugoj obali Tibera gorostasna građevina Moles Hadriani (Hadrijanova tvrdava). Na drugoj strani zaustavlja ti se oko na plemenitom panteonu Agripe i njegovim krasnim sirakuškim stupovima; njegovo kube nije pokriveno crijepom, nego blistavim srebrom. Tik uz panteon dižu se Aleksandrova kupališta s lijepim gajevima. O dragi prijatelji, ja ne bih imao vremena, da pijem, kad bih htio sve opisati. Nadalje mnogi manji hramovi i sveta mjesta, koja obrubljuju podnožje kapitolijskoga brežuljka; onda vitki stup Marka Aurelija Antonina sa susjednom bazilikom, u kojoj se čuva popis svih pokrajina carstva zajedno s popisom pokrajinskih namjesnika, koji su moću i prostranošću podređenih krajeva jednaki kraljevima. A sve je to tek predigra. Zamislite sebi sav taj divni prostor posvuda rasvijetljen: na bezbrojnim hramovima, kupalištima i drvetima sjaji se svuda neizmjerno mnoštvo svjetiljaka. Doista, ni sami bogovi na Olimpu nemaju ništa, što bi bilo ma samo izdaleka slično tomu. Rim je najveće od svih božanstava! U smrti noći sve je bilo živo. Dok je priroda iscrpljena spavala, započeo je Rim prikazivati žrtve, da proslavi tisućgodišnjicu svojega postanka. Na obalama rijeke Tibera, koja je vidjela iskrcavanje Eneje i uzlazak Romula među bogove, buktao je visoko jarki crveni plamen žrtvenog požara. Glazba od tisuću rogova i frula — divnog li zbora! A onda sveti plesovi na tratini! Ja sam previše star za ples, ali vam kažem, da sam i ja poskočio i počeo s ostalim plesačima mahnitati. Plesali smo tri noći, jednu za drugom. Plešući smo završili staro tisućljeće, plešući smo započeli novo. Svi smo bili Rimljani, među nama nije bilo nijednoga tuđina, nijednoga roba! To je bila obiteljska svečanost, blagdan svih Rimljana.

— Onda smo i mi spadali u tu svečanost, — reče Grk Aristo, — jer je Karakala dao svim slobodnim ljudima u cijelom carstvu rimsko građansko pravo.

Prema tomu nemoj zaboraviti, Kornelije, da smo svakako i mi Rimljani.

— Ah, to nije Karakala tako mislio; to je bio samo čin milostive udvornosti i ništa više! — odgovori Kornelije. — Dakako, donekle bi se moglo to tumačiti i tako, kako tumači Aristo. ali to je bio samo politički čin.

— Zacijelo, politički čin prvoga reda — prihvati Aristo, — Trebalo je da nas čerupate, zar ne? Zato nas je carska milost učinila Rimljanima, da uz naše stare poreze i namete plaćamo još i rimske. Natovarili ste nam na leđa dvostruke terete. A što se tiče dobitka, što smo ga stekli rimskim građanstvom, ja se, Herkula mi, ne bih mnogo čudio, kad bi se imenom Rimljanina kitilo svako potucalo, koje može nositi pilleus (šešir) i daje šišati sebi kosu nakratko.

— Ali trebali ste istom vidjeti svečanu povorku s Kapitolija, — nastavio je Kornelije ne dajući se ujedljivim opaskama Grka odvratiti od svojeg omiljelog predmeta. — Silna je to bila povorka, koja se pružila od Kapitolija preko Svete Ceste (Via sacra) do cirkusa. Tu su se sakupile silne čete tuđinaca i ljudi sa svih strana svijeta, ali naravno u povorci ih nije bilo. Jednim pogledom mogao je čovjek pregledati pravu dobru rimsku krv, mladu krv novoga i uzdanicu budućega naraštaja, sinove patricijskih i konzulskih obitelji, sinove imperatora, govornika, osvajača, državnika. Oni su jahali na čelu povorke, fini gospodičići, sve po šestorica u jednom redu. A još ih je više bilo, koji su hodali pješke. Onda su dolazili konji i kola za trkalište, šakači, hrvači i kako li su se već zvali svi oni, koji su išli odvažno u borbu i na utakmicu. Njima se priključivala cijela gladijatorska škola, mladi ljudi, svi obučeni, kao i njihovi učitelji, u crvene tunike i sjajno oboružani. Stupali su poredani u tri čete, pjevajući i plešući veselo oružani ples imenom pyrrhica. Bilo je, vjerujte mi, tisuću mačevalačkih parova, koji su nastupili u igrama, dakle dvije tisuće sjajnih, kra-

sno razvijenih delija. Pa kako su hrabro nasrtali jedan na drugoga! Trebalo je to da vidite, jer ja ne mogu sve ispripovijedati. Za njima je slijedio veseli čopor satira, koji su majmunisali ratne plesove gladijatora skačući kao jarci. Onda je dolazila četa svirača s trubljama i rogovima; iza njih poslužitelji kod žrtvovanja vodeći žrtvene životinje, svečano nakićene volove i ovnove; zatim goniči, mesari, gataoci, koji proriču iz utrobe zaklanih životinja i glasnici; onda kipovi bogova od slonove kosti ili od srebra na kolima, koja su vukli pitomi lavovi i slonovi; ne sjećam se više, kojim je sve to redom išlo. O, ipak je najdivnija bila sekularna pjesma, koju je pjevalo dvadeset i sedam mladića i dvadeset i sedam djevojaka, koji su bili odabrani iz najodličnijih rimskih porodica, da izmole milost rimskih bogova. Onda su dolazili svećenici flamini, gataoci iz lijeta ptica zvani auguri i svećeničke družbe u beskrajnom nizu; — najposlije sam car.

— To jest pokojni car Filip Arapin, — primijeti Jukundo. — Njegova smrt međutim nije nikakav osobit gubitak, ako je istina sve ono, što se o njem priča.

— Svi su carevi dobri za svog života i na svoj način, — poučio ga je Kornelije. — Filip je bio dobar lani, a ove je godine dobar Decije, — bogovi ga poživjeli!

— Razumijemo, tako je! — doda Aristo. — Car ne može učiniti nikakvo zlo, osim kada umre, a onda sve ide s njime rakovim korakom. Njegova je smrt prvi njegov grijeh, kojega bi se pokojnik morao stidjeti, jer se time sve njegove vrline pretvaraju u opačine.

— Ah, nije bilo boljega cara od našega Gordijana! — reče Jukundo. — On je bio doista kneževski gospodin u životu i na samrti. Zaštitnik trgovine i umjetnosti. Koliko li je zaselaka i državnih zgrada podigao! On je imao neiscrpljive dohotke. Siromašni plemeniti starac! Pa i njegov sin! Nikada ne ću zaboraviti

onog dana, kada je došla vijest, da Gordijan više ne živi. Kada je to bilo? Da, nedugo nakon smrti staroga suludoga Strabona, — htjedoh reći, mojega brata. Prošlo je odonda dobrih trinaest godina. Cijela je Afrika bila oblivena suzama. Ne, nijedan car nije bio ravan Gordijanu!

— Starofranačka mudrosti! — reče Aristo. — Jukundo, ti bi morao još ići u školu. Zar ne shvaćaš, da je sve, što jest, dobro, a što je bilo, sve je zlo? »Te nos facimus, Fortuna, deam! tebe, Srećo, činimo mi božicom!« kaže vaš pjesnik. Dederte, dignimo jedan vrč u čast Fortuni, Sreći Rima, — dokle je imade!

— Ti si mlad čovjek, — odvrati Kornelije. — Ko kaplja mlad i osim toga Grk. Rim je previsok za grčki razum. Da, nije lagana stvar razumjeti nas Rimljane. To je cijela znanost. Promotri ovu spomen-medalju, mladi gospodine. Skovana je za svečane igre. Nije li božanstvena? Novum saeculum — novo stoljeće; a na naličju: Aeternitati — vječnosti. Carevi uzlaze na prijestolje i padaju, Rim ostaje kao vječni grad. Uvijek se mijenja, a uvijek je neprolazan. Nije li to dobra filozofija?

— Doista krasna medalja, — reče Aristo, pošto ju je promotrio i predao domaćinu. — Ti bi, Jukundo mogao načiniti od nje amajliju. A što se tiče vječnosti, to je svakako visoka riječ. Ako sam dobro poučen, bile su vječne i druge države prije Rima. Deset stoljeća — to je svakako udivljenja vrijedna vječnost. Budi zadovoljan, Rim je već vječan i može umrijeti, da ne utjera u laž medalju.

— Nemoj huliti! — reče Kornelije. — Rim je zdraviji, puniji života i više nam obećaje nego ikada u prošlosti, o tom možeš biti potpuno uvjeren. Novum saeculum! Rim je sličan orlu, koji u starosti pomlađuje svoje perje, da preleti novo tisućljeće.

— Ali Egipat je jedva i imao početak, ako ćemo vjerovati staromu Herodotu, — dobaci Aristo. — Što ideš dalje u starinu, to je veći broj kraljevskih poko-

ljenja, koja te susreću na Nilu. A čudnovatu povijest saznajemo i o narodima na dalekom istoku, onkraj Gangesa.

— Ali ja ti kažem, čovječe, — zaintači ponovno Kornelije, — Rim je grad kraljeva. Taj jedan jedini grad imade u jednoj godini toliko kraljeva, koliko ili nije imao Egipat, kad bi zbrojio sve kraljeve svih njegovih dinastija. Sezostris, i kako li se već svi zovu, šta su oni prema našim imperatorima, prefektima, prokonzulima, namjesnicima i blagajnicima? Pomisli na Lukula, Cezara, Pompeja, Sulu, Tita, Trajana! Šta je piramida staroga Keopsa prema Flavijskomu amfiteatru? Šta je stovrata Teba prema Neronovoj zlatnoj kući, dokle je još stajala? S čime ćeš zgodnije isporediti najveličanstveniju palaču Sezostrisa ili Ptolemejevića nego s vilom drugoga reda kojega od naših deset tisuća građana? Naše kuće zapremaju površinu od više jutara te se poput babilonske kule penju nebu pod oblake. Mi stupamo kroz šumu stupova, a naokolo iskaču u bujnom obilju kipovi i slike. Zidovi, pod i strop bliještavo se sjaje od najrjeđeg crvenog, žutog, zelenog i šarenog mramora. Vodoskoci mirisave vode prskaju iz pločnika, a kameniti žlijebovi naokolo vrve od riba, koje samo čekaju, da ih uhvatiš i pripremiš za stol. Kada jedemo, gle, tu je pred nama nojeva glava, paunov mozak, mliječ murene, plamenčev jezik. Za jednu zdjelu zakuske trebamo jato golubova, slavuja i grmuša. U osobitim zgodama jedemo feniksa. Naše su zdjele od srebra, tanjuri od zlata, zdjelice od oniksa, čaše od dragocjena kamena. Zavjese i sagovi od tirskoga grimiza okružuju nas i prostiru nam se pod nogama. Na slonovoj kosti leže naši jastuci. Najizabranija vina iz Grčke i Italije cakle se u našim vrčevima, cvijeće iz dalekih krajeva vije nam se oko glave. Čete plesača iz Lidije ili čete pantomima iz Aleksandrije kreću se našim sobama, da nam razvesele oko i srce. A za stolovima sjede naše plemenite žene i djevojke. One

se kupaju u mlijeku magarica, kite se pred ogledalima, širokim kao ribnjak, i blistaju se od glave do pete u češljevima, iglama, naušnicama, narukvicama, lančićima, vrpcama, grivnama, prstenju, tkanicama, kopčama i zaponcima, a sve to od dijamanta i smaragda. Naši se robovi broje na tisuće; oni dolaze iz svih krajeva svijeta. Sve, što je rijetko i dragocjeno, donosi se u Rim: gumija iz Arabije, nard iz Asirije, papir iz Egipta, četrunovo drvo iz Mauritanije, bronca s Egine, biseri iz Britanije, odijelo od zlatnog sukna iz Frigije, fine tkanine s otoka Kosa, lavlje kože iz Getulije, vuna iz Mileta, prugaste tkanine iz Galije, veziva iz Babilona, svilene tkanine iz Perzije. Tako živimo mi, carski narod, koji nema ništa drugo raditi nego samo uživati život i cijelu godinu svetkovati. Najposlije umiremo, i onda nas spale u visokim plamsajima cinamoma i kasije, u odijelu od azbesta, ovjenčavajući dobrim svršetkom naš život. To smo mi Rimljani, velik narod. Da, štuju nas svagdje, gdjegod mi stajali ili hodali. Gledajte mojega podređenoga činovnika gledajte samoga mene. Kad smo došli iz Italije ovamo, umalo da se nije sve poklonilo pred nama, kao da smo polubogovi.

— A jednoga lijepoga jutra, — reče Aristo, — valjda će i sam Rim gorjeti u plamenu mirisavog cinamoma i kasije, i stara će majka u cijeloj svojoj divoti polaziti na lomaču za svojom djecom. Tako nekako glasi stara riječ o Babilonu i njegovu osušenom koritu rijeke i o ratnicima iz perzijskih gora. — —

Zabava je časak zapela. Jedan je Jukundov rob donio svježega vina, veće vrčeve i posudu snijega s gorja Atlasa.

5. Rim i kršćani.

Kornelije se i odviše zanio za svoj predmet, pa zato nije mnogo pazio ni na najnoviju primjedbu Grka, nego je nastavio:

— A lovovi, Aristo, koji su u toj godini priređeni na divlju zvjerad u cirkusu, — to su bili prizori za

bogove! Dvadeset i dva slona, deset pantera, deset hijena (to je posve nova životinja, premda mislim, da vama ovdje nije nepoznata), deset žirafa, jedan vodeni konj, jedan nosorog, — ne mogu ih sviju ni nabrojiti. Zamislite sebi cirkus, kako je za tu borbu zasađen drvećem i pretvoren u perivoj, a onda jednu drugu vrstu zvjeradi, naime Gete i Sarmaćane, Kelte i Gote, koji su bili poslani protiv onih prvih zvijeri da ih love, da ih ubijaju ili da budu od njih ubijeni.

— Aha, Goti! — prekine ga Aristo. — Ipak vam ti klincovi zadaju katkada skrb. Danas se pripovijedalo u pretoriju, da su prešli preko Dunava.

— Jest, oni će nam zadavati skrb, — reče Kornelije suho. — Oni su nam skrb zadavali i zadavat će nam je još više. Samnićani su nam zadavali skrb. Isto tako i naši prijatelji u ovoj zemlji, Kartažani, pa i Jugurta i Mitridat. Skrb! Jest, i to je sve. Oni će nam zadavati skrb. Pa je li skrb kakva novost u Rimu?

Kod tih riječi ispruži Kornelije ruku, kao da traži posluh. Međutim Aristo se nije obazirao na taj znak, nego je odvratio:

— Goti zadaju skrb i primaju darove. To daje skrbi u tom slučaju naročito značenje. Oni su slični naprasitu vjerovniku, koji kuca na vrata sve dotle, dok mu ne isplatimo račun. Samo čovjek mora sebi razbijati glavu, odakle da smogne sredstva, kojima će ih zadovoljiti. A primjer tih divljaka, koji zadaju skrb, jest zavodljiv. Onomadne se proširio glas i o Karpima, da su i oni tražili istu plaću, ako Rim želi, da ga puste u miru.

— Rimu bi bilo ispod časti, kad bi uprljao ruke krvlju takvih skotova, zato se on ni ne obazire na njih, — reče Kornelije.

— Zato Vaše Veličanstvo pije našu krv, da može nahraniti tuđe skotove, — odvrati Aristo. — Mi Rimu ne zadajemo toliko skrbi kao oni. A to je gore za nas. No ja nijesam htio reći ništa, što bi moglo uvrijediti tebe, Kornelije, ili čak cara ili veliki Rim. Mi smo ovdje zaposleni vrčevima. Međutim dopustit ćeš mi, da malo i politiziramo, kao da igramo šaha ili kotabusa. Vergilije vas Maron opominje: parcere subiectis et debellare superbos — da štedite pokorene, a ratom svladavate ohole. Ali vi imadete sada drugi običaj: vi gladite Gote, a šibate nas Afrikance.

—I Afrika može trgnuti mač, — upadne u razgovor Jukundo, koji je mirno slušao i dobroćudno se zabavljao svojim vinom. — To je dokazao Tizdrov ustanak. To je bila za svakog pohlepnog kvestora vrlo dobra pouka, da i on može prevršiti mjeru i onda dobiti mjesto novčarke bodež.

Jukundo je tim riječima htio spomenuti pokret, koji je bio nastao u Africi, a posljedica mu je bila, da je nasilnik Maksimin bio srušen s prijestolja, na koje su se onda uspela dva Gordijana. Tada su urođeni posjednici bili oboružali svoje radnike te su ubili carskoga namjesnika i u susjednom gradu razvili zastavu bune jer nijesu mogli više podnositi terete, pod kojima su stenjali.

— Moram te ponovno moliti, Kornelije, da ne gledaš u mojim riječima ništa uvredljivo za vječni Rim, — reče Aristo. — Ali ti si nam sam razjasnio, zašto ste svalili na nas tako teške terete. Uvijek sam slušao, kako u Rimu može postati sretan svatko, tko pronađe kakvu novu vrstu nameta. Osobito se u tom odlikovao Vespazijan. A vi sada oporezujete i dim našega ognjišta, pa i samu našu sjenu, a Pescenije nam je zaprijetio čak i porezom na zrak, koji udišemo. Deder da zadamo jedan drugome zagonetku. Ja ću započeti: Šta mi je to, što proždire svoje udove i time postaje vječno? Ah, Goti će već pronaći mjerilo za tu vječnost!

— Goti! — usklikne Jukundo, kojemu se jezik razvezao. — Goti! Mi se ne bojimo Gota. Ali — i Jukundo značajno kimne glavom — obazrite se nao-

kolo. Ne vidite li, da se imademo više bojati neprijatelja u svojoj kući nego udaljenih Gota?

— On misli na pretorijance, — reče Kornelije Aristu s omalovažavanjem. — Moram priznati, njihovo je ponašanje bilo katkada goropadno. Bio je to tvrd orah, koji smo morali hrskati, ali i to je sada prošlo u nepovrat. Mogao bih se okladiti, da je moć pretorijanaca bila i prošla. Umorstvo dvaju careva u naše dane bilo je najgore zločinstvo, koje su se oni drznuli ikada počiniti. Time je javno mišljenje cijeloga svijeta podignuto protiv njih. Ja se pretorijanaca više ništa ne bojim.

— Ja govorim isto tako malo o pretorijancima kao i o Gotima, — reče Jukundo. — Ne, nego dajte vi meni staro oružje, dajte mi stara načela Rima, i ja ću prkositi kosi i samoga Saturna. Idu li vojnici u bitke još pod starim zastavama? Zaklinju li se starim bogovima? Imadu li još dobre stare znakove i gesla? Štuju li još Sreću Rima? Ako mi na ova pitanja odgovorite: da! — onda se ne trebamo ničega strašiti. Ali ako skrećemo novim putovima, ako se poigravamo s vjerom, ako preziremo Jupitera, Marta, Romula, augure i stare štitove tako zvane ancilije? Onda vam kažem, da nam ne će ništa koristiti sve naše igre i predstave, svi naši slonovi, hijene i nilski vodeni konji. Nije, zacijelo nije bila još najgora stvar, kad su vojnici zaogrnuli carskim grimižom Filipa Arapina. Ali on je mrtav i nema ga više.

Jukundo se uspravi i podupre se laktima o stol. A Kornelije prihvati:

— Ipak će se sada sve povratiti u pravu kolotečinu. Vidjet ćete, da hoće.

— Taj je Filip htio da bude nekakav reformator, — nastavi Jukundo. — Htio je da ukloni nekakve nepodopštine. Da, tako ih zovu. Htio je da ukloni nepodopštine, a zašto? U tom grmu leži zec. Zašto? To nije nikakva tajna.

Jukundo srdito uzdigne glas i nastavi:

— Zašto? Znamo, da je njemu iza leđa stajao bezbožni sjedoglavac Fabijan, kršćanin Fabijan. Mrzim te reforme.

— Može biti, — odvrati Kornelije. — Mi smo to davno željeli, ali nijesmo umjeli započeti. Aleksandar je Sever to pokušao pred jedno dvadeset godina. Filozofi su uvijek radili u tom smjeru.

— Bogovi ih podavili, i te filozofe i s njima zajedno kršćane! — uzdahne pobožno Jukundo. — Nema nikakve veće razlike između tih dviju vrsta životinja, osim što su kršćani prljaviji. Ali jedni i drugi ruju, kako da razore najdivniju državnu građevinu, što ju je ikada svijet vidio. Ne sviđa mi se baš osobito ni govor o Aleksandru Severu.

— Hvala u ime filozofije! — reče Grk.

— A ja zahvaljujem u ime kršćana, — javi se hiroviti Juba.

— Krasno! — počne vikati Jukundo. — Vidi ti toga nadobudnoga mladca! Sjedi tu kao kip, nijedne riječi nije progovorio, otkako je unišao. A sada mu je nešto puhnulo u glavu, i on se naziva kršćaninom.

— To je moje pravo, ako mi se sviđa — reče Juba. — Ja imam pravo da budem kršćanin.

— Pravo! Da, pravo! Ha-ha-ha! — počne se rugati Jukundo. — Pravo! Jupiter ti pamet prosvijetlio. Jest, nema sumnje, da imadeš pravo. Možeš otići, ako hoćeš, in malam rem — do bijesa. Na sve ti imaš pravo, ako ti se sviđa.

— Ja sam svoj vlastiti gospodar, — nastavi Juba da draži svojega strica, kao što je prije malo vremena dražio brata Agelija. — Moj je otac bio kršćanin. Mislim, da mi je dano na volju, hoću li se povesti za njegovim primjerom ili ne. Kako mi već padne na pamet!

— Kako ti već padne na pamet! — ponovio je Jukundo srdeći se. — O ti krasni mali mazgove! Idi drago čedo, samo idi i postani kršćanin, kao što je bio postao i tvoj otac, kad je podjetinjio. Idi smjesta

k svećeniku njihovih misterija; daj se popljuvati, svući i zaroniti u vodu; daj se šopati mozgom nježne dječice; pokloni se pred magarećom glavom i nauči sve prljave čarolije te sekte. A onda daj, neka te prijave, zatvore, raskomadaju na torturi ili bace pred lavove, pa hajde u pakao, ako pakla imade. Upravo, kako ti padne na pamet. Nikomu drugomu ne ćeš škoditi, momče, nego samomu sebi. Ne bojim se ja čovuljaka, kao što si ti, nego dubljih glava.

Juba ustane, omjeri strica pogledom, koji je govorio o povrijeđenu dostojanstvu, strese po svojem običaju glavom, koju je Jukundo tako omalovažio, i odilazeći reče:

— Ja te prezirem!

— Ipak si preoštar prema kršćanima, — reče Aristo Jukundu, kad je Juba izašao napolje. — Ja sam čuo, kako oni tvrde, da će upravo njihovo praznovjerje spasti Rim, ako bude prihvaćeno. Oni misle, da je stara vjera izumrla ili da izumire i da je potrebita nova, koja će držati carstvo na okupu, a za svoju vjeru tvrde, da najljepše odgovara potrebama vremena.

— Nemam ništa drugo da odgovorim zmijskom leglu, nego: Ostavite nas na miru! — reče Jukundo. — Živjeli smo dobro bez njih i prije njih. Kuga uništila njihovu drskost! Kad Numa Pompilije i Sibile ne bi više valjali, zar bi nam mogli i najmanje pomoći Židovi ili Egipćani? Ja kažem: Rim neka bude sam sebi vjeran, i nitko mu ne može nauditi. Ali ako uzdrmate njegov osnov, ne će više vrijediti ni toliko, koliko ova dinja. — I Jukundo ovlaži usnice sočnim komadom dinje, pa nastavi: — Jedini Rim može sam sebi zakrenuti vratom. Pomislite na riječ staroga Horacija: Suis et ipsa viribus Roma ruit — Pod preobiljem snage propada i sam Rim. On je bio prorok. Ako Rim padne, pasti će od svoje vlastite ruke.

— Slažem se s time, — reče Kornelije. — Izdajstvo je htjeti uvesti novu vrstu bogoslužja. O tom nema sumnje! Bogovi nas očuvali od takve neharnosti! Po njima smo postali veliki, oni su bitni dio rimskog ustava. Ali ne treba se nimalo bojati, da ćemo to zaboraviti. — Ne će zaboraviti barem Decije, to je stalno. Vidjet ćete.

Tu Kornelije snizi glas i završi s tajinstvenim izrazom na licu:

— To će nam vrijeme pokazati. Možda sutra, možda za nekoliko dana.

— Pa čemu taj nerazumni strah pred jadnim ptičjim strašilima, pred tim kršćanima? — reče Aristo. — A sve to zato, jer oni imadu svoje vlastito mišljenje. Zašto ne dršćete i pred šišmišima i krtovima? To je jedno mišljenje, i ništa više. Bilo je i drugih mišljenja prije njih, i još će ih biti poslije njih. Ostavite ih na miru, pa će ih nestati. Lupite li u prah, on će se raširiti.

— Raširiti? — zaviče Jukundo, dvostruko uzbuđen od vina i od vlastite zlovolje. — Oni će se raširiti? Jest, oni se množe kao štipavci, dvadeset njih jednim porodom. Već su se razrojili po cijeloj zemlji. Imade ih kao žaba ili skakavaca. Gdje ih najmanje naslućuješ, tamo ti najednom skaču ispred nosa. Uzduh ih rađa kao mušice, vjetar ih donosi kao skakavce. Nitko nije siguran, da ne će biti kršćanin. To je prava kuga. O veliki Jupiteru! I ja sâm mogu postati kršćanin, a da i ne znam, kako. Nebo i zemljo! Pa da čovjek ne pobjesni?

Ogorčenje se Jukundovo pojačalo, i on nastavi:

— Jest, Jukundo, jest, jadni čovječe, možda ćeš sutra, kada se probudiš, pronaći, da si kršćanin. Ne ćeš znati, kako ni zašto, sve će se to zbiti proti tvojoj volji. O dragi prijatelji, imajte samilosti sa mnom. Možda ću iznenada postati divlja zvijer, pa ću lokati krv i klatiti se između grobova. Kao da bih ja to dragovoljno radio. Kao da ne bih kazao, kako mi se to gadi. Sve to čine kršćani od ljudi pomoću svojih čarolija. Rimskoga mi Genija, tu se mora nešto dogoditi! Kažem vam, nijedan jedincati čovjek nije siguran. Svratiš se kojemu prijatelju i nađeš ga, kako

sjedi u tami, neumiven, nepočešljan, nenakićen. Šta je razlog tomu? O, njegov je sin postao kršćanin. Odredio si dan svojega vjenčanja. Čekaš zaručnicu, ali ona ne dolazi. Zašto? Ne će da pođe za tebe, jer je postala kršćanka. — Gdje li je mladi Nomentan? Je li tko vidio Nomentana? Nalazi li se na Foru, na Martovu polju, u cirkusu ili u kupalištu? Je li iznenada obolio, je li umro od sunčanice? Ništa od svega toga, nego je upao u mrežu kršćanstva. Mlado i staro, bogato i siromašno, gospođa u nosiljci i njezin rob, kreposna djevica i Lidija u kupalištu — sve im to dobro dolazi. Nestalo je svakoga povjerenja. Ni na koga se ne možeš osloniti. Idem k svojemu krojaču. Nergale, kažem mu, Nergale, trebao bih tuniku. Licumjerska se hulja sagiba, oblijeće amo tamo, premeće sve svoje tkanine i haljine, kao da je isto takav čovjek kao i drugi. Prišapnut ću ti nešto: taj je teleban kršćanin, odjeven kao krojač. Oni nemaju svojega posebnoga odijela. Da sam ja car, objesio bih svim tim pasjim nitkovima gdjegod kakav vidljiv znak. Kakvu pasju ogrlicu, lisičji rep ili magareće uši. Onda bismo barem razlikovali prijatelja od neprijatelja.

— Možda bismo to smatrali opasnim, — reče Kornelije. — Međutim, tebi se ta stvar odviše zasijeca u srce. Odviše mnogo držiš do njih, prijatelju. Oni su jedva postigli nekakvu sadašnjost, a ti im daješ već i budućnost. Pa to je upravo ono, što oni zahtijevaju.

— Ako Jukundo hoće da me posluša, — reče Aristo, — ja ću ga utješiti, da kršćani sada doista izumiru. Nekada ih je bilo mnogo i u ovom gradu, ali sada će se jedva koji naći u njem. Oni su u posljednjih pedeset godina nazadovali. Prošla je opasnost, koja je prijetila od njih. Hoćete li da znate, kako ćete im uliti nov život? Izradite, da izađe kakav carski ukaz protiv njih, progonite ih, optužujte ih. Hoćete li pak, da ih nestane kao uvela lišća u jeseni, vladajte se, kao da ih uopće nema.

— A ja ne mogu nijekati, da su oni u Italiji na-

predovali, — odvrati Kornelije. — Imade ih mnogo, imućni su i sada stupaju s nama u obiteljske veze. Time se donekle zarazuju viši slojevi. Zato bi bilo potrebito, da ih zgazimo, ali tako, kako se crv gazi, — bez ikakva straha i smilovanja.

— Štovatelji bogova imadu većinu, — nastavljao je Aristo svoju misao. — Kršćana imade razmjerno malo. Stupaju li obadvije strane ženidbama u vezu, slabija će strana podleći. Onda ćeš vidjeti, Jukundo, kako se kipovi bogova sve malo pomalo uvlače i u kapele kršćana. A tko kupuje naše kipove, taj mora biti ipak vrijedan štovanja, zar ne Jukundo?

— Imaš pravo, Aristo, — reče domaćin, kod kojega se uzbuđenost po običaju brzo slegla. — Imaš pravo. Kada tvoja sestra Kalista svojim lijepim očima privuče mojega siromašnoga sinovca Agelija na našu stranu, uvjeren sam, da ćeš imati još čvršći dokaz za svoje mišljenje.

— Aa, sada mi se otvaraju oči, — reče Kornelije držeći se važno. — Ne mogoh razumjeti, odakle u našeg domaćina toliki strah za opstanak Rima. Ali u ovakvim se stvarima mogu pozvati na dugogodišnje iskustvo. U carskom sam gradu vidio više takvih primjera. Kada čujete kojega rimskoga građanina, kako neobičnom ozbiljnošću grmi protiv fanatika, možete se kladiti, da se tu radi o kakvoj stvari srca. Poznajem jednog pravog velikana, koji je sada flamen dialis (Jupiterov svećenik). Čovjek je to, kojemu valja iskazati svaku čast. Dugo mi je ostalo zagonetno, kako se tako ugledan, mudar i oštrouman čovjek može tako neljudski plašiti kršćana. Jednoga je dana držao u senatu govor protiv njih; tražio je, neka ih sve razapnu na torturu. Ali zagonetka se riješila: jadnik je i sam bio na torturi, na koju ga je bacila njegova rođena kći, koja je zabila sebi u glavu, da se nazove kršćankom, te nije htjela da liči lice i da ide u teatar. To je svakako za staroga gospodina bilo strašno neugodno. A časni pater patratus

(savezni svećenik) — kakve li je on gozbe priređivao! Bio je to uzor Rimljanina Lukulova kova. Pa i taj je čovjek neprestano zazivao krvnika i tamničkog zapisničara. Nije to bilo ni čudo. Njegova žena i sin osramotiše ga pred cijelim svijetom, jer su sudjelovali u sastancima kršćana. Ja se ipak slažem s Decijem, da kršćane valja prignjaviti. Oni doduše nijesu strašni, ali nam vrijeđaju oko.

Vodena ura, koja je na obližnjem trgu pokazivala satove, prestala je teći. Bila je noć. Juba je već čvrsto spavao u svojoj sobici. Tada i Jukundo završi večeru vinskom žrtvom ljevanicom u čast bogova. Kornelije ustane prvi, a za njim i Aristo. Jukundo ih isprati do vrata i oprosti se s njima. No kad se vratio natrag u blagovaonicu, osjetio je obične posljedice prečestog zavirivanja u vrč. Vino ga bilo sasvim obuzelo. Sjeo je ponovno na svoje mjesto i premda je bio sam, ipak mu se pričinilo, kao da je još i Aristo s njime.

— Slušaj, dragi Aristo, — govorio je Jukundo glasno sam sa sobom. — Agelijevo kršćanstvo nije ozbiljna stvar, on je samo mrvu natrunjen njime. Nije on tvrdoglavac kao ovaj njegov brat Juba. Kriv je bio njegov otac. Ali on je mrtav, pa što manje budemo govorili o njem, to bolje. Furije mu grob prevraćale! Ogavan su rod ti kršćani. Njihovi su svećenici maleni, ružni ljudi. Kao dječak vidio sam jednoga u Kartagi. Bio je potpuno drukčiji, nego što su plemeniti likovi naših rimskih salijaca ili naši nakićeni Izidini svećenici, sa svojim krasnim pojavama, u bjelinu odjeveni, mirišući pomastima kao proljetno cvijeće. To su ljudi, koji gledaju u život radosno, a ne kiselo kao onaj licumjerac u Kartagi, koji je bio crn kao Etiopljanin i osušen kao Saracen, a nikada nije gledao čovjeku ravno u oči. Najposlije je kukavac morao i umrijeti za svoju vjeru, jer nije htio prosuti par zrnaca tamjana po Jupiterovu žrtveniku. Jupiter, to je moj bog. Divan, otmjen, udvoran bog. Ali svi su oni dobri, svi su bogovi sjajni. Tu je Bako, valjan, veseo bog, doduše i lukav, prepreden, himben drug. Tu je i Cerera i Pomona i Muze. I Astarta, kako se ovdje zove. Svi su ti bogovi dobri. Dobar je i Apolon, samo nešto prežestok i odviše slobodan sa svojim lukom: ta poslao mi je već jedamput ljutu groznicu. O, život je dragocjen, vrlo dragocjen. Osjetio sam to onda, kada umalo ne odoh k bogu Plutonu. Život se nikada više ne vraća; on je kao razlivena voda, koja se više ne sakuplja. Životna se snaga rastavlja u čestice, koje lete na sve četiri strane svijeta. Ah, to znači nešto više, nego što ti mogu ja reći, više, nego što ti mogu protumačiti svi filozofi skupa.

Neko vrijeme zaronio je Jukundo u razmišljanje, a onda je ponovno započeo:

— Uživaj život! To je jezgra sve mudrosti. Pitaj se sam: Jesi li svoj život iskoristio za to? To je ono, što ja dovikujem mladim ljudima. Bilo je mnogo, vrlo mnogo časova, kojih nijesam najbolje upotrijebio. O, kad bih mogao da počnem još jedamput živjeti, kako li bih mnoge stvari popravio. Nijesam li i ove večeri mogao biti pametniji? Te proklete kruške! Nijesam li mogao unaprijed znati, da nijesu dobre? Ovčja pečenka, hm, ta je bila dobra. Isto tako i golubovi. Pa i fileki su bili izvrsni. Najzad, doista ne znam, da li je išta moglo biti bolje.

Poslije nekoliko časaka ustane supijan i pospan te utrne sva svijetla osim malene uljanice, s kojom je pošao u svoju sobu. Tu je nastavio da govori svečanim načinom otežući svaku riječ:

— Sve je isprazno. Sve je isprazno osim jela i pila. To je jedina stvar, radi koje se isplati služiti bogovima. Što je čast? Što je slava? Što je moć? — Dim! Često sam mislio: svinja je jedina u istinu pametna životinja. Mi bismo bili sretniji, kad bismo svi bili svinje. Svinje ne gube s vida nikada svojega životnoga cilja. To i jest razlog, što ih te kršćanske krastače ne će jesti. Boje se, da ne bi postali jednaki svinjama. Mirno, čestito, pametno uživanje! Samo

neka ne bude nikakvog prevršivanja! Nikakvog bančenja ni svađe! Život je kratak!

I s tom mudrom, neoporecivom rečenicom zapao je Jukundo u san.

6. Razgovor u trgovini.

Drugi dan bio je Jukundo u svojem dućanu zaposlen oprašivanjem, čišćenjem i glađenjem svojih kipova i drugih predmeta, koji su imali služiti modi i pobožnosti. Osim toga stavljao je na police nove kipove, koje su mu predali njegovi umjetnici. Dok je bio najjače zadubljen u uređivanje dućana, ušeta se unutra Juba i nakon običnog pozdrava stane poruglјivo promatrati izložbu kumira, koji su sa svih strana gledali na nj cereći se, ili smrknuta čela ili smijući se ili s izrazom čeznuća na licu. Juba se smijuckao, a katkada bi udario i u hihot.

— Vidiš li ovoga Anubisa? — reče mu stric pokazujući kip egipatskoga boga s pasjom glavom. — Nemoj mu se rugati. To je djelo božanstvene Kaliste.

— Da, božanstvene! — odvrati Juba. — Božanstvena je valjda zato, što pravi tolike vragove. Na području božanstvenosti ne da se postići ništa uzvišenije. Kiparica je Kalista slična onoj kraljici, koja se zaljubila u majmuna.

— Doista, upravo mi nešto pada na pamet, — reče jetko stric Jukundo. — Taj bog, što ga je Kalista načinila, sličan je donekle tebi. Bit će dakle, Jubo, da je zaljubljena u tebe.

Mladić strese glavom, a licem mu preleti izraz povrijeđenosti. Najposlije reče:

— Pa zašto da se ne zaljubi baš i u mene?

— Zašto? Zato, jer si ti previše dobar ili previše zao, pa ne trebaš njezine umjetničke ruke. Što bi ona mogla načiniti iz tebe? Non ex quovis ligno Mercurius — ne dade se iz svakog drveta načiniti Merkur. Naprotiv bilo bi za nju dobro djelo, kad bi opet prevela na našu stranu tvojega brata.

— Mojega brata? — začudi se Juba i nastavi samodopadno: — Toga treba prevoditi k nama isto tako malo kao i mene. Mogu ti reći, da on nije kršćanin.

— Šta? Šta? — upita stric Jukundo okrenuvši se k Jubi i upirući razrogačene oči u nj. — Šta? Agelije da nije kršćanin?

— Nije, vjeruj mi, — odvrati Juba. — Istom sam sinoć izmamio to od njega. Ostavi ga na miru, i on će sam doći k nama. Agelije je previše ponosan, pa ne će da mijenja odijelo, to je eto sve. Propovijedaj mu, moli ga, muči ga, grabi ga, bičuj ga, vuci ga na uzdi: on će se uzjoguniti, istrgnuti ti se iz ruku i odmagliti. Ali ostavi ga na miru, gradi se, kao da ništa ne vidiš, kao da se ni za što ne staraš, i on će mirno sjesti među tvoje kipove. Kalista će lako zavladati njime i povesti ga, kamo bi pošao on sam i bez nje.

— To je najbolja novost, koja mi je od smrti tvoga šumastoga staroga oca došla do ušiju! — uzvikne Jukundo. — Naravno, ako je istinita. Sjajno ću te, Jubo, nadariti onoga dana, kada tvoj brat žrtvuje prvi put Cereri svinju. Ha-ha, kojega li užitka, kada budem o nundinama (vašarskim danima) gledao mladoga ratara, kako sjedi među vinskom braćom. Tu bih ja rado poučio momka, kako se ispijaju vrčevi na dušak. Agelije nije kršćanin? Ha-ha! Živio Juba! Evo ti dara od mene! Evo ti ovog Apolona, koji će te naučiti uglađenosti, ili Merkura, koji će te učiniti dosjetljivim.

— Istina je, što rekoh, — uvjeravao je Juba. — Da nije istina, ne bi on mislio na Kalistu, nego na svece i anđele.

— Ha-ha, dakako, dakako! — potvrđivao je Jukundo. — Pa zašto da i ne obožava ljupku grčku djevojku barem isto tako rado kao i svoje mumije i mrtvačke glave i druge prljave otpatke, koje bih se ja stidio postaviti ovdje makar i pored Anubisa s pasjom glavom ili pored kukca skarabeja, kojega obožavaju kao znamen besmrtnosti?

— Majka misli, da Kalista nije takva djevojka, kakvom je ti držiš, — primijeti sinovac.

— Ništa zato, ništa zato, — reče Jukundo. — Prosto joj bilo, da bude makar Laida ili Frina, barem će to prije učiniti Agelija čovjekom.

— Nijesam mislio tako, — reče Juba. — Mati misli, da Kalista okreće glavu na protivnu stranu. Razumiješ li? Čudno, zar ne?

Juba se ljutio, dok je to govorio, ali je u isto vrijeme i uživao, što može ljutiti i svojega strica.

— Hm! — začudi se Jukundo, i njegovo se lice razvuče kao upitnik. Činilo se, kao da hoće svojim vladanjem reći: »Pa do bijesa, kakva je to zagonetka?«

A Juba nastavi mrzovoljasto:

— Priznat ću istinu, da sam i ja nekada mislio na nju. Ne uviđam, zašto ne bih imao isto tako pravo misliti na nju kao i Agelije, ako mi se sviđa. Došao sam na misao, ne bi li mi u tom mogla pomoći majka, pa sam je molio, neka mi dadne kakvo čarobno sredstvo ili ljubavni napitak, koji će Kalistu otrći od brata Arista i namamiti je tamo dolje u šumu. Majka se Gurta dala s veseljem na pripremanje takvoga sredstva, jer smrtno mrzi Kalistu. Mrzi je jedno stoga, jer je tako lijepa, a drugo stoga, jer je Grkinja. Svidjela joj se misao, da bi mogla poniziti oholu curu. Svarila je u svojoj kuhinji tako strašnu smjesu, kakva se nigdje drugdje ne nalazi. (Tu Juba udari u glasan smijeh). Smiješala je najsavjesnije svega i svačega: vina, mlijeka, krvi, brašna, voska, starih prnja, a kod toga je nabrajala sve bogove, punske i numidijske, koje može izgovoriti samo prava vještica i čeljade s potpuno barbarskim jezikom. Još je bezbroj drugih stvari došlo u kotao. Stara je baba s raspuštenom sijedom kosom, žmirucavim očima i namrgođenim licem sve to miješala i kod toga se previjala kao sviračica na svečanoj gozbi. To je moglo da skine s neba ne samo mjesec, nego i sve zvijezde kumove slame i da ih natjera na ples. Ali tko

nije plesao? Nije plesala Kalista. Zato se mati razbjesnila, pa je dokazivala, da je Kalista kršćanka.

Jukundo je sada pogotovu razrogačio oči, kao da je pao iz oblaka na zemlju.

— Medius fidius! — počeo je kleti. — Ako ne budemo oštro pazili, ona će ga odvući još posve na protivnu stranu.

I Jukundo je počeo da hoda dugim koracima amo tamo po svojem dućanu. Juba je pak stao da pjevucka u pola glasa:

Gospa Gurta vještica, krezuba i hroma,
Na štakama jurnula u noći iz doma,
Jer za plesom luduje kao mlada moma.
Zaplesala u kolu b'jesnih noćnih sjena;
Stoji tutanj kopita, s'jeva plam iz zjena.
Ko na vjetru leprši siva halja njena.

Međutim se Jukundo oporavio od dojma, što ga je na nj načinila vijest o Ageliju. Promislio je i to, koliko bi istine moglo biti u mišljenju stare Gurte, da je Kalista kršćanka. Ljutnuo se na Jubu, jer nije mogao vjerovati u to. Zavikao je:

— Prestani, vjetrogonjo, pjevati tu svoju besmislenu poskočnicu. Stara je Gurta ljubomorna. Poznam ja nju. Ime »kršćanin« jest najgadnija psovka u njezinu rječniku. To znači u barbarskom jeziku isto što i krastača ili guja. Vidim cijeloj stvari do dna. Ne, Kalista, božanstvena Kalista treba samo da uzme taj komadić voska u ruke, da zapjeva čarobnu pjesmicu i da načini boga Vertumnusa, pa će odmah pokazati, da je moćnija od druge vještice. Pa i novi će car pomoći kod bajanja.

— Šta? Da li car što sprema? — upita Juba kesеći se.

— Da li što sprema? Dakako, dječače, da sprema, to ti ja jamčim. Naučit ćemo mi te kršćane, kako se ciči. Ne pomognu li blaga sredstva, naći ćemo mi već kakovu jaču kaznu: mač, koju vrstu divljih mačaka ili lomaču.

— Kod Agelija pazi dobro, s kim imaš posla, —

reče Juba. — On je zatucanac, ali ga nemoj tjerati u tijesnac. Nemoj mu prijetiti, upotrebljuj radije drukčija sredstva. Njegovo je srce mekano.

— Upotrebljavat ću samo za pozadinu crne boje, da se tako na njoj jače istakne slika muze, koja pjeva, a okružuju je traci sunca. Samo otraga bit će tamne boje sardiksa i sipe. Međutim možda ni to ne će biti potrebito. Možda će nam sam Agelije olakšati posao.

7. Škola u hramu.

Što je Kornelije natucao na večeri kod Jukunda, imalo se doskora obistiniti. Novi car Decije uspeo se bio koncem g. 249. na prijestolje, a već početkom g. 250. izdao je bio ukaz protiv kršćana. Kornelije dakako nije znao za taj ukaz, kad je odilazio iz Rima, jer se njegov odlazak dogodio koncem g. 249.

Odmah nakon ukaza, dne 20. siječnja 250., bio je u Rimu mučen poglavar Crkve rimski biskup sv. Fabijan. Narednih mjeseci podnijelo je i mnogo drugih kršćana mučeničku smrt. Tako je sv. Pionije u Smirni bio živ spaljen, a u Pamfiliji je sv. Nestor bio razapet na križ.

U Kartagi nije bio ukaz više mjeseci proglašen, jer u gradu nije bilo prokonzula. Zato se i moglo dogoditi, da su stanovnici grada Sike živjeli, kao da se nije dogodilo ništa osobito, premda je već bilo započelo rano afričko ljeto, a u to je doba progon kršćana u drugim pokrajinama bio u punom jeku. Ipak se i u Kartagi počelo govoriti o ukazu još prije njegova proglašenja. To je dobro došlo kartaškom biskupu sv. Ciprijanu, koji se još za vremena povukao na skrovito i sigurno mjesto.

Nakon proslave Astartine svečanosti bila je vijest o carskom ukazu došla i u zabitnu Siku. No stanovnici toga grada nijesu bili time odviše uzbuđeni. Oni nijesu mnogo osjećali kršćana u svojoj sredini, jer je kršćanska općina u tom gradu bila razrovana i oslabljena najprije krivovjerjem marcijonovaca, tertulijanovaca, montanista i gnostika, a kasnije nestašicom svake duhovne pastve. Osim toga imao je gotovo svaki kršćanin u Siki među poganima kojega prijatelja ili rođaka, koji je bio spreman da se zauzme za nj. Svi su gotovo pogani doduše iz dna srca mrzili kršćanstvo, ali mnogi su smatrali, da bi trebalo kazniti samo kršćanske kolovođe, a ostale pustiti u miru.

Među ovakve ljude spadao je i Jukundo, koji je svom dušom revnovao za stare bogove Rima, ali je ipak htio da spase svojega sinovca Agelija. Bio je odlučio već prije, da će ga privezati uz pogansku umjetnicu Kalistu, a kada se počelo u Siki govoriti o ukazu, odlučio je da ne će više čekati, nego će sam pohoditi Agelija u njegovu zaselku.

Jednoga dana ostavio je dućan Jubi i svojim robovima i zaputio se izvan grada.

Put ga je vodio pokraj Merkurova hrama, u kojem je tada bila škola za dječake. Otraga je s hramom bila spojena i akademija. Jukundo nije bio odviše velik prijatelj znanja i učenja. Prezirao je u glavnom sve učitelje govorništva i filozofije. Govorio je, da oni samo brkaju pojmove u glavi, jer ne znadu, što bi htjeli. A on je znao, što hoće: staru rimsku predaju i čuvanje vjere i zakona rimskoga carstva. Ali premda je prezirao uspomenu i Sokrata i Anaksagore i Diogena i Apolonija i mnogih drugih glasovitih učenjaka, ipak je svoje nećake Agelija i Jubu dao obrazovati u svemu, što je trebalo znati naprednu Rimljaninu.

Kad je Jukundo prolazio pokraj Merkurova hrama, upravo je kovna ploča davala znak, da je obuka dovršena. Bio je silno loše volje, kada se radoznalo obazro prema ulazu, na kojem se pojavio njegov dvadesetgodišnji znanac Arnobije, koji je vodio za ruku desetgodišnjega dječaka. Jukundo upita znanca:

— Ej Arnobije, kako je s retorikom? Hoćeš li se posvetiti pravu ili ćeš postati profesor? Tko je taj mališan, što ga vodiš? Je li ti to možda mladi brat?

— Smilovao sam se jadniku, — uzvrati Arnobije. — Školnici su ovdje gadna čeljad. Imao sam i ja mnogo da pretrpim od njih, zato »miseris succurrere disco« — rado pritječem u pomoć bijednicima. Uzeo sam maloga klempu ispod krova prijatelja Rupilija pod svoju zaštitu. Deder, dijete, reci, kako je Rupilije postupao s tobom?

— Kao s robom ili kršćaninom, — odvrati mališan.

— Zacijelo je zaslužio, — reče Jukundo. — Što je to prpošan ugursuz. Škola ga je tako odgojila. Vidi se, da je pravi prevejanac. O, taj mladi naraštaj! Ne znam, što će biti od svijeta.

— Pripovijedaj gospodinu, šta ti je Rupilije načinio, — zapovjedi Arnobije dječaku.

— Kako je gospodin rekao, najprije sam ja načinio nešto njemu, a onda je on načinio nešto meni. — odgovori mali lukavac.

— Ne rekoh li, da je to razvijen dječak? — reče Jukundo smijući se. — Ali kladim se, da je na posljetku učitelj imao pravo.

— Najprije sam se ja njemu kesio u lice, a onda je on pograbio svoju drvenu cokulu i izbio mi jedan zub.

— Izvrsno! — usklikne Jukundo. — Ni mudrac Pitagora ne bi mogao otkrojiti bolju pravdu. Gubica je pogriješila, gubica je bila kažnjena.

— Onda sam ja pod obukom brbljao sa svojim drugovima, — nastavi dječak, — a Rupilije mi je turio klip u usta, te mi je jedan sat držao otvorene laloke.

— Divan školnik! — klicao je dalje Jukundo. — Ni Radamant, koji sudi u podzemlju mrtvacima ne bi mogao biti pravedniji. Pa jesi li zato zapjevao božanstvenu, makar i neartikuliranu pjesmu kao Memnonov stup?

— Onda nijesam znao Vergilija naizust, a on mi je strgnuo prsluk s leđa i opleo me remenom.

— Sjajno! Našarao ti je, dakle, po koži Vergilijeve »Arma virumque«.

— Onda mu pojedoh njegov objed, a on mi je zgnječio glavu i nije mi dao dva dana jesti.

— Glavu ti je zgnječio? Htio si reći: gršu. Nenatkriljiv, oprezan čovjek. Barem nijesi mogao ukrasti ni par udaha svježega zraka.

— Najposlije nijesam mu donio svojih novaca, a on mi je privezao ruke za drvenu kobilu i ostavio me tako in terrorem (da zastraši druge), da visim u zraku, a nožni su mi se prsti jedva doticali zemlje.

— Tada dođoh ja, — progovori Arnobije. — Mališan mi se svidio, zato ga skinuh dolje, platih za nj aera (školarinu) i povedoh ga kući.

— A sada je tvoj gojenac? — upita Jukundo.

— Nije još potpuno, — odvrati Arnobije. — Još uvijek polazi svaki dan u školu starog vukodlaka. Učitelji su svi na isto brdo tkani. Boljega ne mogoh naći za dječaka. Ali ja sam njegov zaštitnik, pa ću ga jednom potpuno uzeti pod svoje vodstvo. To je već prevejan momčić. Zar ne, Firmije Laktancije, da je tako? Za svoje godine piše on već krasne sastavke. Piše bolje nego ja, jer moj latinski jezik nije nikada bio osobito kićen. Ali što ću? Moram još u školu. Samo u Rimu imade pravnik lijep položaj. A ni te gradske profesure nijesu na odmet.

— Pa koga možeš da slušaš ovdje? — upita Jukundo suho.

— Ti si svakako jedini čovjek u Siki, koji se usuđuješ tako pitati, — reče Arnobije. — Što, zar ti ne poznaješ velikoga Polema s otoka Roda, prijatelja Plotina, gojenca Teagena, učenika Trasila, koji je slušao Nikomaha iz Sekundove škole, onoga Nikomaha, meštra novopitagorovaca? Zar ti ne osjećaš, da je u Siki Polemo, najglasovitiji i ujedno najnesnosniji čovjek? No to nije njegov naziv. Zovu ga božanskim, zovu ga ustima proročišta, svjetskim čudovištem ili kakvim drugim isto tako zvučnim imenom. Sve trči za njim; on je lav dana. Ja ne bih smio oče-

kivati nikakva uspjeha, kad ne bih mogao reći, da sam slušao njegova predavanja; premda vas uvjeravam, da bi ta predavanja mogao isto tako dobro držati i taj moj mali Firmije Laktancije. Međutim Polemo je pravi kariofil (kraljevski karamfil) ljudskoga roda. Na predavanja dolazi u cedrovoj nosiljci srebrom okovanoj, sjedeći na lavljem krznu. Nose ga robovi, prate ga brojni štovatelji, sav je u sjaju kao prokonzul. Odjeća mu je do krajnosti birana, bijeli i grimizom izvezeni palij (kabanica) od najfinije vune. Uvojci mu se blistaju od pomasti, prstenje mu se sjaji na prstima, sav miriše kao Venerin grad Idalij na otoku Cipru. Čim mu se noga dotakne zemlje, lomi se zrak od burnih pozdrava, a on ništa ne vidi i ne čuje od opojnosti. Njegovi ga miljenici okružuju, pa ga vode u zbornicu (exedra) i čekaju, dok sunčana ura ne pokaže, da je došlo doba predavanja. On sjedi i šuti, gleda u zrak ili u suprotni zid. Katkada govori sam sa sobom, i šapat udivljenja prolazi dvoranom. Tada progovori glasno jedan od njegovih gojenaca, kao da je glasnik kakvog duumvira: »Tiho, gospodo, tiho! Božanski«, — ne nije tako, ne sjećam se pravo, kako glasi njegov naslov. Da, glasnik Polemov najavljuje: »Bezdani, nedokučivi«, — da, da, tako najavljuje glasnik: »Bezdani govori!« Iznenada nastane grobna tišina. Jasan glas, odmjereni slogovi — to su sigurni znaci, da božanska mudrost počinje govoriti. »Dederte«, kaže čovuljak, »dederte recite, šta je prije, jaje ili kokoš? Je li kokoš dala opstanak jajetu ili jaje kokoši?« Svi učenici naokolo udare najprije u šapat, a onda i u glasnu prepirku. I opet nastane grobna tišina. Prođe od prilike četvrt sata, kad Polemov glasnik ponovno podigne glas te prozbori božanskom proročištu: »O dubino mudrosti, usuđujem se javiti, da nijedan jedincati tvoj slušalac ovdje ne umije odgovoriti na pitanje, što si nam ga blagoizvolio zadati.« Opet nastane napeta tišina, puna očekivanja. Najzad se bezdana mudrost smiluje i

prozbori nov effatum (proročansku riječ): »Šta je prije, jaje ili kokoš? Jaje je prije, kad se uzme u obzir uzročnost prema kokoši, a kokoš je prije, kad se uzme u obzir uzročnost prema jajetu.« Gromoglasno odobravanje ljulja kuću iz temelja. Obožavatelji probiju prve redove, podignu profesora, koji se nećka, na ramena i ponesu ga kroz dvoranu u njegov učiteljski naslonjač.

Kolikogod je Arnobijevo pričanje laskalo Jukundovoj predrasudi o filozofima, on se ipak nije slijepo pouzdavao u svojega mladoga prijatelja niti je odobravao ismjehivanje uglednog učitelja. Zato je smrsio nekoliko riječi o mudrosti stoljeća i o strahopočitanju, što ga dugujemo autoritetu, uredbama Rima i poglavarstvu u Siki. Najposlije je rekao Arnobiju:

— Nemoj juriti za novotarijama. Žrtvuj svaki dan Jupiteru Zaštitniku i carevu Geniju, a druge stvari pusti, neka ih voda nosi.

— Ali valjda ne namjeravaš reći, — usklikne Arnobije, — da moram vjerovati, što taj čovjek govori? Tako taj Polemo uči na primjer, da pod promjenljivim bogom Protejem valja razumijevati prirodu, a njegovo stado da je rudno i biljno carstvo. O Prozerpini kaže, da je to obnavljanje i rastenje u prirodi, a Cerera da je utjecaj nebeskih tjelesa. On veli, da imade svjetovnih i nadsvjetovnih duhova. Onda ona njegova nauka o monadama, trijadama i progresijama nebeskih bogova!

— Hm! Kad sam ja išao u školu, mi nijesmo tako učili, — primijeti Jukundo. — Nego poslušaj moj savjet, mladi prijatelju, i zaklinji se pouzdano Geniju Rima i caru.

— Bog ili božanstvo, car ili Rim, filozofija i vjera — ja u sve to ne vjerujem, — reče Arnobije.

— Što? — usklikne Jukundo. — Valjda se nećeš odreći bogova svojih djedova?

— Djedova? — uzvrati Arnobije. — Ja nemam nikakvih djedova. Ja zacijelo nijesam ni Afrikanac ni

Punjanin ni Libofeničanin ni Kanaanac ni Numiđanin ni Getulijanin. Jednom sam polovicom Grk, a što sam drugom polovicom, to ni sam ne znam. Ti si, moj dragi kumašine, dijete staroga svijeta. A ja ne vjerujem ni u što. Pa i tko može vjerovati? Vidim okolo sebe takvu zbrku vjera, da mi se već sve gadi.

— O taj novi naraštaj! — uzdahne Jukundo. — O ti mladi ljudi! Ne znam, što će biti od vas, kad mi sjedoglavci siđemo s pozornice. Možda si kršćanin?

Arnobije se nasmije i prozbori:

— Barem u toj stvari možeš za mene biti bez skrbi, čiko. Doista, bio bih divan kršćanin! Ja da gledam duhove i da se s uživanjem dadem zatvoriti i mučiti? O ne, ja hoću da uživam život. Zlato, vlast, ugled i zabavljanje — to je ono, radi čega se isplati živjeti i ni radi čega drugoga.

— Sjajno govoriš, mladiću! — usklikne Jukundo. — Sjajno govoriš! Samo se drži čvrsto toga. Doista, stadoh se već pribojavati za tebe. Ostavi do bijesa sve maštanje, razmišljanje, obmanjivanje i tlapljenje o nekoj novoj mudrosti. Sve to ne rađa ničim drugim nego metežem.

— Ne, ne, — odvrati mladi Arnobije. — Nijesam ja takav divljak, Jukundo, kako se tebi čini. Ja do duše ne vjerujem ni trunka u bogove, ali u službi sam njihovoj rođen i u toj službi želim i umrijeti.

— Izvrsno! — usklikne Jukundo oduševljeno. — Ta ti valja. Iznenadio si me, ja ti se divim. Ti si divan momak, mladić po mojem srcu. Najradije bih da te mogu posiniti.

— Vidiš, ja od svega svećeničkoga trabunjanja ne mogu vjerovati ni jedne jedincate riječi, — reče Arnobije. — Pa tko i vjeruje u nj? Ne vjeruju ni sami svećenici. Ne vjerujem ni u Jupitera ni u Junonu ni u Astartu ni u Izidu. Ali kamo da krenem i gdje da nađem nešto bolje? Ili čemu uopće da tražim u vjeri nešto dobro ili zlo? Nigdje se ne nalazi ništa stalno. Dok bih lutao za kulama u zraku, i život bi prošao.

Onda je bolje, da ostanem, gdje jesam. Kad bih htio da idem dalje, bila bi to samo suvišna muka. Vidiš, ja ostajem vjeran sebi i Geniju Rima.

— To je prva životna mudrost, odvrati razdragan Jukundo. — Čovjek se mora diviti, što tu mudrost nalazi u tako mlada čeljadeta, kao što si ti. Odakle tebi tako zdrav nazor o svijetu, dragoviću? Premalo sam te poznavao. Jest, ti imadeš vrlo zrelo shvaćanje, to moram priznati. Što je istina, istina je. Mladi ljudi tvojega kova danas su velika rijetkost. Želim ti od svega srca uz tvoju bistroumnost i čudesnu mudrost još i sreću. Tko bi to pomislio? Da budem iskren, moram reći, da si mi uvijek bio donešto sumnjiv; ali sada mi se pokazuješ u najkrasnijoj slici. Nenatkriljiv si! Ne tražim od tebe, da vjeruješ u bogove, ako ne možeš; ali moj dragoviću, dužnost je tvoja, dužnost prema Rimu, da ga častiš i da se svom snagom zauzmeš za nj protiv svakoga, tko bi ga potkapao.

Tu Jukundo malo priguši glas i nastavi:

— O, kad bi jedan mladić od moje rodbine mislio isto tako kao i ti!

Jukundo prekine rečenicu, kao da se boji da je previše rekao.

— Misliš na Agelija, — prihvati Arnobije glasno, pa onda nastavi tiše: — Jamačno si čuo, kako se na Kapitoliju govori, da su u Rimu okušali s velikim uspjehom nov postupak protiv kršćana. Ne ubijaju ih više, barem ne odmah, nego ih zatvaraju i prijete im mučilima. Ne možeš ni slutiti, koliki od njih prelaze k nama.

— Furije ih uništile! — uzvikne Jukundo. — Zaslužuju najgore muke. Jedino ih ne zaslužuje moj siromah Agelije. Odriču se svojega bezboštva i popuštaju prijetnjama, a time samo otimaju zaslužbu krvniku. Međutim, — nastavi Jukundo ozbiljnije, — kamo sreće, kad bi prijetnje koristile kod Agelija! Ali bojim se, da je on to tvrdokorniji, što mu se više pri-

jeti. O ta kršćanska tvrdokornost! O Arnobije, — reče Jukundo mašući glavom i gledajući svečano preda se, — to je kazna bogova, to je jedna vrsta ludila, koja se zove nympholepsia.

— I to se ludilo primiče kraju, — uvjeravao je Arnobije. — Gledaj, kako izumire. Moramo se samo čuditi, da se bolest mogla uzdržati sve do trećega stoljeća. Kako se pripovijeda, kad je ukaz bio proglašen, na nekim mjestima kršćani nijesu istom čekali na poziv, nego su sami od sebe nagrnuli u hramove, da žrtvuju. Nagrnuli su u čoporima kao tune. Oblasti su bile primorane, da ih svaki dan prime samo određen broj, i doskora nitko nije tako revno nastojao, da obrati one, koji su još preostali, kao oni, koji su istom postali čestiti ljudi. Šta više, pokorili su se i mnogi od dublje upućenih ili ezoterika.

— Ako je tako, — reče Jukundo, — onda se Agelije mora požuriti, jer će ga inače njegova sekta ostaviti prije, nego što on ostavi nju, i kršćanstvo će se prije preokrenuti nego on.

— O, ne boj se za njega! — reče Arnobije. — Poznajem ga iz škole. Dječaci su različite ćudi. Jedni su drzoviti i otvoreni, pa bi htjeli da već budu muževi i da smiono nastupaju kao muževi, zato govore slobodno i po bijelu danu lete nebu pod oblake. Drugi su plahi, šutljivi, stidljivi i boje se raditi kao drugi ono, za čim ih srce vuče. Agelije se nije nikada mogao otresti toga lažnoga stida, koji se u njem javlja i sada u svakom njegovom činu. Ali za nekoliko godina zabacit će i on taj stid, a onda ne će biti čudo, ako upadne u protivnu manu. Tada će postati od njega pijanac, hvališa i rasipnik.

— Ej, to su ugodne novosti, — reče Jukundo. — To jest, drago mi je, što misliš, da će se on osloboditi svojih mušica, za koje i onako ne vjerujem, da su ga previše okupile.

Neko vrijeme išao je Jukundo šutke dalje uz Arnobija, a onda je nastavio:

— Čini se, Arnobije, da je taj tvoj mališan duhovit. Bi li mi on mogao poslužiti u čem? Poznaje li on Agelija?

— Da li ga poznaje? — uzvrati Arnobije. — Poznaje i njega i mjesto, gdje stanuje. Milje daleko skitao se po okolici i poznaje u njoj svaki prolaz, svaki ćor-sokak i svaku sigurnu stazu.

— Kako se ono zove dječak? — upita Jukundo.

— Firmije, — odvrati Arnobije. — Firmije Laktancije.

— Slušaj Firmije, — obrati se Jukundo dječaku. — Gdje bih te mogao redovito naći?

— U jutro i poslije podne u razredu, — odgovori dječak. — O podne spavam u trijemu između stupova, na večer mi nije moguće naći nigdje, a u noći spavam u postelji u Arnobijevu stanu.

— A bi li ti znao, kada bi trebalo, i šutjeti i prenijeti kakvu vijest, koju bih ti ja povjerio?

— Ispremlatio bih ga još ljuće nego Rupilije, kad ne bi znao, — primijeti Arnobije.

— Dobro! — reče Jukundo te im mahne rukom na pozdrav i oprostivši se s njima izađe kroz gradska vrata napolje, a Arnobije i dječak Firmije Laktancije krenuše natrag, da se posvete svojim popodnevnim školskim poslovima.

8. Stric i sinovac.

Agelije je bio živo zaposlen radovima na polju. Dok su neprijatelji njegove vjere u carskom gradu Rimu i u Kartagi pleli mrežu za njega i njegovu braću i dok je njegov stric Jukundo kovao o njem svoje posebne osnove, dotle je on ne sluteći ništa zla spremao žito svojega gospodara u hambarska okna, prešao ružično ulje, vezao i čuvao vinograd i zalijevao vrtove i voćnjake. Dao se svom dušom na posao želeći da u neprekidnom naporu zaboravi dokone misli, isprazne želje, nezadovoljstvo i zlovolju. Naročito se borio proti osjećanju osamljenosti. Kao dje-

čak išao je u školu u Merkurov hram, ali kako je htio da se očuva neokaljan od poganskog bogoslužja, to nije sklopio s nijednim svojim vršnjakom užega poznanstva. Možda je među školskim polaznicima bilo i kršćana, ali on nije znao za njih. Izbjegavao je već kao dječak bučno društvo, a to je nastavio i kao mladić. Smatrali su ga radi toga čudakom, premda je svom dušom čeznuo za druženjem s drugima. Naročito je osjećao potrebu društva sada, kada se u njegovoj unutrašnjosti javilo mnogo pitanja, slutnja, čežnja, bojazni i sumnja.

U posljednje vrijeme upoznao se u Siki s kiparom Aristom i njegovom sestrom kiparicom Kalistom. Aristo je bio stariji od Agelija, a Kalista mlađa. Obadvoje su došli u Siku iz Grčke. Agelije se osjećao ugodno u njihovu društvu, jer je razabrao iz brojnih razgovora s njima, da su se u grčkim školama rješavala mnoga pitanja, koja su i njega mučila. Premda su Aristo i Kalista bili pogani, ipak je Agelije baš druženjem s njima počeo da dublje shvaća kršćanstvo i da sve svoje vjerovanje dovodi u skladnu cjelinu.

Privlačilo ga u društvo Arista i Kaliste ne samo to, što je u razgovoru s njima produbljivao svoje znanje, nego i to, što je Kalista imala ugodan i zvonak glas, pa je znala često zapjevati svirajući umjetnički liru. Umjela je da improvizira, a kod toga je izraz njezina lica pratio kao sunce i sjena izmjenu građe u njezinim lirskim ili pripovjedačkim pjesmama. Katkada je stala da glumi i tada je savršeno predstavljala Antigonu, Elektru, Kasandru, Ifigeniju ili Medeju.

To prijateljsko druženje trajalo je već nekoliko mjeseci. Nekoliko puta bili su Aristo i Kalista došli u zaselak k Ageliju, a inače je Agelije, kad bi imao vremena, dolazio u Siku k Aristu i Kalisti. U posljednje vrijeme izostali su ti sastanci, jer je Agelije imao previše posla na imanju svojega gospodara, a i na onom

malom posjedu, što ga je sam u svoje ime držao u zakupu.

Jednoličnost i osamljenost Agelijeva života prekinuo je nenadani pohod strica Jukunda, koji je danas bio prema svojemu sinovcu neobično prijazan. Upustio se najprije s njime u razgovor o gospodarstvu. Govorio je o različitim vrstama loza, koje rastu u Africi i u Italiji, onda je spomenuo Horacijeve stihove o vjenčavanju čokota i topola te je tako došao in medias res (do glavne stvari). Ageliju je nemirno lupalo srce, kada je čuo, kako njegov stric načinje razgovor o jednoj stvari, o kojoj je on mislio da je to najskrovitija tajna njegova srca.

— Moj dragi Agelije, —govorio je Jukundo, — to ne bi bila rđava stvar. Ja se doduše nijesam nikada htio ženiti, jer mi se to nije sviđalo. Primjer tvojega oca nije me mogao obodriti na taj korak. Ali ti živiš ovdje tako osamljen, da bi to već dodijalo svakomu čovjeku. Možda ćeš se kasnije preseliti u Siku. Pokušat ćemo da ti nađemo kakvo namještenje. I ja ću biti silno veseo, ako budeš u mojim starim danima boravio uza me. Nadam se, da me ne će tako brzo utrpati podzemni prevozač Haron u svoj čamac.

— Sve se bojim, moj striče. — odvrati Agelije, — ne ćeš li mi prigovoriti, ako učinim takav korak, da sam zapao u protivurječje sa samim sobom.

— Toga se dakle on boji? — reče Jukundo sam u sebi, a onda prozbori glasno: — Pa tko govori, sinko, o takvom protivurječju? Gdje bi se mogao naći takav prefini nos, koji bi u tom nanjušio kakvo protivurječje? Vas obadvoje kao da ste stvoreni jedno za drugo; ona je grad, a ti selo; ona tako obrazovana, privlačiva i odgojena za svijet, a ti pastir u naponu iz Arkadije. O vama će jamačno govoriti još cijeli grad.

— To je upravo ono, što ja ne želim, — presiječe mu riječ Agelije. — Htjedoh reći: kad bih vjerovao, da se protivi mojoj vjeri misliti na Kalistu, tada — —

— Svakako, svakako! — prekine ga stric Jukundo, koji je dobro zapamtio Jubin naputak te se čuvao, da ne bi povrijedio Agelijeva ponosa. — Ali tko znade, da si ti bio kršćanin? Nikomu nije o tom ništa poznato. Evo ti moje riječi, da te svi drže isto tako ispravnim čovjekom, kao što su i oni sami. Svi drže, da si štovatelj bogova i da ti se ne roje glavom sablasti ni utvare. Nikada ne opazih, da bi tko mislio drukčije. Mislim, kad bi ti sutra htio prinijeti Jupiteru žrtvu ljevanicu ili posuti tamjana na žrtvenik cara, nitko ne bi vidio u tom ništa čudnovato. Svi bi tvrdili, da su te vidjeli već bezbroj puta, gdje činiš to isto. Ne trebaš biti u skrbi, moj dragi Agelije, kao da ti valja štogod skidati sa sebe.

Agelije se zbuni i postidi. Jukundo opazi to, ali nije mogao protumačiti sebi Agelijevu zabunu.

— Dragi striče, — reče mladić, — ti me prekoravaš.

— Ni govora o kakvom prekoravanju, sinko, — uvjeravao je Jukundo. — Zašto da te korim? Ne može čovjek odjednom postati mudar. Nekoć sam i ja imao svojih ludorija, kao što možda i ti imadeš sada svojih. Naravno, vremenom ćeš gledati stvari onako, kakve jesu. Jesi li razumio, gledat ćeš ih onako, kakve su same u sebi? Ženidba i spremanje za ženidbu opamećuje čovjeka. Ne mogu tajiti, bio si malo tvrdoglav, bio si čudaković. Ali nuces pueris, djeca trebaju svoje igračke, to ćeš i ti sam doskora govoriti — kad dođe neka prilika. Ponajprije moraš misliti, koju ćeš vrstu vjenčanja odabrati. Držim svakako, rimsku. Ali i tu možeš mnogo birati..

Agelije nije dosada mislio na način, kako da se ženidba obavi, jer je zamišljao Kalistu već kao kršćanku, pa mu to pitanje nije zadavalo previše skrbi. Ali sada je morao da misli na to i počeo je da se »opamećuje«, premda ne u onom smislu, kako je to očekivao Jukundo.

A Jukundo je nastavljao dalje:

— Imademo najprije matrimonium confarreationis. Takva ženidba nije za tebe, jer je zastarjela. Zatim dolazi ženidba ex coëmtione, neka vrsta obostrane zamjene, u kojoj se zaručnici izmjenično kupuju i postaju vlasništvo jedno drugoga. Svatko imade svoj ukus, ali ja se ne bih dao ni kupovati ni prodavati. Volim da budem svoj gospodar, zato gledam s nepovjerenjem u sve, što se ne da opozvati. Zašto da se zauvijek predaš djevojci, koju tako malo poznaješ? Nemoj me gledati tako začuđeno. Tako misli svatko, tko ima pameti u glavi. Da kupiš ženu, hajde de, to nekako ide, ali da se dadneš kupiti, to je sasvim nešto drugo. Najzad, ja ni ne znam, možeš li ti to učiniti. Kao rimski građanin možeš se oženiti samo rimskom građankom, a pitanje je, da li je Kalista građanka. Znam doduše općenitu naredbu, kojom je Karakala pred nekoliko godina sve slobodne ljude u cijelom carstvu učinio građanima; ali ta se naredba nije nikada izvršila. Ti bi kod zakona i običaja naše zemlje naišao na velike poteškoće, pa kad bi ti svijet najposlije i izašao ususret, gdje je dokaz, da je Kalista slobodna? Volim te, zato ti govorim otvoreno, pa makar mi i zamjerio. Želim, da Kalista bude tvoja. Jest, iskreno to želim. Ali nemoguće stvari ne možeš ni ti učiniti. Zakoni ti carstva dopuštaju, da je uzmeš za ženu samo u jednom određenom obliku i nikako drukčije. A zakone moraš uzeti onako, kakvi jesu. Bilo, kako mu drago, ja pretpostavljam, da je Kalista slobodna građanka. Ali moglo bi biti, da je pred zakonom ropkinja. Nemoj se čuditi tomu; mala krasnica ne će biti po onom, što ne može mijenjati, ni bolja ni gora. Ne preostaje ti ništa drugo, nego treća vrsta ženidbe: ex usu, ex consuetudine (prema običaju). Tu imadeš veliku prednost, što nemaš posla s ceremonijama; tu nema ničega, što bi povrijedilo tvoju osjećajnost. Dvoje njih ne postaju muž i žena odmah, nego praescriptione, zastarom. Bojiš se, da bi u Siki mogao time svratiti na sebe pozornost. Međutim ne trebaš se bojati toga.

Uzmeš je jednostavno ovamo u svoju kuću, pa ako se vremenom uvjerite, da odgovarate jedno drugomu, dobro, onda će vaša veza biti brak; a ako ne bude tako (tu Jukundo slegne ramenima), ništa zato, obadvoje ćete biti slobodni.

Agelije iznenada skoči i podigne ruke u vis usklinknuvši, kao da se brani od nečega.

— Tiho, tiho, moj dragi sinko! — prozbori Jukundo žureći se, ne bi li objasnio Ageliju, da se ne treba snebivati. — Slušaj me, Agelije, još neko vrijeme, ako možeš. O moj dragi, kako li bih ja želio da se složim s tobom! O čem se radi? Ne dam, da ikakva sjena padne na nju, zacijelo ne. Nije mi palo ni na kraj pameti, nijesam htio ni izdaleka natuknuti, da bi je ti ostavio, osim ako biste obadvoje željeli da razriješite svoj ugovor. Ne, toga ne bih htio. Ali to bi bilo i njoj na korist. Ti si Rimljanin, imadeš imutka, imadeš ovdje svoje namještenje. A ona je tuđinka i zapravo bez domovine. Nitko ne zna, odakle je došla i šta je s njome. Ona dakle ne treba tu mnogo oklijevati, a ja sam uvjeren, da i ne će toga učiniti.

— O moj dobri, moj dragi striče! — uskliknuo je Agelije. — O Jukundo, Jukundo! — Zar je to moguće? Jesu li te moje uši dobro čule? Šta li ti tražiš od mene?

Agelije brizne u plač, no začas se oporavi i nastavi čvrstim glasom:

— Kako da te razumijem? Kako mi možeš savjetovati, da sklopim ženidbu, koja u istinu ne bi bila nikakva ženidba?

— Između nas je velik nesporazumak — reče Jukundo ozbiljno. — To dolazi, Agelije, od tvojega nepoznavanja svijeta. Ti misliš, čini mi se, da ti ja preporučujem prosti contubernium, kako to zovu pravnici. Jest, priznajem, da sam neko vrijeme mislio na to. To mi je bilo na pameti. Bio bih rado to i spomenuo, ali budući da znam, kako si osjetljiv i čudnovat u nekim stvarima, kod kojih misliš, da se radi o časti ili osjećaju ili srcu ili kakvoj drugoj pretjeranosti, zato nijesam spomenuo ni riječi o tom. Htjedoh samo da ti dadnem dobar savjet za sadašnjost i budućnost. Ti nijesi pravedan prema meni, Agelije. Htjedoh da ti utrem put. Moraš se sprijateljiti s onim, što je u svijetu običaj i što se u društvu smatra dobrim i ćudorednim Zaludu ćeš kušati da stvoriš sam svoj svijet. Prikazah ti dva ili tri načina, kojima možeš doći do cilja, ali ti ne ćeš da udariš nijednim predloženim putem. Pa šta hoćeš? Mislio sam, da nijesi prijatelj ceremonija. No ako te je volja, pođi i drži se starih običaja. Zakolji ovcu, umijesi brašno, upali zublje, zapjevaj pjesmu, pozovi flamena (svećenika žrtvovaoca) ako bude htio doći. Izaberi, koga te volja, bilo po vjeri, bilo bez vjere!

— O Jukundo! Pa zar sam ja doista pao tako duboko? — usklikne Agelije, i riječ mu od uzbudenosti zapne u grlu.

Ali isto tako, kako je on bio povrijeđen, bio je i njegov stric iznenađen, zbunjen i zlovoljan. Ta on je htio Ageliju samo olakšati posao, a unatoč tomu naišao je svagdje, kamogod se okrenuo, na tajnovite, nerazjašnjive zapreke. Zato se sve više ljutio, što je dalje razmišljao o tom. Nerazuman, neshvatljiv prkonjica! Čuo je već mnogo o strašnoj tvrdoglavosti kršćana, a sada ju je vidio svojim rođenim očima. Zaslužio je posve drugu plaću. Samo iz najveće blagohotnosti prevalio je put od svoje kuće do Agelija. A njegov mu sinovac ovako uzvraća ovu požrtvovnost. »Neka bijes nosi i toga mojega Agelija!« mislio je stric Jukundo povrijeđen do dna duše. »Šta se mene tiče, ako ga kao kršćanina uhvate, ako ga objese kao psa ili bace kao mrtva parcova u tamničku kloaku. Pravo mu budi! Šta mi je stalo do toga, ako ga u amfiteatru pred očima cijele Sike proždre hijena za doručak ili ako ga pred mojim vratima pribiju na križ, da bude hrana strvinarima! Nezahvalni huljo! Dogodilo se s tobom, što mu drago, meni ne će zato ni vlas pasti s glave. Nitko ne će zato pro-

bijeliti nijedne riječi protiv Jukunda. Makar i bio njegov sinovac osramoćen, on ne će izgubiti nijednog mušterije niti će se ikoji veseljak kloniti njegova društva. Nikoga nije moguće spasti protiv njegove volje. Stojim ovdje spreman da mu pomognem i savjetom i činom, a on sve to osujećuje, kao da ga se baš ništa ne tiče. Šta je uzrok tomu? Ništa drugo, nego ogavna oholost. Dao bi si ušesa odrezati, kad bi na taj način mogao da zatre tragove svojega kršćanstva. Sve bi dao za tu Kalistu, pa i samu svoju vjeru, ali će se radije dati spaliti, nego da prizna: Promijenio sam svoje mišljenje! Pa neka onda žanje, što je posijao. Čemu da ga dulje nagovaram, neka se smiluje sam sebi?«

Tako je Jukundo mislio u sebi, a onda je rekao glasno:

— Dobro, Agelije. Ja odoh.

A u isto vrijeme, dok se Jukundo ljutio na svojega sinovca, mislio je on, kako da udobrovolji strica. Bio mu je zahvalan, jer se Jukundo nakon očeve smrti najljubežljivije zauzeo za nj. Poslao ga je bio u školu, pribavio mu je produljenje zakupa na imanju, koje je i pokojni otac obrađivao. Ali šta je Agelije mogao da načini sada? Jukundo je ne znajući za nauku kršćana o ženidbi duboko povrijedio Agelijevu ljubav. Stric i nećak stadoše jedan drugomu na nožne prste i u bolu se trgoše natrag. Agelije je ipak kao mlađi trebao prvi da traži nekakav izlazak iz ovoga sukoba. On je to i učinio, jer je ljubio Kalistu, ali mu je baš razgovor sa stricem otvorio oči, i on je uvidio, da ne može misliti na ženidbu s njome, dok i ona ne postane kršćanka. A zar je on mogao da se nada njezinu obraćenju? Ipak, da ne mora odbaciti svaku misao na nju, htio je da nađe nekakvo izmirenje između svojega i stričeva mišljenja, no kod toga se zapleo u protivurječje sa svojom vjerom, pa je počeo govoriti:

— Razabirem iz tvojega vladanja, Jukundo, da si nezadovoljan sa mnom, a bio si inače uvijek tako

prijazan prema meni. Bit će doista, da je tomu krivo samo moje nepoznavanje života. Molim te, da mi oprostiš sve ono, što ti se u mojem vladanju čini kao nezahvalnost. Ti znaš, da u srcu zacijelo nijesam nezahvalan. Odviše sam još dječak, pa ne mogu razmotriti svijeta sa svih strana. Iznenadio si me, kada si počeo govoriti o stvari, koja nas je dovela do nesporazumka. Ne tajim nimalo, da Kalistu od srca ljubim, i što je češće vidim, ljubim je sve više. Čini mi se, kad bi ti to rekao Aristu, da bismo se nas dvojica, Aristo naime i ja, mogli lijepo o svem porazgovoriti i sporazumjeti.

Jukundo je lako zapadao u razdraženost, ali se lako i stišavao. Kako je iskreno želio da ostane u skladu sa svojim sinovcem, upotrijebio je rado njegovo ispričavanje kao zgodnu priliku, da ponovno postane ljubežljiv.

— No, Agelije, — stao je da govori Jukundo dobroćudno, — sada si opet razborit čovjek. Zacijelo ću, zacijelo govoriti s Aristom, kako ti želiš. Govorit ću i o ženidbi ex consuetudine. No, ne gledaj me tako zgranuto. Govorit ću s njime i o cijelom poslu i o pojedinostima. Jamčim ti, da ćemo se brzo pogoditi. A sada deder me provedi malo po svojem posjedu. Lijep posjed! Drago mi je, što sam se zauzimao, da ga ti dobiješ u zakup.

Agelije povede strica po svojem imanju. Jukundo se divio sinovčevom radu videći, da je imanje sada silno poljepšano. Neprestano je govorio samo on, ne dajući Ageliju do riječi, a kad je iskalio sve svoje srce i kad je mislio, da je sinovca doveo na onu stazu, koju je smatrao pravom, zaputio se polagano u grad, uvjeravajući Agelija još i na rastanku, da će ukloniti sve zapreke i govoriti početkom drugoga mjeseca s Aristom.

9. Brat i sestra iz Grčke.

U stražnjem dijelu grada Sike, tamo, gdje se pećina spušta strmo dolje, uzdiže se kuća, u kojoj

stanuje Aristo sa svojom sestrom Kalistom. Odatle se pruža širok vidik na južnozapadnu ravnicu i na sjeverni niz gora.

Došao je dan, što ga je Agelije odredio za posjet svojih prijatelja. Kolebao je neko vrijeme sumnjajući, nije li mu dužnost, da se okani misli na djevojku, koja je poganka. Ali onda se uhvatio grčevito vjerovanja, da će Kalista postati kršćankom. Činilo mu se, da vidi na njoj znakove, koji opravdavaju tu nadu. Nije mogao da to dokaže, nego se samo podavao nejasnomu osjećanju, koje mu je kazivalo, da će tako biti. U tom uvjerenju zaputio se u određeni dan već u rano jutro iz svojega zaselka prema gradu Siki.

Dok je Agelije obasjan tracima jutarnjega sunca, stupao svojim putem, dotle su Aristo i Kalista zaposleni u svojem stanu modeliranjem ili rezuckanjem, oslikavanjem ili pozlaćivanjem različitih figura, koje se upotrebljavaju kao bogoštovni predmeti narodne i državne vjere u hramovima i na kućnim žrtvenicima. Aristo je već obaviješten od Jukunda o Agelijevoj želji, koja je i bez toga poznata i Kalisti, ali ona ne će da govori mnogo o tom, dok ne dođe sam Agelije.

Sjedeći tako kod posla veli Aristo sestri Kalisti:

— Agelije namjerava danas u jutro da nas pohodi. Htio bih samo znati, kakva ga namjera dovodi ovamo.

— Ah! — uvrati Kalista. — Ako si rekao istinu, da se kršćanima spremaju crni dani, onda začijelo želi da kupi ovdje kipić kojega od naših bogova, ne bi li ga on štitio u opasnosti.

— Dosta si oštroumna, sestrice, pa možeš pogoditi, kakve se on božice želi domoći, — reče Aristo.

Kalista se samo ravnodušno nasmiješi, ali ne primijeti ništa.

— Hajde, seko, — nastavi Aristo. — Ne budi prema njemu okrutna. Pleti za njega vijenac, dok on ne dođe. Agelije je imućan, ali i vrlo čedan, pa treba da ga osokoliš.

— Dosta je dobar, — reče Kalista.

— Kažem ti, on je i predobar mladić i ne zavređuje, da bude prezren kao ljubavnik, — razlagao je brat dalje. — A ti bi stekla kod bogova zaslugu, kad bi ga izvukla iz njegova praznovjerja.

— Klimavo je to njegovo kršćanstvo, ako je bacio oko na me, — odvrati Kalista.

— Pa zašto je tako često dolazio ovamo? Da li radi mene ili radi tebe, Kalisto?

— Već sam se zasitila takvih snubljenja, — reče Kalista, pa nastavi da slika.

Ali se više puta činilo, da bi htjela nešto izreći. Ipak je dugo vremena šutjela, dok nije mirno progovorila ne dižući očiju sa svojega posla:

— Nekada je godilo i mojoj glavi i mojemu srcu, kad sam imala obožavatelja. Pa kako bismo bez toga i imali sredstava, da dođemo ovamo? Ali nema nijedne stvari, koja ne bi čovjeku najposlije dosadila.

— Dosadila? — usklikne Aristo. — Otresi se te dosade, jer će te ona drukčije ugušiti. Pa ti govoriš o dosadi? A nijesi li još premlada, da se oprostiš sa životom? Hromo srce dolikuje hromu tijelu. A ti si još tako mlada, pa već sve na glavu okrećeš. Moramo primati događaje, kako ih bogovi daju. Kad ostariš, uzalud ćeš čeznuti za ovim, što danas imaš. Danas si na visini, sutra ćeš nisko pasti. Neko si vrijeme mlada, a onda dolazi starost. Veseli se životu, dok možeš!

Tako je govorio Aristo nastavljajući svoj posao. Onda je odložio dlijeto i okrenuo se sestri govoreći:

— Sjeti se stare Lezbije, koja mi je običavala pjevušiti, dok joj se glava tresla i udovi su joj drhtali. — Tu je Aristo stao da se trza i da govori poput nje kroz nos: — »Moj sinko, učini život ugodnim, dok možeš. Ja ne mogu više, moji su dani prošli. Ali ja ne mogu da se prekoravam. Uživala sam vesele dane, dok ih je bilo. Vrijeme se ne zaustavlja ni za koga, ali ja sam ga iskoristila, pa nemam radi čega da se kajem!« Ta je stara Lezbija bila doista

pravi filozof, premda je bila samo ropkinja, bistriji filozof od Ezopa, praktičniji od Epikteta.

Kalista ne odgovori ništa, već stade potiho pjevati:

»Pred nogama mi tužna r'jeka struji,
Što oko carstva Hadova se vije,
S obale druge studen vjetar huji,
Sjećam se slasti, kojih više nije.
Koprive brojim, što kraj r'jeke buje,
I brojim vale, što se r'jekom love,
Uho mi mrkog prevozača čuje,
Koji mi dušu u svoj čamac zove«.

— Ah! — nastavi Kalista da govori. — U životu imade malo slasti, a mnogo jada! Mladi ljudi imadu više radi čega da se boje, nego stariji da se tuže. Budućnost nam zadaje više skrbi nego prošlost. Život nije tako sladak, kako je smrt gorka. Teško se je odreći svijetla, ovoga nebeskoga svijetla!

— Kalisto! — reče brat nestrpljivo. — Drago dijete, to je umišljeno mučenje samoga sebe. Dokle će to tako trajati? Moram te odvesti u Kartagu! Ako nam sreća posluži, naći ćemo tamo više rada i zaslužbe. Tamo ćemo stanovati uz more, svjetlucavo, uzbibano, šumno more. Ja ću biti učitelj govorništva, a ti ćeš mi puniti razrede.

— Krasno, božansko svijetlo! — nastavljala je Kalista svoju prijašnju misao ne osvrćući se na bratove riječi. — Da te čovjek izgubi? Strašna je misao, da mora doći dan, kada ću se zauvijek rastaviti od tebe! Kod kuće sam znala u noći ležati budna čekajući jutro i čeznući prigušenim vriskom za bogom dana. Prvi traci zore bili su mi kao vrč odabrana vina s otoka Hiosa. A kada se pomolio sam Febo, bila sam slična Semeli, pa sam od zanosa jedva mogla podnijeti blijesak sunca. Kako li su divno letjele njegove strijele iznad brežuljaka. A doskora se bog odmarao na snježnom vrhuncu Olimpa kao na blistavom oltaru i rasvjetljivao frigijsku ravnicu. Krasni, zrakama okruženi bože! Ti si jedini predmet

mojega obožavanja, ako Kalista već išta obožava. Ali čini mi se, da se sada više ničemu ne molim.

— Umorna sam.

— Da, to dolazi od promjene postojbine — reče brat blagim načinom. — U Grčkoj smo imali svijetao, blag zrak, vedro nebo, svježe povjetarce, što razgaljuje duh i tijelo, veličanstveno more. A Afrika nije Grčka. Koje li udaljenosti! Da, Kalisto, čedo drago, to je nostalgija, ti čezneš za domovinom.

— Može biti, — odvrati ona. — Ni sama ne znam, šta mi nedostaje. Vidim samo otrovnu rosu, sparnu vrućinu, odvratnu zvjerad, zelene okužene kaljuže. Ta velika, šumom i voćnjacima obrasla ravan ispod Sike čini se kao strašna ukleta šuma, koja čovjeka guši i plaši upravo svojim bogatstvom. Bujno lišće, silne povijuše, duboke uvale, — zastaje mi dah, jer ne vidim, kako da se čovjek izvuče napolje iz te guštare i neprohodnosti. Jedino mogu slobodno odahnuti na ovom našem brežuljku. Kako li je posve drukčija Grčka sa svojom vedrom, blagom, nježnom igrom boja na gorama ili čistom modrinom i grimizom morske pučine!

— Ali draga Kalisto, — prekine je brat, — sjeti se, da nijesi tamo u onoj mračnoj guštari, nego ovdje gore u Siki. Nitko te ne primorava, da ideš onamo. A ako te srce vuče za gorama, eno ti ih na obzorju, pa se možeš do sita nagledati njihovih goleti.

— A ta pasmina ljudi! — nastavljala je Kalista svoj tijek misli. — Gora je od ikoje druge pasmine. Gdje je genij naše divne zemlje? Gdje je njezin bistri duh, vesela ćud, ljupkost i plemenito vladanje? Ovdje su srca jednako crna kao i koža, a posmijesi tako varavi kao guja u grmu. Urođenici su lukavi, okrutni i vječno spremni da planu. Ne znadu za veselje ni za dobru volju. I ljubav im je žeravica, a jedini im je zanos osveta.

— Tko da ne voli domovinu više nego išta na svijetu? — reče Aristo. — Ali sada se uživi u to, da si ovdje. Navika postaje drugom naravi. Da si

duže vremena u toj zemlji, lako bi joj se prilagodila, pa bi našla u njoj novu domovinu. I noć na dalekom sjeveru čovjeku vremenom omili. Naličeni su Britanci, Kimerani i Hiperborejci zadovoljni, premda rijetko vide sunce, koje je tvoj bog. Najposlije, tvoj bog imade upravo ovdje svoje prijestolje, pa šta se svađaš s njime?

— Sunce je Grčke svjetlost, — odvrati Kalista, — a sunce Afrike jest vatra. Ja se ne klanjam vatri kao božanstvu.

— Naslućujem, da se čovjek vremenom privikne i na sam Stiks i Flegeton, ako te podzemne rijeke uopće postoje izvan pjesničkoga maštanja, — reče brat.

— Hladni, magloviti Stiks jest sjever, — primijeti Kalista, — dok na jugu žari i pali Flegeton. A vedra, slatka, sunčana Grčka — to su elizijske rajske poljane.

I Kalista zapjeva pjesmu, koja je odgovarala njezinu raspoloženju. Pjevala je ovo: »Gdje je otočno carstvo blaženika? Tamo u Egejskom moru. Kud li se proteže carstvo dubokog elizijskog mira? Proteže se dolinom, kuda se talasaju uzbibani valovi Peneja. Ondje oko planina i oštrljatih hridi raznosi blago povjetarce balzamski miris. U kristalnom snježnom odijelu uzdižu se planine kao stražari zaštitnici, koji prezirno gledaju na prolazne zemaljske čari. Tamo se stanuje slobodno i divno«.

— Molim te, spusti svoj let k zemlji! — prekine je Aristo. — Htio bih doista da ti reknem ozbiljnu riječ o Ageliju. Premda on mrzi ljude, ja ga moram ljubiti. Dopusti, da zastupam njegovu stvar. Sviđao ti se on ili ne sviđao, u njega je svakako puna kesa. A ti bi zadužila i grčke bogove i sebe, kad bi mu se slatko smiješila. Smiješi mu se, barem neko vrijeme. Kad ga se zasitiš, krenut ćemo u Kartagu. Njegove oči odaju, da u njem nema odviše mnogo kršćanstva, a i posljednjeg će kršćanskog ostatka nestati iz njegove duše pred tvojim dahom.

— Pa ima i većih zala od kršćanstva, ako je istina sve što sam čula o tim ljudima, — odvrati Kalista polagano.

Aristo sune ogorčeno u vis i počne govoriti:

— Tako ti svih olimpskih bogova, to se već ne da podnositi. Ako tko na svijetu treba mučitelja, preporučujem mu ovakvu djevojku, kakva si ti. Pa šta je s tobom od nekog vremena, ludo dijete? Šta sam ti ja načinio, da si tako hirovita i da te čovjek ne može nikako zadovoljiti?

— Mislim, da bi mi život bio snošljiviji, kad bih bila kršćanka, — odvrati Kalista.

— Snošljiviji? — uzvrati Aristo. — Snošljiviji? O bogovi! Da li je snošljivije, kad te i na ovom i na drugom svijetu progone furije i njihove zmije? Ako je bijeda i u tebi i oko tebe? Ako mrziš i sebe i druge ljude? Ako živiš kao magarac, a umreš kao pas? I to da je snošljiviji život? Nego slušaj! Čujem korake na stepenicama. To je zacijelo Agelije. Kalisto, budi u istinu Kalista. Pamet u glavu!

Ali Kalista se nije htjela »opametiti«, ako se pameću imalo nazvati ono, što je brat nazivao tim imenom. Ona je nastavila svoju prekinutu pjesmu: »Ta zar nije cijela Afrika zemlja užarenog Flegetona?...« Otpjevala je desetak stihova, a onda je zašutjela i nastavila svoj slikarski i kiparski posao.

10. Kalista.

Srce je nemirno kucalo Ageliju, kad je unišao u sobu. Unutra je Aristo koracao nezadovoljno amo tamo, ali se ipak svladao opazivši Agelija te mu je pohrlio u susret, zagrlio ga i izrekao mu svoje udivljenje radi sjajne vanjštine. Govorio mu je živahno:

— U tvojim očima imade više vatre, a s usta ti teče riječ lakše nego ikada prije. Nov je duh u tebi. Dakle napokon si odlučio da se izvučeš iz svoje samoće. Čudo je, kako si mogao tako dugo izdržati u njoj.

Agelije se nije usudio još da pogleda u Kalistu, nego je govorio njezinu bratu:

— Nemoj se šaliti, Aristo. Kako znaš, dođoh ovamo, da govorim s tobom o tvojoj sestri. Donesoh joj kao dar ovu kitu cvijeća. To je najbolje, što joj mogu darovati. Ipak to cvijeće nije jedino od mene. To su djeca mlade godine, lijepa i mirisava kao i ona.

— Žrtvovat ćemo ih našoj Paladi Ateni, — reče Aristo, — jer mi umjetnici dugujemo njoj osobitu zahvalnost.

I Aristo htjede povesti odmah svojega prijatelja do suprotnoga zida, da stavi kitu u udubak, gdje je stajao kip božice. No Agelije reče:

— Ja shvaćam to ozbiljnije nego ti. Najbolje cvijeće, što ga imadem u svojem vrtu, donio sam upravo tvojoj sestri. Ona ne smije misliti, da sam ga donio u koju drugu svrhu. — Pa kuda ćeš? — nastavio je, kad je vidio, kako njegov prijatelj uzima široki petasus (šešir).

— Kad ne mogu da odgonetnem tvoje namjere, — odgovori Aristo, — onda možeš da budeš i bez mene. Ostavljam te, da sam za sebe govoriš, a ja idem, prije no što se sunce uspne visoko na nebo, da saznam, što pripovijeda stari Dromo.

Kod tih riječi pogledao je Aristo svoju sestru napola umolnim, napola peckavim pogledom te se zaputio u brijačnicu na glavnom trgu.

Agelije uzme cvijeće i stavi ga na stol, kod kojega je sjedjela Kalista zabavljena svojim poslom.

— Primaš li moje cvijeće, Kalisto? — upita on.

— Rekao si, da je cvijeće lijepo i mirisavo kao i ja, pa daj ga onda ovamo, — odvrati Kalista.

Uzevši kitu u ruke, nagne se nad nju i stane ozbiljno govoriti:

— Crvena ruža, gizdavi ljiljan, carska kruna, grimizni trator, morska mahovina, diosant, veprovac, slatki čedni nard — to bi bili dražesni simboli

za Kalistu. — Brzo će naime uvenuti, — pa tako su mi sve više slični.

Zaustavila se, pogledala ga čvrsto u oči, a onda je nastavila:

— Agelije! Nekoć sam imala ropkinju tvoje vjere. Bila je rođena u jednoj kršćanskoj obitelji te je nakon smrti svojega gospodara došla u moj posjed. Sasvim se razlikovala od ljudi, koje sam vidjela prije toga i poslije toga. Nije strahovala ni za što, a opet nije bila čangrizava, svojeglava ni beščutna. Umrla je još mlada u mojoj službi. Kratko vrijeme prije smrti sanjala je čudan san. Vidjela je četu svijetlih likova, koji su bili obučeni u bjelinu — kao Hore — a okruživali su sunčana kola. Nosili su cvjetne vijence i govorili jedan drugomu: »I ona mora imati jedan znak!« Uhvatili su Hionu za ruku i poveli je pred neku izvanredno lijepu ženu, — po Hioninu pripovijedanju mislim, da je morala biti uzvišena kao Junona i slatka kao Arijadna, jer joj je lice tako odsijevalo, da su se pokraj nje svijetla bića činila kao crni Etiopljani. A ta je žena bila ovjenčana cvijećem, koje se tako blistalo, da je bilo slično zvijezdama na nebu ili azijskim draguljima. Ljubežljiva je božica govorila Hioni: »Moja ljubljena, evo ti dara od mojega sina. On ti šalje po meni rumenu ružu za tvoju ljubav, bijeli ljiljan za tvoju čistoću, grimizne ljubice, da budu prosute po tvojem grobu, i zelene palme, da prave sjenu nad njime«. Jesi li mi, Agelije, donio cvijeće zato, da budem uz Hionu? Jesam li dobro protumačila značenje tvojega dara?

— Kalisto, — odvrati Agelije, — to je najživlja slutnja moje duše, najvruća želja mojega srca, da dođe dan, kada ćeš primiti takav, pa i još sjajniji vijenac.

— I ti jamačno dolaziš, da mi nešto mudrovanjem razjasniš i da mi pokažeš put, kako bih mogla umrijeti poput Hione, — odgovori Kalista. — Molim te, poštedi me. Čini se, da mi nudiš cvijeće za žaru, u

koju će biti spremljen moj smrtni pepeo, a ne za zaručnički vijenac.

— Nemoj se čuditi, — reče Agelije, — što se dvije želje udružuju u mojem srcu i što se ja u isto vrijeme, dok molim, da priznaš zajedno sa mnom istoga Gospoda na nebu, pouzdano nadam, da ću te još na zemlji vidjeti udruženu sa sobom u istoj kući, gdje ćeš stupati istim životnim putem.

— A zar da se ne čudim, što ti jednu riječ govoriš za svojega gospodara, a dvije za samoga sebe? — dobaci Kalista.

— Osjećao sam, koliko bi mi dobro mogla ti biti, — odgovori Agelije, — zato sam mislio, koliko li je već možda za tebe učinio moj Meštar i koliko bi tebi val'alo učiniti za njega u budućnosti. Kalisto, nemoj me pobijati svojim grčkim mudrolijama niti očekuj od mene, da ću ti u sjajnom govoru ocrtati svoja čuvstva. Smijem li da ti očitujem svoju dušu mirno, kako umijem, i hoćeš li me ustrpljivo saslušati?

Kalista je pristala na to, a Agelije nastavi:

— Znam samo to i uvjerio sam se o tom, otkako sam prvi put s tobom razgovarao: između tebe i mene postoji tako napadna suglasnost u mišljenju, kakve nisam nikad očekivao između dviju osoba. Ta mi je suglasnost nerazjašnjiva, jer se inače tako daleko razilazimo u svojim nazorima i jer smo posve drukčije odgojeni. Ne znam ti točno reći, što mislim. Mi zacijelo nemamo jednakoga mišljenja o najznatnijim točkama, ali se slažemo u načinu, kako promatramo stvari, u dojmu, što ga one u nama proizvode, u smjeru, što ga zauzimaju naše misli, u našem prosuđivanju veličine i neznatnosti kao i u čuvstvima, što ih pobuđuju stvari u nama. Kada govorim sa svojim stricem, kada govorim s tvojim bratom, moram priznati, da ih ne razumijem, a ni oni ne razumiju mene, jer se krećemo u krugovima, koji nemaju ništa zajedničko. Naprotiv, kad govorim s tobom, onda vidim, da imademo isti jezik. Zar ćeš

se čuditi, da se ne samo divim tomu skladu, nego sam isto tako spreman, da ga svodim na isti zajednički temelj, te mislim, da je to obilježje morala utisnuti u naše duše ruka jednoga Meštra? Zar je začudno, ako si utvaram, da nas je Onaj, koji nam je dao jednaku ćud, stvorio jedno za drugo, i da bi isti razlozi, kojima te želim predobiti, da svrneš svoje oči na me, da bi ti isti razlozi mogli sklonuti tebe da u molitvi padneš pred noge mojega Gospodina?

Časak se činilo, kao da će se Kalistine oči napuniti suzama, ali ona priguši tronutost i odgovori neobuzdano:

— Pred noge tvojega Gospodina? A tko je tvoj Gospodin? Šta ja znam o tvojem Gospodinu? Jesi li mi ikada kazao što o njem? Mislim, da imaš nekakvu tajnu nauku, koju ja nijesam vrijedna saznati. Ali stalno je to: često si dolazio ovamo, govorio si prostodušno o mnogim stvarima, ali ja znadem o tvojem Gospodinu i Meštru tako malo, kao da te nijesam nikada vidjela. Znam, da je taj Gospodin i Meštar umro. Znam i to, kako kršćani govore, da i dalje živi. Živi valjda na kakvom otoku blaženika. No kada sam te potanje pitala o njem izmakao si odgovoru, koliko si god mogao. Katkada si govorio o vašem zakonu i o različitim vašim dužnostima i što držiš pravim, što li zabranjenim, i o nekim starim piscima vaše sekte i njihovim židovskim predšasnicima. A ako su, kako ti pretpostavljaš, moje potrebe i moje čežnje iste kao i tvoje, šta si učinio, da im udovoljiš? Šta si učinio za toga Meštra i Gospodina, kojemu bi me sada htio povesti pred noge?

Tu Kalista ustane i nastavi dalje:

— Ne! Nijesi ti htio iskoristiti tih mojih potreba i moje čežnje za njega, nego za sebe. Kažeš, da vjeruješ u jedinoga pravoga Boga i da zabacuješ svakoga drugoga, a sada natucaš, da je ruka, sjena toga boga na mojem duhu i na mojem srcu. Pa tko je taj bog? Gdje je on? Kakav je? U čem je? O Agelije, ti si mu stajao na putu, jer si bio spreman da

uvijek govoriš o sebi i da kod toga upotrebljavaš njega kao sredstvo za sebe!

— Kalisto! — usklikne Agelije tronutim glasom, čim je mogao doći do riječi. — Čuju li moje uši dobro? Želiš li doista, da budeš poučena o tom pravom Bogu?

— Ne, nemoj me krivo razumjeti! — usklikne ona strastveno. — Toga ja ne želim. Ja ne bih mogla biti tvoje vjere. O bogovi! Kako li sam se prevarila! Mislila sam, da je svaki kršćanin kao Hiona. Mislila sam, da ne može biti hladna kršćanina. Hiona je govorila, kao da su prve misli kršćanina posvećene dobru bližnjega; kao da je kršćanin tako blažen, te je najvruća želja njegova srca, da privede i druge tomu blaženstvu. A sada je preda mnom kršćanin, koji se osjeća tako daleko od blaženstva, te misli, da ga ja mogu učiniti sretnim. On dolazi k meni, Kalisti, koja sam slaba travka, jadan korov, koji se ljulja na svakom vjetru i bolno se savija pod zrakama sunca — k meni dolazi on, da mu okrijepim srce. Ali kakvo blaženstvo obećaje on meni? Mislila sam, da su kršćani uzvišeni iznad prostora i vremena. Sve je to varka! Jao, mlada sam, a već osjećam, što znače riječi, kojima se mudraci opraštaju sa životom: taština i ispraznost! Agelije, kad sam prvi puta saznala, da si kršćanin, kako li mi je srce udaralo! Mislila sam na onu, koja je umrla. I na početku sam mislila, da je vidim u tebi, kao da si bio vezan magičnom simpatijom s njome. I nadala sam se, da ću po tebi proširiti znanje o višoj moći, koja je potrebita mojoj naravi i koju je imala Hiona, kako mi je kazala. Tvoj govor, tvoje vladanje, tvoji pogledi, sve je to bilo drukčije nego u ostalih, koje sam vidjela oko sebe. Ali, ah, ti si dolazio i odilazio, odilazio i dolazio. Smatrala sam to čednošću, plahošću, oprezom, što ga progonjena sekta drži potrebitim. Ali kako li sam se razočarala, kada sam vidjela po tvojem ponašanju, da ti misliš na mene isto tako kao i drugi i osjećaš ono, što osjećaju i drugi; da misliš na mene, a ne na Boga; da mnogo govoriš o sebi, a malo o Njemu. Bilo je vrijeme, Agelije, kada sam mogla da ti se klanjam kao božanstvu, a ti si to spriječio, jer si se klanjao meni.

Agelije je bio preneražen i poništen radi tih prijekora. Ipak nije bio uvrijeđen i ogorčen, jer je odmah naslutio, da je Jukundo govorio Aristu o ženidbi ex consuetudine i da se Kalista radi toga punim pravom razočarala i uvrijedila. Jadni Agelije nije znao, kako da počne svoj govor. Nastala je neugodna šutnja, koju je prekinula Kalista govoreći:

— Dakle je Hionina vjera samo san. Četiri sam se godine nadala, da je to zbilja. A sada vidim, da je i to tlapnja. Nadala sam se, da imade negdje nešto više od ovoga, što vidim svojim očima; ali nema ničega. Tako ostadoh siromašna žena, koja samo živi i diše, s prepunim srcem, s plamenim osjećajima, žedna nečega, što bi me osvojilo. Ne mogu živjeti bez čvrsta oslona. Ne mogu da zapadnem ponovno u mračno, bezutješno i beznadno stanje, koje filozofi zovu mudrošću, a moralisti krepošću. Ne mogu se pridružiti onima, koji obožavaju božicu mjeseca, jer me njezine zrake zebu. Ne mogu ništa shvatiti od uzvišenih čuvstava čete onih sestara, koje preporučuju Rim zaštiti Veste. Moram imati nešto. što ću ljubiti. Ljubav je moj život! Zašto dolaziš k meni, Agelije, s tim otrcanim, svakidašnjim očitovanjem ljubavi? Možeš li se natjecati s plemenitim grčkim mladićima, koji su dolazili preda me? Je li tvoj glas muževniji, teče li tvoj govor snažnije od onih punih i vedrih zvukova, što sam ih slušala, otkada prestadoh biti dijete? Umiješ li začinjati gozbu svojom duhovitošću? Umiješ li svojim smijehom rasvjetljavati poput sunca pećine i slapove? Šta mi možeš dati? Mislila sam, da mi možeš dati samo jednu stvar, koja je bolja od ičega drugoga i koju mi drugi ne mogu dati, ali sada vidim, da je to utvaranje. Ti nemaš ništa da mi dadneš. O jadni, jadni Agelije! Ali to nije tvoja krivnja, drukčije nije moguće,

— nastavi Kalista zamišljena. — Šta mi je Agelije zapravo mogao dati, kad je i on upravo tako kao i ja trebao predmet, koji će ljubiti, a nije mogao da nađe ništa bolje od mene... I oni su mislili: nagovorit ćemo je, da bude i prema njemu podatna, kao što je bila i prema drugima... Jest, to je bio tvoj stric Jukundo i moj brat Aristo, moj rođeni brat! Oni nijesu mislili na me.

Kalista brizne u gorak plač i predade se oluji svojih čuvstava govoreći:

— Oni su mislili na njega. Nadala sam se, da će me on moći povesti nečemu višemu, ali jao, po njihovu bi mišljenju ja imala služiti samo tomu, da njega skinem dolje. Pa da, zar Kalista i može biti za štogod drugo, nego za onu ulogu, koju su joj namijenili?

Bila je sva uronila u svoju bijedu. Zavladalo je njome čuvstvo poništenja, mučila ju je svijest o naravnom sužanjstvu, zapala je u očaj ne nadajući se više, da će ikada naći ono, što bi moglo dati smisao njezinu životu i pravac njezinu mišljenju i osjećanju. A Agelije, — koje li se iznenađenje, grizodušje i poniženje srušilo na nj! On je šutio, a onda je progovorio teškim glasom:

— Kalisto učinio sam ti nehotice nepravdu, ali ti si mi uzvratila zlo dobrim. Ti si moja dobročiniteljica. Jest, sada se poznajem bolje nego prije. A On, koji se poslužio tobom kao oruđem smilovanja, ne će zaboraviti da te deseterostruko nagradi. Još jednu riječ da kažem za sebe, ili baš i ne za sebe, nego za svojega Gospodina. Ne vjeruj ni časak, da nije istina ono, što si nekada mislila o kršćanskoj vjeri. Ona nam objavljuje posvudašnjeg Boga, koji zadovoljava sve naše težnje, a kod toga nam drži srce čisto.

Agelije pocrveni od čednosti i revnosti za svoje uvjerenje, pa nastavi.

— Ja služim Gospodinu, čija je ljubav moćnija od ljubavi svakoga stvorenja. Bog mi oprostio moju nestalnost! Ali nikada nijesam mislio ljubiti

tebe isto tako kao i Njega. Ti si određena za Njegovu ljubav. Ja te prepuštam Njemu, tvojemu pravomu Gospodinu, kojemu te nijesam smio otimati, nego sam trebao da te kušam predobiti za Njega. Premda sam nevrijedan, da budem u tvojoj blizini, ipak ću te slijediti u nekoj udaljenosti; samo Bog zna, kamo? Možda u tamnicu, možda do otvorena bojišta u društvu onih, koji ispovijedaju Spasitelja čovječanstva i usuđuju se trpjeti i umirati za Njegovo ime. A sada zbogom! — Preporučujem te zaštiti Njega i Njegovih svetih mučenika!

Ne usuđujući se više baciti nijedan pogled na Kalistu okrene se Agelije k vratima i ostavi sobu.

11. Ukaz.

Dok je Agelije govorio s Kalistom, bio je miran. Ali čim je ostavio njezinu sobu, zavitlala je njegovom dušom užasna borba ili bolje reći divlja oluja ustalasanih čuvstava. Sto ljutih sablasti podiglo se pred njegovim duhom kao u mašti bolesnika, koji bunca u vrućici. Mislio je na osobitu milost, kojom je već u nježnom djetinjstvu bio primljen u stado Kristovo. Osjećao je, da je trebao dosada mnogo učiniti, a učinio je u istinu vrlo malo. A onda je vidio, koliki je razmak između njega i Kaliste. Osjećao je, da će se na njoj možda ispuniti riječ o tuđincima iz dalekih zemalja, koji će doći, da zauzmu mjesto u carstvu nebeskom, dok će djeca carstva biti bačena napolje. Kalista mu je dobacila u lice, da je pokazao dosta revnosti, ne bi li je predobio za sebe, ali je bilo vrlo nemaran u osvajanju njezine duše za Boga.

Prekoravajući se, da nije pokazao dovoljno ljubavi ni prema njoj ni prema Bogu, stao se Agelije pitati: Zašto li on živi? Živi li zato, da sadi biljke i sprema žito? Može li si štagod utvarati radi vinograda i maslinika, za koje se stara? Zašto da ne umre? Zašto da bude tako zabrinut za svoj život? Možda je njegova zadaća baš u tom, da otvoreno

prizna svoje kršćanstvo i da svojom smrću potvrdi istinu? Možda bi njegova smrt mogla obratiti tisuće pa i Kalistu spasti? A ne radi se samo o Kalisti, nego i o njegovim krvnim srodnicima, koji imadu još veće pravo na njegovu samilost i ljubav. Nije li on mogao utjecati i na strica Jukunda kao i na brata Jubu? Ali umjesto da utječe na njih, dao im je samo povoda, da ga drže apostatom, odmetnikom.

Vrisak užasa otkinuo se kod toga iz njegovih grudi.

Zašto ne bi pošao odmah u pogansku baziliku ili u hrvaonicu, da se prizna glasno kršćaninom? Raširili su se glasovi, da će novi car započeti nov postupak prema kršćanima, koji su već pedeset godina uživali mir, a sada bi imali da osjete svu težinu državnih progona. Pa zašto da ti progoni ne započnu Agelijevom smrću? Ne bi li on time bio opran od svojih grijeha? Bio bi doveden u amfiteatar, sakupljena bi svjetina vikala, i lav bi urličući srnuo na nj te bi ga razderao. Kalista bi to saznala, pa bi se uvjerila, da on nije kukavica ni bjegunac od zastave, čime su ga držali njegovi najbliži.

Tu poprimiše njegove misli drugi pravac. Kalista! Što je Kalista njemu? Kako on smije misliti na nju, kada se sprema za mučeničku smrt? Zar da ona bude ono poticalo, radi kojega bi pošao u tamnicu? I njezina hvala da bude njegova plata? Zar bi mu to pribavilo nebo, što bi se sviđao jednoj poganki.

»Ali kamo da svrnem svoj pogled?« nastavio je da razmišlja. »Tko ima sućuti sa mnom? Tko me hrabri i bodri? Oče nebeski, smiluj mi se! Ja sam slabo dijete, ja sam jadna, izgubljena, zalutala ovčica, daleko od stada; trnje me je zahvatilo i razderalo, a nema nikoga, tko bi mi zavio rane i poveo me k ovčinjaku. Zašto sam tako osamljen na tom svijetu? Zašto sam tako bez pastira i vođe? Ah, nijesam li pogriješio, što sam ostao u Siki? Nikakva me veza ne drži čvrsto uz ovo mjesto. Idem u Kartagu ili u Tagastu ili Madauru ili Hipon! Ja nijesam čovjek, koji bi mogao ići svijetom osamljen. Odviše sam priprost i nedorastao svjetskim spletkama«.

Onda ga obuze druga misao, koja je do sada bila tek prosijevnula u njegovoj glavi. Pocrvenio je od stida i bojazni.

»Namjestili su mi stupicu«, mislio je sam u sebi. »Jukundo i Aristo pleli su oko mene mrežu, koju je Kalista razderala. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus — uže je raskinuto, i mi smo oslobođeni. Ona je prezrela moje srce, da ga mogu sasvim posvetiti svojemu Bogu. Odsada ću misliti na nju i šaptati njezino ime samo onda, kada budem klečao pred svojom zagovornicom Blaženom Djevicom Marijom. Neka ta druga i bolja Eva, koja je svijetu donijela spas, kao što je prva majka donijela smrt, neka ta druga Eva prikaže Bogu Kalistino ime i neka izmoli za nj milost, da bude upisano u knjigu života!«

Bilo je podne, a Agelije je sav uzbuđen stupao gradom, gologlav, izvrgnut usijanim tracima sunca, ne pazeći mnogo, kuda prolazi, samo napola svijestan, da želi ići kući. Vidio je putem malo ljudi, a i ti su se bili zavukli u sjenu visokih kuća ili u predvorja hramova, odakle su gledali začuđeno za njim misleći, da je to kakav luđak ili pijanac. Traci su sunca žegli manje žarko od njegovih misli ili od njegove krvi, koja mu je divljom neobuzdanošću kolala žilama.

Došavši na trg mogao je vidjeti vašarske prodavače, kako su se skutrili u svoje daščare ili kako su se zaštitili svojim košarama. Tu je bilo gradske svjetine, koja je živjela o spretnom kupovanju i prodavanju. Tu je bilo lijenčina, koje se poput nerazumnih životinja nijesu micale sa svojega mjesta sve dotle, dok ih glad nije primorao, da traže hranu. Luckasti uživači opija, poderana ili gološava djeca, mesarski pomoćnici i čistači hramova ispružili se

pred špiljama, koje su bile usječene u hridine, ili između stupova hrvalačke vježbaonice ili u vežama trgovačkih kuća. Ovdje ondje zaostali su na žarkom suncu zapušteni prosjaci, koji su ležali na suncu ne mareći za strašne posljedice, koje su ih mogle snaći: grčeve, padavicu ili nenadanu smrt.

Mnogi su od toga šarenoga mnoštva spavali. Neki su gledali umornim, glupavim očima u nepomičnu daljinu ili onamo, gdje bi se pojavila slučajno kakva kretnja. Za njih je bilo nešto neobično, kad je pokraj njih hitio Agelije. Jedan je besposličar zijevnuo i rekao poluglasno svojim drugovima:

— To je jedan od onih. Sve ih mi poznajemo; ali svi su oni fukara, od kojih ne možeš ništa da zdipiš; taj imade još najviše među njima.

A onda je taj isti besposličar povikao glasno:

— Čuvaj se, mladi blesane! Furije su ti za petama, a parke pred licem. Obazri se na toga cara, koji gleda u te tako namrgođeno i kiselo, da te može jeza spopasti.

Besposličar upre prstom prema konjaničkom spomeniku cara Severa, koji je stajao desno od bazilike.

Agelije se obazre označenim pravcem i ugleda na podnožju spomenika ploču s nekakvim proglasom. Pristupi bliže i stane čitati carski ukaz, koji je glasio:

»Enej Trajan Decije Augusto i Kvinto Herenije Etrusko Decije Cezar odlučiše skupa ovo:

Pošto smo primili darove i dobročinstva bogova i izvojštili pobjedu, koju su nam oni udijelili nad našim neprijateljima, te pošto dobismo blago vrijeme i zemlja nam rađa obilnim plodovima; pa budući da mi stoga priznajemo bogove svojim dobročiniteljima i skrbnim djeliteljima ovih dobara, koja su potrebita za opće blagostanje:

to je naša volja, da svi podanici carstva, slobodni i robovi, vojnici i građani, prikažu bogovima žrtve i u svečanoj molitvi padnu pred njihova koljena.

A ako bi se kogod ustručavao da se pokori toj našoj božanskoj zapovijedi, koju zajednički proglašujemo, neka bude bačen u okove i podvrgnut svakojakim mukama.

Pa ako ga to skloni da se odreče svoje neposlušnosti, primit će od nas nemalu čast.

Ako li pak ustraje u svojoj upornosti, neka ga najprije ponovno muče, zatim neka mu mačem odsijeku glavu i neka ga bace u duboko more ili ostave kao plijen pticama i psima.

Naročito ako je takav upornik priznavalac kršćanske vjere«.

Agelije je malo prije čeznuo ozbiljno za mučeničkom smrću, ali sada, kada se ona pojavila pred njim, njegova se unutrašnjost još više uskomešala. Uhvatila ga omaglica i noge ga stadoše iždavati. Riječi carskoga ukaza lebdjele su mu neprestano pred očima kao crveni plameni potezi. Sunce je stajalo upravo pred njim, ali slova su plamtjela u suncu a sunce kao da je bilo upravo u njegovu mozgu. Posrnuo je i srušio se svom dužinom na pločnik. Dangubama, koje su zurile u nj, nije palo na pamet, da mu priteknu u pomoć, nego su lijeno čekale, hoće li se osvijestiti.

Nije mogao reći, kako je dugo ležao i kada je došao k svijesti. Pokušao je da ustane i da se nasloni na podnožje spomenika, koji ga je sada donekle zaštićivao svojom sjenom. Obuzela ga silna želja za kućom, a ta mu je želja dala gotovo nadljudsku snagu. Činilo mu se, da je svakako dužan pobjeći u svoju kućicu. Ustao je i pošao naprijed. Došla mu je nejasno svijest, da mora činiti svoju dužnost i ići ravno naprijed ne skrećući ni desno ni lijevo. Ali odmah iza toga počeo se prekoravati, da želi pobjeći pred progonstvom, a morao bi zapravo da ide u susret neprijatelju ili barem ne bi

smio da se sakriva pred njime, nego bi ga morao mirno čekati na istom mjestu.

Dok se šuljao uskim ulicama prema gradskim vratima, zavladala je ta misao njime do te mjere, da je najposlije sjeo na jedan kamen odlučivši, da će se dragovoljno predati neprijatelju. Osjećao je, kako mu je ugodno mirovanje, a ta mu se misao činila kao mir savjesti, koji je posljedica njegove odluke, da će se predati vlastima s potpunim pouzdanjem u Božju volju.

Kuća, uz koju je sjeo, pripadala je nekomu trgovcu voćem. Kad je taj trgovac vidio njegovu iscrpljenost, ponudio mu je režanj lubenice, da se okrijepi. Agelije je pojeo režanj, a onda se opet pojavilo u njem tamno čuvstvo o opasnosti, koja mu je prijetila, da će biti zaveden na štovanje krivih bogova. Osjećao je, da se mora čuvati te opasnosti i da ne smije ostati na mjestu, gdje je napast tako blizu. Dobacio je trgovcu novac za režanj lubenice i zaputio se dalje. Kratki odmor, okrepa lubenicom i zadržavanje u sjeni uske ulice ublažiše mu vrućicu tako, da je mogao polagano nastaviti svoj put. Međutim sunce je stajalo još dosta visoko, pa kad je izašao iz grada, opet su ga žarki traci palili kao vatra. Teškom se mukom dovukao do brežuljka, na kojem je bila sagrađena njegova kućica. Bio je gotovo dokučio vrata svojega stana. Još je opazio svojega staroga roba, kršćanina, koji je bio rođen u kući njegova oca, kako dolazi prema njemu, a onda ga je uhvatila vrtoglavica, i on se onesviješten srušio na tle.

12. Agelijeva bolest.

Jukundo je doduše bio nešto iznenađen svršetkom škakljive trgovine, u koju je bio zapleo svojega sinovca, ali se ujedno i veselio tomu. Veselio se ponajprije zato, što je mislio, da je Agelijevo očitovanje ljubavi Kalisti dovoljan dokaz o njegovu nemaru za kršćanstvo. S druge pak strane bilo mu je drago

i to, što je Agelije prekinuo svaku vezu s djevojkom, koju je doduše i Jukundo smatrao lijepom i obrazovanom, ali ju je ipak donekle i prezirao kao Grkinju.

Proglašenje je carskoga ukaza uznemirilo Jukunda. Jest, on je vjerovao, da se njegov sinovac udaljio od kršćanstva, ali Agelije znade biti katkada i tvrdoglav, pa bi se mogao uz inat prijaviti za tamnicu ili smrt. Jukundo ne bi ni okom trenuo, kad bi neki kršćani bili mučeni ili kažnjeni smrću. Šta više, on bi se radovao tomu. Ne bi mu bilo krivo ni kad bi sama Kalista bila bačena u tamnicu, premda je morao priznati, da je njezino držanje prema Ageliju jasan dokaz njezina nekršćanstva. Ali svojemu je sinovcu želio od srca, da bude pošteđen od progona. O njegovoj je bolesti saznao tek nekoliko dana iza one nezgode na trgu. Nije htio da ga odmah posjeti, jer se i sam bojao kakve zaraze, ali je odlučio, da će pratiti postupak vlasti i svjetine prema kršćanima, pa ako bi opasnost bila veća, on je već skovao nacrt, kako će Agelija dovesti u svoju kuću i oteti ga tako najgoremu zlu.

Dotle je Agelije teško bolovao u svojoj kućici. Kada se ono bio srušio pred svojim pragom, pritekao mu je u pomoć njegov rob Aspar te ga je napola doveo, a napola donio u njegovu postelju. Rob se ponešto razumio u liječenje afričkih bolesti, pa je pustio Ageliju žilu, a onda je svario iz različitih trava nekakav napitak, koji je dao bolesniku.

Nekoliko dana nije Agelije osjećao ništa drugo, nego samo nemir i bijedu. U besnenim su ga noćima mučili užasni sni. Napokon mu je jednoga jutra palo na pamet, da bi morao pitati, hoće li se ikada povratiti nedjelja. Bio je navikao posvećivati prvi dan u tjednu naročitim molitvama i psalmima i udruživati se kod toga u molitvi s braćom onkraj mora. Ležeći sada nepomično i zatvorenih očiju u postelji pokušao je da se sjeti, kada je bila posljednja nedjelja. No što je više razmišljao, to se manje sjećao. Najpo-

slije mu je došla misao, da su mjeseci prošli bez nedjelje. U glavi mu se počela ponovno javljati omaglica, i on je morao da odustane od dalnjega mozganja.

Od toga je vremena njegov san bio svaki dan sve bolji i okrepniji. Dok je bio budan, mogao je držati svoje misli u suvislosti i pitati se, zašto li tu leži i šta mu se desilo. Malo pomalo povratilo mu se i sjećanje, kao da dan sviće. Sjetio se postepeno i svojega nekidašnjega pohoda u grad. To je sjećanje bilo u početku kao priča, a onda kao zbiljski događaj. Sjetio se i foruma i carskog ukaza. Obuzelo ga duboko i potresno čuvstvo i neko vrijeme nije imao odvažnosti da dalje misli o tom. Kada se ponovno oporavio i pokušao da dalje istražuje, što se dogodilo s njime onaj dan, osjetio je, da je to uzaludan posao: kao da je sve bilo zavijeno u noć, samo mu je došla nejasna predodžba, kako je bio silno žedan i kako mu je netko dao piti, a on je onda uskliknuo sa psalmistom: Transivimus per ignem et aquam — prođosmo kroz vatru i vodu.

Agelije je napokon otvorio oči i pogledao okolo sebe. Vidio je, da je kod kuće. Pokraj njegova uzglavlja stajao je čovjek, kojega nije poznavao. Nije mogao ustati, da ga bolje vidi. Strpljivo je čekao, kada će mu se ispuniti ta želja.

Doskora je začuo glas, koji mu je kazao:

— Eto, sada ozdravljaš, moj sinko!

— Tko si ti? — upita Agelije isprekidano.

Čovjek primakne usta Agelijevu uhu i stane mu šaptati različita sveta imena.

Agelije bi bio ustao, da je imao dovoljno snage. Ali kako je bio slab, odmah je, duboko potresen klonuo natrag na svoj ležaj od site.

— Nemoj zasada ništa pobliže istraživati, — reče stranac, — nego slavi Boga, kao što ga i ja slavim. Dovoljno ti je poznato o tvojem sadašnjem stanju. Danas tražim od tebe žrtvu poslušnosti.

Taj je glas zvučao duboko, jasno, mirno, zapovjedno. Agelije se u svojem sadašnjem stanju nije trebao mnogo naprezati, da svlada svoju radoznalost. Glas neznanca imao je u sebi nešto, što ga je umirivalo. Zanimala ga ta tajinstvenost, godila mu je njezina dražest. Osim toga glavna stvar nije bila za njega više nikakva tajna: jasno je vidio, da je u rukama kršćanskoga svećenika.

Tuđinac je običavao da se neko vrijeme zadubе u molitvenik, a onda bi se dao na obavljanje bolničarskih dužnosti. Škropio je vinskim sirćetom Agelijevo lice i sobu i krijepio bolesnika svježim voćem. Tjerao je dosadne muhe iz sobe i postavljao ga u takav položaj, da mu ležanje bude što snošljivije. U jutro i na večer puštao bi svjež zrak u sobu, a za vrućeg bi podneva načinio u sobi tamu. Obavljajući te različite poslove morao se više puta udaljiti od bolesnikove postelje, pa je Agelije mogao da ga točnije promotri. Tuđinac je bio čovjek srednje veličine, uspravna držanja i pravilne tjelesne građe, odjeven crnom tunikom, kakvu su nosili robovi i seljaci. Lice mu je bilo više okruglo nego duguljasto, kosa crna, ponešto sijeda; na tjemenu je bio malo ćelav, ako to nije bila svećenička tonzura. Brada mu je bila kratka i kovrčasta, boja lica svježa. Ali najviše su se isticale njegove oči, sjajno-plave ili možda prelijevajući se donekle sivo, duboke oči, bistre i sjajne kao dragulji.

Otkako su prvi put izmijenili nekoliko riječi, predmolio bi svećenik od vremena do vremena pred njime kraće molitve: Očenaš i odlomke psalama. Kasnije, kad je Agelije nešto prizdravio, sve se više čudio neobičnosti u vladanju toga čovjeka, koji je bio sabran, vedar, prijazan, srdačan, bez izvještačenosti, daleko udaljen od svake nametljivosti. Radi tih svojstava mogao je da kaže i neprijatne istine, a da nije čovjeka razdražio, uvrijedio ili od sebe odbio. Govorio je vrlo malo o sebi, premda je katkada

u razgovoru otkrio i koju pojedinost iz svojega života. Rekao je, da mu je ime Cecilije. Aspar je običavao ulazeći u sobu pokleknuti nastojeći da mu poljubi sandalu, ali on je to redovito umio spriječiti.

Agelije je doskora postao razgovorljiv. Ležeći u postelji upravio bi često neznancu po koje pitanje. Jednom upita nenadano, može li čovjek biti drugi put kršten, a kad mu je svećenik rekao, da ne može, primijetio je, da bi onda po njegovu mišljenju bilo najbolje, kad bi se čovjek dao krstiti na smrtnoj postelji. Priznao je, da ga je to pitanje često mučilo, ali nije imao nikoga, s kim bi se porazgovorio o tom.

Cecilije odvrati:

— Ali odakle ti jamstvo, da ćeš moći u krajnjem času primiti sakramenat svetoga krsta? Voda i krstitelj mogli bi da dođu prekasno, a šta bi onda bilo s tobom sinko? Osim toga, jesi li baš stalan, da ćeš tada željeti sveti krst? Je li tvoja volja baš tako u tvojoj vlasti? Carpe diem, — upotrijebi vrijeme; prihvati ono, što ti Bog daje, dok možeš.

— To je tako velika blagodat, — odvrati Agelije, — te bi valjalo željeti, da se čovjek preseli u drugi nevidljivi svijet ne izgubivši ni najmanjeg trunka od nje. A to nije moguće, ako prođe dulje vrijeme između krštenja i smrti.

— Ti si dakle jedan od onih, — reče Cecilije, — koji bi rado da mogu prevariti svojega Spasitelja za Njegovo pravo, što ga On ima na njihov život, jer misle, da je dosta, ako prevare, kako se kaže, u posljednji čas đavla.

Agelije je šutio, a Cecilije je nastavio dalje:

— Ti bi želio uživati taj život i baštiniti nebo, zar ne?

— Ja sam smeten, glava mi je slaba, oče, — odvrati Agelije. — Ne znam, kako da reknem svoju misao. Htio bih reći, da je griješenje poslije krsta

užasna stvar; druge kupelji za grijehe nema; a opet je velik grijeh odgađati krštenje.

Svećenik odgovori:

— U krstu postaje Bog tvoj otac, tvoj gospodar, tvoja ljubav. Možeš li se za cijelog života odreći svega toga? Zar bi htio živjeti bez Boga na tom svijetu?

Agelijeve se oči napuniše suzama, a u grlu ga nešto gušilo. Najposlije reče glasno i usrdno:

— Ne bih!

Za čas progovori svećenik:

— Ja mislim, da se ti bojiš samo vatre suda i uza (čistilišta), a ne bojiš se, da bi mogao otpasti i izgubiti se.

—Znam, moj dragi oče, — odgovori bolesni mladić, — da ne mogu očekivati nikakva dobra; međutim nikada se nijesam bojao pakla, premda sam trebao da ga se bojim. Zaslužujem najgoru kaznu, a opet mi se činilo, kao da se smijem nadati, da će me Bog voditi k dobru. Pa on je to uvijek i činio.

— Dakle bi ti iz straha pred vatrom suda želio, da se krštenje odgađa? — reče Cecilije.

— Ne kažem, da bih to želio, — odvrati Agelije. — Ja bih samo htio, da mi ti razjasniš stvar.

— Šta bi volio, Agelije: ili ovdje biti bez Boga ili tamo trpjeti u vatri?

Agelije se nasmiješi i odvrati slabim glasom:

— Njega odabirem, da bude moj dio i ovdje i tamo. On će biti sa mnom i u čistilišnoj vatri.

Nekoliko sati ležao je Agelije mirno i činilo se, kao da spava. Najednom započne on opet:

— Dao sam se krstiti, kad mi je bilo tek šest godina. Drago mi je, što ne misliš, da je to bio samo časoviti hir. Ne mogu kazati, što me je obuzelo. Bio je to takav poriv srca, kakva nijesam nikada više osjetio. Šta kaže Spasitelj? Ne sjećam se. No-

vissima peiora prioribus — posljednje su stvari gore nego prve.

Drugi puta je rekao:

— Moje je proljeće prošlo, a ljeta nemam. Ali ne, ja zapravo nijesam ni imao proljeća. To je bio samo jedan dan, a ne čitavo godišnje doba. Proljeće je bilo i bitisalo. A gdje sam sada? Može li se proljeće ikada povratiti? Želio bih, da opet započnem život, i to ozbiljno.

— Zahvali Bogu, moj sinko, za tu veliku milost, — reče Cecilije. — Premda si bio postao mlak, ipak se nijesi nikada odijelio od mira Crkve niti si zatajio Boga.

Agelije gorko uzdahne i reče:

— O moj oče! Erravi sicut ovis, quae periit — lutao sam kao izgubljena ovca. Bio sam vrlo blizu tomu, da ga zatajim, barem jednim vanjskim činom. Ti me ne poznaješ. Ti ne znaš, što se nedavno dogodilo sa mnom. A ja se ne usuđujem obazreti na to, srce mi je silno slabo. Moj oče, kako li ću okajati prošlost, kad se ne usuđujem ni pomisliti na nju? I sama je misao na to novi grijeh.

— Puer meus, noli timere, — odgovori svećenik. — Si transieris per ignem, odor eius non erit in te. — Moj sinko, nemoj se bojati; ako prođeš kroz oganj, vonj njegov ne će ostati na tebi. U pokori nas milost Božja vodi neozlijeđene kroz misli i riječi, koje bi nam bez nje naudile.

— Jest, jest, pokora! — reče Agelije. — Sjećam se, da sam o tom slušao u poučavanju prije krštenja. Što je pokora, oče? Znam, da je to nova milost, spasonosna splav iza krštenja. Mogu li je ja dokučiti.

— Još nijesi dovoljno jak, da na to misliš, Agelije, — odvrati Cecilije. — Ako Bog da, opet ćeš ozdraviti, a onda možeš da ispitaš sav svoj život i da ga otkriješ pred Njegovim očima. Onda će On

po meni oprati sve, što je zamrljano. Slavi ga, što te je očuvao za tu milost.

To je bilo više, nego što je bolesnik u svojoj slabosti mogao podnijeti. On je mogao samo da prolijeva suze radosnice.

Opet drugoga dana sjeo je u svojem krevetu. Promatrao je svoje ruke, s kojih se oguljla koža. Dotaknuo se svojih usnica, ali i one su bile isto takove. I njegova kosa kao da je bila izmijenjena novom. Agelije se nasmiješio i rekao: Renovabitur, ut aquilae, iuventus mea — obnovit će se moja mladost kao u orla.

Cecilije odvrati svetom rečenicom, koja je Ageliju bila nova:

— Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem; assument pennas sicut aquilae — koji se uzdaju u Gospodina, obnovit će svoju krepčinu; dobit će krila kao orlovi. Sursum corda! Gore srca! Moraš se uzdići u visinu, Agelije!

— Sursum corda! — odvrati bolesnik. — Poznam te riječi, to su stari moji prijatelji. Samo gdje sam ih čuo? Ne mogu se sjetiti toga, premda one spadaju u moje najranije uspomene. Nego, dragi oče, moje je srce dolje na zemlji, a ne tamo gore. Moram ti sve reći. Moram ti pripovijedati o jednoj, koja zaluđuje moje srce, koja dijeli moje srce s jedinom pravom Ljubavi. Ali kako rekoh, ne usuđujem se govoriti o njoj, da opet ne zalutam.

— Oh, stid me je reći, da je ona poganka. Neka Bog spase njezinu dušu. Hoće li On doći k meni, a ne k njoj? Investigabiles viae eius — nedokučivi su putovi Njegovi.

Šutio je neko vrijeme, a onda je rekao:

— Oče, rado bih da se posvetim Bogu, Njemu jedinomu, Njemu bezuvjetno, po Njegovoj milosti. Hoću da budem Njegov, a On neka bude moj. Neka se nitko ne postavlja između nas, da nas rastavlja. Ali kako li je srce slabo!

— Zadrži svoje dobre odluke, dok bolje ne ojačaš, — reče svećenik. — Lako ih je čovjeku stvarati, dok je bolestan. Najprije moraš proračunati troškove.

Agelije se nasmiješi i reče:

— Poznajem ono mjesto: »Ako tko dođe k meni, a ne mrzi svojega oca ni svoje majke, ni žene ni djece ni braće ni sestara, pa ni svoje duše, taj ne može da bude moj učenik«.

Jedamput je opet Agelije rekao:

— Mučenici. Da stari je biskup znao rado govoriti o mučenicima. Govorio je o drugom krstu, koji je nazvao krstom krvi. Običavao je reći: Bila ti duša zajedno s mučenicima! Oče, ne pere li i taj drugi krst, kao i prvi, sve pogrješke?

Sada se Cecilije nasmiješio, i njegove su oči bile kao safiri svetoga Grada. Rekao je:

— Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea — kamo ja idem, ne možeš me zasada slijediti; ali ćeš me slijediti poslije.

13. Juba i svećenik.

Prošlo je gotovo tjedan dana u takovim razgovorima, kad je Agelije mogao da uz pomoć svojih bolničara izađe iz sobe. Svećenik i rob Aspar uzeše ga u sredinu između sebe i postaviše ga jedne večeri tako, da je mogao uživati u krasnom vidiku po okolini, kojom su se provlačile duge sjene gora, iza kojih je zapadalo sunce. Zrak je bio pun bezbrojnih mirisa. Blistavo prelijevanje boja na zapadnom nebu još se više isticalo radi tamnijih, premda još uvijek raznolikih šara bogate ravnice. Žetva je bila već davno prošla, ali bob je još uvijek dozrijevao na poljima. Maslinova i kestenova stabla bila su opterećena plodovima. Prodavači su donosili na trg rane smokve, a vinogradi su čekali strpljivo, da na suncu narednog mjeseca sazriju i ispune nade vinogradara. Neopisiv se večernji mir širio kao kakovo lagano ruho čitavim krajem. Krasan je to bio užitak za čovjeka, koji je dulje vremena bio zatvoren u sobi i koji je još uvijek bio vrlo slab. Agelije je sjedio pred svojom kućicom šuteći i roneći suze. Bilo mu je kao da je uskrsnuo od mrtvih. Osjećao je, kao da se probudio na posve nov život.

Večer za večerom dolazio je tako pred vrata kao čovjek, koji se polagano primiče potpunomu ozdravljenju. Jednom je rekao:

— Mansueti haereditabunt terram — blagi će baštiniti zemlju. Zemlji se mogu veseliti samo oni, koji vjeruju u njezina Stvoritelja. Tako mi je u duši, kao da svaki dašak zraka kaže: Gle, kako ti je On dobar!

Cecilije odvrati:

— Sve je to sjena prema divoti raja, koji je prava naša domovina. Tamo nema grabežljive zvjeradi ni otrovnih gmazova, tamo nema grijeha. Moj sinko, zar ja ne bih morao to bolje osjećati nego ti? Koji odrastoše u vrevi velikih gradova, oni vide okolo sebe samo ljudska djela, a to je zlo. Ja sam nagrađen za svoj bijeg iz Kartage, što sam došao u ovu prirodu, u ovu Božju radionicu.

— Pogani časte te stvari kao bogove, — primijeti Agelije. — Ali kako li mi je neshvatljivo, da čovjek može usred ovih djela zaboraviti Stvoritelja!

Cecilije je uzdahnuo i zašutio jedan časak, a onda je rekao:

— Ti si, Agelije, bio uvijek kršćanin.

— A zar nijesi to bio i ti moj oče, — upitao je Agelije, ali je odmah dodao: — Pa dobro, ti si stekao milost, koja je meni darovana.

— Agelije, — reče svećenik, — ta je milost uvijek slobodan dar, a čovjek je zasluži samo tada, kada se već pokaže moćnom. Ali ja mislim, da si je i ti stekao. Odakle bi drukčije postojala razlika između tebe i tvojega brata?

— Šta ti to znaš o nama? — upita Agelije živahno.

— Ne znadem mnogo, — odgovori Cecilije. — Znam tek nešto. Prije tri ili četiri godine bio je učinjen pokušaj, da se nanovo oživi kršćanski duh u tim krajevima, da se učini štogod za crkve u prokonzulskoj Africi i da se popune prazne biskupske stolice. Ništa od svega toga nije izvršeno, ali je ipak započeto nešto. Među ostalim stvarima bio je sastavljen i popis kršćana, koji su se nalazili ovdje. Ja sam bio za tu svrhu poslan ovamo, pa tako sam čuo i o tebi i tvojem bratu. Kad mi je radi progonstva došao život na kocku i kad sam morao bježati iz Kartage, mislio sam na tvoju kolibu. Bio sam primoran, da se krijem, jer nijesmo mogli razlikovati prijatelje i neprijatelje.

— Radi drugih svrha, radi mene doveo te je Bog ovamo, moj oče, — reče Agelije. — Najposlije, zacijelo nijesi mogao naći sigurnijega utočišta. U ovo vrijeme grnu ovamo čete tuđinaca iz gora. Ti se ničim ne razlikuješ od ostalih, a moj brat nije kod kuće, nego otprema, kako mi javljaju, žito u Kartagu. Progonstvo te je dotjeralo ovamo, ali ti nijesi bio besposlen, nego si doveo na pravi put zalutala čovjeka.

Nakon kratke šutnje nastavio je Agelije:

— Sada sam dosta jak, da se ispovjedim kod tebe. Bi li mogao to učiniti još večeras?

— Dobro, — odvrati Cecilije. — Ne mogu reći, kako ću se dugo još zadržati ovdje. Očekujem svojega vjernoga glasnika s važnim vijestima. Prošla su tri dana, otkako je bio ovdje. Ali nemoj se zato ništa starati. Naš rastanak ne će trajati dugo. Šta ćeš raditi dulje ovdje? Moraš doći k meni. Moram te pripraviti i onda poslati natrag u Siku, da ponovno sakupiš i urediš to raspršeno stado.

Agelije pogleda gore, nasloni glavu na svećenikovo rame i nasmiješi se govoreći:

— Ne smijem se, kao da mi je lako u srcu, nego zato, jer sam duboko iznenađen i obradovan, što možeš tako misliti o meni. Nekada sam sanjario o tom, ali to nije moguće! Ne možeš ni zamisliti, da bih ja, koji sam takav slabić, mogao ikada učiniti nešto više, nego da spasem svoju dušu.

— Svoju ćeš dušu spasti spasavajući duše drugih, — reče Cecilije. — Moj sinko, mogao bih ti i više kazati, kad bih držao, da je to spasonosno za tebe.

— Ali, oče, ja imadem tako slabo, tako mekano srce, — usklikne Agelije. — Šta da započnem sam sa sobom? Nijesam od takve građe, od koje bi se stvarali junaci.

— Virtus in infirmitate perficitur — snaga se usavršuje u slabosti, — reče svećenik. — Što? Možeš li ti išta učiniti sam od sebe? Ili ćeš biti naprosto oruđe u Božjim rukama? Mi smo određeni, da postignemo isti cilj, ja i ti, samo ti poslije mene.

— O oče, to je zato, jer te tvoja vatra mnogo brže proždire! — reče Agelije.

— Ako se ne varam, — odvrati Cecilije, — eno gle, vidim svojega glasnika. Tu se netko šulja vrtom ne dolazeći utrtim putom.

U istinu je dolazio jedan posjetnik, kako je rekao Cecilije. No to nije bio njegov glasnik, nego Juba, koji je, približavajući se, velikom radoznalošću promatrao Cecilija, kao da je prikovan njegovim pogledom. I Cecilije je vrlo pozorno promatrao njega, a kad mu je prosudio točno cijelo obličje, rekao je Ageliju:

— Pa to je tvoj brat.

— Šta te vodi ovamo, Jubo? — upita Agelije.

— Bio sam na daleku putovanju, — reče Juba, — a sada čujem, da si bio bolestan. Je li to tvoj bolničar?

No onda upiljivši još jače pogled u neznanca nadoda:

— Ta to je kršćanski svećenik.

— Da li Agelije nema nikakvih drugih znanaca osim kršćana? — upita Cecilije.

— Znanaca? Naravno, da ih imade! — odvrati Juba. — Imade on ugodnih, nedužnih, slatkih znanaca druge vrste, a među njima u prvom redu mene. Kukavac! Nije mu doduše pošao za rukom onaj posao, ali on je učinio sve, što je mogao.

— Jubo! — uskliknuo je Agelije, koji je osjetio, kuda mu brat šiba. — Ako imadeš ovdje šta da obaviš, reci, pa me odmah ostavi. Nijesam dovoljno jak, da bih se mogao prepirati s tobom.

— Imam li šta ovdje da obavim? — odvrati Juba. — Dakako, da bih imao vraški mnogo obaviti, kad bi mi se sviđalo. To je kršćanski svećenik, o tom sam posve siguran.

Cecilije je gledao u nj tako mirno i dobrostivo, da je Juba najposlije odvrnuo oči od njega, kao da ga taj pogled vrijeđa.

— Ako sam svećenik, — progovori Cecilije, — onda dođoh ovamo, da se i s tobom porazgovorim kao s jednim svojim djetetom.

Juba se zapanji, ali odmah odbije svećenika riječima:

— Nijesi se namjerio na prava vrata. Govori onima, koji su tvoji. Ja sam slobodan čovjek.

— Moj sinko, — odvrati Cecilije, — ti si bio u kršćanskoj pouci, zato je tvoja dužnost, da ideš naprijed, a ne natrag.

— Šta ti to znaš o meni? — reče Juba. — Zacijelo ti je to izbrbljao taj tu.

— Nije mi trebao reći ništa o tebi, — odvrati Cecilije. — Tvoji potezi lica, tvoje kretnje, tvoj glas govore dosta glasno. Čuo sam o tebi prije više godina, a sada te i vidim.

— Pa šta vidiš u meni? — upita Juba.

— Vidim utjelovljenu oholost, koja gazi nogama vjeru i uvjerenje, — reče Cecilije.

Smijeh, u koji je udario Juba, bio je sličniji

rzanju nego ljudskomu smijehu. Bahatost i poruga odjekivala je iz njega.

— Što vi robovi zovete ohološću, to ja zovem dostojanstvom, — progovori Juba.

— Ti vjeruješ u jednoga Boga, stvoritelja neba i zemlje isto tako stalno kao i ja, — reče svećenik, — ali mu se znalice i hotimice opireš.

Juba odvrati smiješeći se:

— Ja sam isto tako slobodan na svojem mjestu kao i Bog na svojem.

— Time hoćeš reći, — uzvrati Cecilije, — da možeš slobodno činiti grijeh i trpjeti kaznu za nj.

— Prosto ti bilo, da to zoveš grijehom i kaznom, — reče Juba. — Ali ja ne zovem grijehom isto što i On. A ako mi on dadne, da za to trpim, to je stoga, jer je jači od mene.

Svećenik zastane časak. Nije bio uzrujan ni on ni Juba. Neobično je bilo pogledati te borce, tako mirne i tako protivne, kao što su protivni sv. Mihalj i Lucifer.

— Ima u tebi nešto, što govori isto tako kao i ja, — nastavi svećenik. — Taj te unutrašnji glas osuđuje i stavlja se na stranu Stvoritelja.

— On je naručio taj unutrašnji glas, da govori, — reče Juba, — ali ja ću se postarati za to, da taj glas zašuti.

— Onda će Stvoritelj imati na svojoj strani i pravdu i moć.

— Nikada ne ću gmizati niti se savijati, — reče Juba. — U svojoj duši hoću da budem gospodar i učitelj ja. Svaka snaga mora biti moja. Napolje s dvostrukim gospodstvom!

Cecilije opet zašuti, a onda reče:

— Dragi sinko, moj mi duh kazuje, ili bolje reći, moj mi Stvoritelj kazuje, Stvoritelj moj i tvoj, da nad tobom lebdi težak sud. Skruši se, dok imaš vremena!

— Idi sa svojim proricanjem k babama i djeci.

— reče Juba. — Ja sam na sve spreman. Ja se ne dam gaziti u prahu.

Agelije nije imao dovoljno snage, da sudjeluje u toj prepirci, zato reče:

— Oče, to je njegov način, da tako govori, ali nemoj mu vjerovati, da on tako zlo misli. Otiđi, Jubo, ne treba da budeš ovdje.

— Agelije, — reče svećenik. — Takve riječi nijesu za mene nikakva novost. Nijesam više mlad i vidio sam mnogo svijeta. Upravo moja služba i moj položaj donosi sa sobom, da katkada slušam tuđa bogohulstva. Poznavao sam čovjeka, koji se nije zadovoljio da huli samo riječima, nego je prešao i na djela. Otpao je od Stvoritelja i zakleo se, da će služiti sotoni. Postao je izdajica svojih suvjernika te ih je predavao u smrt. Prolazile su godine, i on je ostario. Spopala ga ljuta bolest, i ja sam ga tada po prvi put vidio. Dao sam mu jednu sliku, neka je promatra. Bila je to slika dobroga pastira. Prikazao sam mu bezuspješno nastojanje ovce, koja je htjela da pobjegne od stada. Ovca je pokušala da si probije put kroz trnovitu živicu. Oštre su ju aloje izranile i izderale. Ovca je nepomično ležala u njihovim bodljikama krvareći iz bezbroj rana. Tada je došao pastir, oslobodio je i ponio kući, premda su kod spasavanja i njegove ruke postale izranjene i izbodene. Bog imade svoje vlastite rokove: Njegova je moć bila sa slikom, i stari je grješnik bio ganut. Rekoh mu: »Tako Bog naplaćuje tvoje neprijateljstvo; On hoće da te posve imade uz svaku cijenu«. Čovjek se obratio te je činio pokoru na crkvenim vratima, a nedavno je podnio i mučeničku smrt za vjeru.

Juba je slušao, kao da je protiv volje prikovan uz svoje mjesto. Ali čim je svećenik dovršio pripovijedanje, sunuo je u vis i započeo govoriti neobuzdano i posve drukčijim načinom nego obično. Stavio je grčevito ruke na uši i zavikao:

— Stani! Ne pripovijedaj dalje! Ja ne ću izdavati! Ne, ja ne trebam da izdajem!

Onda nastavi dalje smijući se:

— Crna vještica obavlja i sama svoj posao, da ne može bolje. Gledaj! — poviče Juba prihvativši svećenika za ruku i pokazujući prema šumi u pravcu, odakle je dolazio vjetar. — Gledaj, svećeniče, ti si jedan od onih, koji mogu proreći sudbinu drugima, a slijepi su za ono, što čeka njih same. Čitaj tamo, zadaća nije teška, čitaj, što te čeka.

Juba je pokazivao prstom prema mjestu, gdje se između gustoga lišća ljeskala površina jednog ribnjaka ili bare. Različite vode, koje su probijale naokolo iz šljunkovita tla ili se stvarale od noćnih maglenih oborina, sakupljale se u jednoj kotlini, koja je bila puna istruhnulog bilja iz prijašnjih godina, te su puzile polagano do jednoga potoka, u kojem je tekla zdravija voda nego u golemoj kaljuži. Dok je Juba pokazivao prema ljeskavoj površini vode, dotle je visoko iznad nje lebdio nekakav tmast oblak, iz kojega je pažljiviji slušalac mogao razabrati čegrtavo, oštro zvrndanje.

— Eno, ono će vama nauditi više nego svi carski ukazi, dojavljivači ili prokonzulski hapsitelji, a nije moj posao, da koga izdajem ili prijavljujem!

Izrekavši te riječi pojuri Juba nizbrdo i iščezne. Agelije i njegov gost pogledaše se zaprepašteno i izrekoše obadvojica u isti mah:

— Skakavci!

14. Skakavci.

Roj skakavaca, na koji je Juba pokazivao, spustio se na zemlju i pokrio četverokutnu površinu, kojoj se moglo od jednoga kraja do drugoga doći za dva tri časka. Ali to je bila tek predstraža cijeloga niza drugih rojeva, koji su se jedan za drugim pomaljali na obzorju zastirući poput oblaka sunce i spuštajući se onda na plodnu ravnicu. Nije trajalo dugo, kada se golemo, nepregledno mnoštvo stalo širiti po cijelom kraju sve do grada Sike. Jedan je roj za drugim uzlijetao ponovno u zrak i spuštao se poput

kakve vatrene mećave po poljima, pašnjacima, vrtovima, grmlju, voćnjacima, vinogradima, nasadima naranača i palma i po dubokim šumama. Najposlije je dužina te goleme vojske iznosila blizu dvadeset i pet tisuća koraka. Proždrljiva gamad nije štedila ništa, do čega je dolazila. Ako koji roj ne bi našao gdjegod dovoljno hrane, dizao se ponovno u zrak i letio bi naprijed, da traži na drugom mjestu obilniji plijen. Crvenkasto-žute gomile pokrivale su poput silna pokrivača ne samo polja, voćnjake i šume, nego i gudure kotline, ceste i dvorišta. Konjanici su na putu zaustavljali radi zapreka, koje im je postavljalo ovo proždrljivo mnoštvo, a konjsko bi kopito smrskavalo najedamput tisuće skakavaca. Ali svi se ti gubici nijesu zapravo ni zamjećivali u toj vojsci, koja je u ribnjacima, potocima i lokvama gubila neprestano više stotina hiljada boraca, a opet je ostala uvijek jednako velika.

Jadni su ratari kopali brzo žlijebove, kanale i jame ili bi palili velike množine strni i slame. Zaludu im je bila sva ta obrana. Skakavci bi ostavljali na putu nepregledan broj mrtvih, ali bi kod toga svojim tjelesima sami gasili vatru i premošćivali jarke i jame. Pomicali su se ravno naprijed kao uređeni redovi vojnika. Ništa ih nije moglo zaustaviti, ništa ih nije moglo skrenuti s puta. Kuda su prolazili, tuda je ostajala široka brazda, koja je bila crna i ružna kao da je na njoj bjesnio požar. Naprotiv se s jedne i s druge strane, a isto tako i pred njima još uvijek sve smiješilo i zelenilo. Tko je htio da govori riječima proroka Joela, mogao je reći da je pred njima bio raj, a iza njih pustinja.

Ništa nije moglo svladati te vojske. Ona je prelazila preko zidova i živica prodirući u zatvorene vrtove i u nastanjene kuće. Lakomi su osvajači proždrli vinograde, spremljenu pšenicu, ječam, repu, češnjak, lubenice, grozdove, masline.

Ni zaselak gradskoga dekuriona nije bio pošteđen od njih. Divan vrt, u kojem su rasle trešnje,

šljive, breskve i kajsije, bio je pretvoren u pustoš. Dok su robovi sjedili u kuhinji predvorja kraj svoje mršave večere, napunili su nasrtljivi nametnici cijelo dvorište i prodrli u podrum, gdje su stali da se goste jabukama, kruškama, dunjama i šipcima. Kada su sve to utamanili, stali su prazniti vrčeve pune ciparskoga i mendeskoga najfinijega ulja.

Nasrnuli su i na grad Siku. Prve su se čete odbile od tvrdih bedema u gradski opkop. Ali juriš nije prestao ni zapeo. Nove su čete preletjele zidove i učvrstile se u gradu prodirući kroz prozore i otvore u sobe, smočnice i podrume. Nametnici nijesu provaljivali pojedince ili po nekoliko njih skupa kao pustahije ili razbojnici, nego kao prava ratnička vojska, u velikim četama i u pravom bojnom redu. Brzo su iščeznule u dvorištima i u natkritim hodnicima rijetke biljke, uresno cvijeće, mrčike, naranče, južni šipci, ruže i karanfili. Skakavci uprljaše mramorne zidove i pozlaćene stropove. Provaljivali su i u blagovaonice za vrijeme gozbi zagađujući sve, što ne bi proždrli. Nijesu smalaksavali ni od pobjede ni od uživanja. Tajanstveni ih je prirodni nagon držao na okupu, kao da nad njima vlada kakav kralj. Pomicali su se pločnikom u tako čudesnom redu, da su se pričinjali kao kockasto tlo i kao umjetni ures mjesta. Svuda su zavirili, svuda su ostavili svoj musavi trag: na trgu, u hramovima, na žrtvenicima, u pekarnama, pečenjarnicama, slastičarnama, ljekarnama. Ništa nijesu puštali u miru. Gdje je bilo samo kakvo jelo ili pilo, tu su se oni stvorili, ne mareći za smrt, nezasitno proždrljivi, pobjedonosni.

Najposlije, kada su uništili sve, do čega su mogli doći, digoše se u zrak i odletješe dalje.

Posjednici okolišnih polja zalelekaše nad opustošenom krajinom. Svatko se pitao: Čime će se prehraniti toliko mnoštvo stanovnika? Odakle će svijet smoći žita, smokava, datulja, krastavaca, boba, grožđa? Zalihe, do kojih skakavci nijesu mogli doprijeti nijesu bile tako velike, da bi se njima mogla

ukloniti sablast gladi. Prije toga dogonili su robovi u Siku na trg svaki dan veliko mnoštvo plodova, a sada je svega toga nestalo.

Javila se i druga još gora nevolja. Neprijateljske čete skakavaca bile su doprle tek četrdeset hiljada koraka daleko od Sike, kad li su nenadano oboljele i srušile se na zemlju, gdje su onda poginule. Pošto su ti proždrljivci učinili svoj prljavi želudac grobom sve trave i svih plodova, ostavili su zemlji svoja tjelešca šireći naokolo nesnosan smrad i zarazujući klicama bolesti ljude i životinje. Ogavne rpe strvina ležale su po vlažnim grmovima, koji su se pušili, po zelenim kaljužama, po sjenovitim dolinama i po oraničnim brazdama i slogovima. Strah je uhvatio ljude, jer brzo opaziše, da se imadu boriti protiv novog strašnog neprijatelja, to jest protiv kuge, koja se nije zaustavljala na jednom mjestu, nego se širila cijelom pokrajinom.

Čete gladnih ratara i robova nagrnuše iz okoline u grad Siku, da tamo traže koricu kruha i da se zaštite protiv kuge. No građani opaziše opasnost, koja im prijeti, te zatvoriše vrata i postaviše na njih jaku stražu, koja je puštala tek neke pojedince u Siku.

15. Glad.

Premda su vrata Sike bila zatvorena, ipak su se mnogi izgladnjeli ljudi iz okolice ušuljali drugim putevima u grad. Po gradskom foru (glavnom trgu) vrzla se svakojaka čeljad, bez hrane i rada. Sve veće skupine ljudi sakupljale se oko tržnica, hramskih stubišta i natkrivenih hodnika. Iz očiju im je virio glad i divljački bijes. Čovjek se mogao u strahu pitati: A što će biti onda, ako ta rulja podivlja još jače i počne sve pljačkati i razbijati? Milites stationarii (vojnička posada), kako se činilo, nijesu ni mogli ni htjeli da se zauzimaju odviše za gradsko poglavarstvo.

Stanovnici su grada Sike gotovo prestali da prinose žrtve i da daju gatati iz utrobe zaklanih životinja. Premda su živo nastojali da ublaže »gnjev bogova«, ipak kazna nije prestajala. Nevolje su bile sve veće, a svećenici su nagovještali, da će biti još i gore. U jednoj zaklanoj ovci nađoše mjesto jetara nešto, što je izgledalo kao drugi želudac. Jedna je svinja sažvakala i progutala cvijeće, kojim su je nakitili za žrtvu. Jedno tele, kad je već bilo zaklano, oblijetalo je naokolo po hramu kvaseći krvlju pod, dok nije najzad došlo pred posvećeni ulaz u svetište, gdje je uginulo.

Narod se u očaju stao obraćati vračarima i sljeparima, koji su imali to više zarade, što su bili nerazumljiviji i neobičniji. Ljudi su kupovali u obilju zaštitne znakove: amajlije, prstenje, pločice, kamenčiće, kosti, kipove najčudnovatijih bogova i koješta drugo.

Neprestano je dolazilo do sukoba između zakupnika, malih posjednika i državnih i gradskih činovnika. Jedan je časnik vojničke posade u Siki oštro pozvao na red gradskoga činovnika, koji nije u posljednjih šest ili sedam dana poslao u vojnički tabor nikakva žita, premda je bio dužan da to učini. Činovnik se izgovarao na zakupnika koji je imao da doveze žito u grad, a kad je i zakupnik bio pozvan na red, on se zaklinjao, da nije mogao naći nigdje teglećih životinja, jer su one, na kojima je bio žito odaslao, putem lipsale, a drugih nije mogao ni kupiti ni dobiti. Iz Kartage su dolazili hitni nalozi, da se imade iz Sike otpremiti dužno žito u glavni grad, ali nalozi se nijesu mogli izvršiti. Mnogi su izgladnjeli seljaci dobili opomenu, da će biti smrću kažnjeni, ako ne uplate dužni porez. Ali njihovo je prkosno i mrko ponašanje bilo jasan odgovor, da oni ne drže smrt nikakvom kaznom, jer je život za njih i onako prestao da bude nekakvo dobro.

Upravitelj imanja jednoga dekuriona tužio se: »Što da radimo? Polovica je robova mrtvih, a druga je polovica tako slaba da ne može obaviti nikakav posao u redu. Ne možemo očekivati nikakve vune,

jer nema tko da striže ovce. Morali bismo sijati neko povrće za buduće proljeće, morali bismo peći opeku i crijep, ali nemamo radnika za te poslove.«

Stari je Korbulo u strašnoj neprilici, jer ne može da dobije iz ljekarne svoje praške protiv groznice. Šalje svojega roba u ljekarnu prikričavši mu, neka se ne vraća bez prašaka. Trgovac s ljekarijama odgovara, da mu ne može ništa dati, jer da Magona, koji bi imao donijeti trave za ljekarije, trese još ljuća groznica nego staroga Korbula.

— Lopove! — viče rob. — Moj je gospodar sklopio na cijelu godinu pogodbu za lijekove i unaprijed isplatio novac.

Rulja gladnih ljudi gleda i sluša tu prepirku i viče:

— Bit će najbolje, da tvoj stari Korbulo pođe u podzemlje za Magonom. Tamo neka popije svoju ljekariju s Plutonom, a nama neka ostavi kruh i vino, od kojega je dobio uloge.

— Kruha! Kruha! — prihvatila je cijela svjetina.

— Vina i kruha! — vikao je jedan mladi vojnik, koji je iza prolumpane noći provirio supijan iz jedne krčmetine. — Mjesta, prljavo đubre! — nastavio je da se dere protiskujući se kroz sakupljeno mnoštvo. — Mjesta, vi napola svareni, napola isprženi Afrikanci! Nikada nijeste ni bili pravi ljudi, nego ste uvijek zaudarali kao majmuni. Šta ste vi? Imade u vama nešto mošta, nešto sirćeta i nešto vode. Vi ste bućkuriš. Čim vas vidim, već mi se okreće želudac i oči mi se magle.

Rulja je namrgođeno gledala u nj ne bojeći se mnogo njegova štita, tog jedinog dijela njegove opreme, što ga je spasao tjerajući kera. Znakovi na tom štitu pokazivali su, da junak pripada trećoj italskoj legiji, koja je već od Augusta imala svoje sjedište u Africi.

— Vi prosti dvojezični izrodi! — vikao je vojnik dalje. — Nijeste ni za što drugo, nego da sakupljate plodove za svoje gospodare i vlasnike, Da, vaša je

zadaća da služite Romanos, rerum dominos, — Rimljane, zapovjednike svijeta. Ako sada nema na poljima ničega, što bi sakupljali, onda nijeste više vrijedni da živite. Nosite se kući i umrite tamo! Udavite se! Šta možete sada bolje učiniti, nego svoje mrtve lešine držati daleko od nozdrva pravih Rimljana? Mi smo skorup čovječanstva, a vi ste nakot majmuna, zato vas i ždere kuga. Krv mi kipi u žilama, zato pijem u zdravlje velikoga Rima. Šta ono kaže naš stari Horacije: Nunc est bibendum — sada je vrijeme, da se pije. I-ju! Čistite mi se s puta!

Velik dio prostoga naroda, iz grada i sa sela, nije razumio latinski. Ali svi su razumjeli vojnika, čim su njegove šake počele da igraju oko nosa jednoga momka, koji nije htio da se ukloni s puta, nego je šta više zamahnuo na vojnika bodežem, kad je ovaj navalio na nj. Videći se u opasnosti zaviknuo je vojnik: »Na oružje!« Odmah su izletjela iz sličnih krčmetina i špilja grijeha još dva tri vojnika trčeći u pomoć svojemu drugu. No svjetina je navalila na njih kamenjem, i junaci, koji su se dičili, da su »skorup ljudskoga roda«, bili bi pretvoreni u maslac, da nijesu dali petama vjetra i da nijesu pobjegli u Eskulapov hram. Rulja je srnula za njima. Hramski su poslužnici zatvorili vrata. Došlo je do gungule. Tada se pomolio na vratima svećenik, koji je ukorio mnoštvo, što nema dovoljno poštovanja prema svetomu mjestu, a ujedno je dodao, da je nerazborit svatko, tko misli, da će u hramu naći kruha.

— Eno vam na drugoj strani trga pekarnice! — rekao je svećenik.

Taj laki poticaj dao je raspaljenoj masi drugi smjer. Nitko se više nije starao za pobjegle vojnike, nego su svi nagrnuli prema pekarnici. No pekar je bio oprezan čovjek, pa zato nije imao u prodavaonici nikakva peciva. Napadači se nijesu dali zavarati. Začuli su se glasovi, da unutra u stanu mora biti sakriveno kruha, brašna i žita. Odmah je rulja srnula naprijed. Pekar je teškom mukom pobjegao glavom

bez obzira, a napadači su razorili njegove mlinove i peći i prekopali cijelu kuću. Od nađena su živeža nešto pojeli, nešto uzeli sa sobom, a nešto razbacali naokolo i uništili. Time je rulja bila osokoljena, da se lati novih »junačkih čina«.

Neki su provalili u staju iza kuće. Tamo su našli magarca, koji je okretao pekaru mlin. Izveli su životinju napolje, pa dok su se neki divili njezinoj neobičnoj veličini, uzjašio je jedan klipan na nju i potjerao je napolje iz dvorišta držeći se kao kakav vitez, koji polazi u svijet, da traži pustolovine. Ostali jurnuše za njim kao njegove štitonoše. Povorka je stala obilaziti oko trga. U nju su se vrstali radnici sa sela, neki napola poživinčeni robovi, pijane žene, skitnice i svakojaka neotesana klatež. Vika je i strka bila sve veća, pa dok su se svi mirniji ljudi udaljili s trga, počeli su se oriti buntovnički povici: »Afrika! Afrika!«

Iznenada je cijelu galamu svjetine nadglasilo duboko, strahovito urlikanje, koje se začulo iz daščare jednoga carskoga dvorskoga poslužnika. Taj je poslužnik imao zadaću, da u unutrašnjosti Afrike lovi divlju zvjerad i da je odašilje do mora, odakle su je prevozili dalje u Rim. Upravo tada imao je dvoranin u jednoj gajbi golema lava, koji je iznajprije gledao mirno kroz gvozdene rešetke u razularenu svjetinu, a onda je riknuo, da se sve oko njega treslo. Svjetina se stala sakupljati oko njega promatrajući ga s udivljenjem i radoznalošću, a onda se najedanput začuo krještav glas:

— Christianos ad leones! Christianos ad leones! S kršćanima pred lavove!

Iznenada je nastala grobna tišina, kao da je taj poklik oteo cijelomu mnoštvu dah. Nakon nekoliko trenutaka zavikao je isti glas ponovno:

— Christianos ad leones! S kršćanima pred lavove!

Ovoga puta našao je poklik odjeka od jednoga kraja trga do drugoga.

— Christianos ad leones! S kršćanima pred lavove! — vikali su doskora ne samo oni, koji su se našli u početku u povorci, nego i oni, koji su joj se kasnije priključili.

— Christianos ad leones! — vikali su doskora svećenici i puk, građani i seljaci. — Živio car! Živio Decije! Čitajte njegov ukaz, car je već davno zapovjedio, što valja raditi, ali ga gradsko poglavarstvo nije htjelo poslušati. Smrt gradskomu poglavarstvu! Dolje kršćani! Živio veliki Jupiter! Dolje bezbožnici!

Kad je povorka stala da se dalje pomiče, pojavio se ponovno pred njome magarac.

— To je kršćanski bog! — stadoše vikati neki, i prvi im je prijedlog bio, da bace jednoga sivonju lavu u kavez. Ali pobijediše drugi, koji su predložili, neka magarca zadrže na životu, pa će prisiliti kršćane, na koje se namjere, da mu se poklone kao svojemu bogu.

Uresiše magarca svakojakim nakitima te ga zadržaše na čelu povorke i zaputiše se dalje.

16. Buna.

Poklik: »S kršćanima pred lavove!« dao je smjer bjesnilu razdražena mnoštva. Svi su najedamput bili složni u uvjerenju, da su kršćani krivi svemu zlu, koje ih je snašlo. Svi su bili spremni da zgaze i unište kršćane kao najodvratniju gamad. Samo gdje da ih nađu? Nije to lagan posao, jer oni su se zacijelo odmah nakon proglašenja carskoga ukaza posakrivali na sigurna mjesta.

Vođe, koje su se same postavile na čelo povorke, zaustaviše se ne znajući, što da učine. Međutim je povorka sve više rasla. Doskora je bio pun ne samo glavni trg, nego i ulazi u obližnje ulice. Stanka u kretanju i neodlučnost i bespomoćnost voda raspališe još više strasti svjetine. Nakon neobuzdana kričanja, proklinjanja, huljenja, prepiranja i luđačkog mahanja rukama počela se rulja micati naprijed prodirući s trga u pokrajnje ulice. Točna pravca nijesu još znali ni vođe, nego su vodili rulju onako na sreću

iz jedne ulice u drugu nadajući se, da će se već namjeriti na koju žrtvu, na kojoj će iskaliti svoju žuč.

Prestrašeni se gradski poglavari zatvoriše u svoje kuće. Vojnička posada nije se usuđivala izaći na ulicu, nego se utvrdila u svojem taboru spremajući se da krvavo odbije svakoga, tko bi navalio na nju. Oni kršćanski jadnici, koji su dotada bili otpali od vjere i žrtvovali kumirima, izvjesiše na svoja vrata grješne poganske znakove, da odvrate od sebe srdžbu svjetine.

Međutim se povorka i dalje povećavala. Mržnja na kršćane, udružena s groznim osjećajem glada, tjerala je podivljalo mnoštvo na najveću okrutnost. Isticali su se naročito gladni i prljavi prosjaci, koji su u srećnije doba živjeli o otpacima sa žrtvenika, zatim goniči, mešetari i koljiči žrtvenih životinja, koji su sada izgubili svoju zaradu. Pjevači, komedijaši, plesači i svirači, koji su u krčmama i u kojekakvim zakucima opažali, da im se zaslužba silno smanjila, izašli su sada među svjetinu, da joj pokažu svoje majstorije. Tatovi, razbijači, odbjegli robovi, poživinčeni crnci sa gorja Atlasa, krotitelji životinja iz amfiteatra, besposleni poljski radnici, bludnice, svećenici punskoga Saturna ili Moloha, koji su najradije žrtvovali svojemu bogu kršćane, — svi su ti davali oduška svojoj krvožednosti. Fanatični službenici sirske Astarte, odjeveni u šarene dronjke i vrpce, proturaše se na čelo povorke, dočepaše se pekareva magarca i postaviše mu na leđa kip svoje božice. Neki su od njih svirali u frule ili u cimbale, drugi su plesali, treći krieštali, četvrti mahali glavom amo tamo, a peti su se bičevali.

— Christianos ad leones! S kršćanima pred lavove! — zatulio je katkada koji grlatiji klipan, a cijela bi rulja gromorno ponovila za njim isti poklik.

Još uvijek ne mogoše da pronađu nijednoga kršćanina. Napokon se dosjeti netko, da se u Siki nalazi nekakva kršćanska kapelica. Bez daljega razmišljanja počela se povorka valjati prema tome mjestu. Ali kapelica se već davno nije upotrebljavala u bogoštovne svrhe, nego je služila jednom trgovcu za spremište buradi i mješina. Isti čovjek, koji je prije mnogo godina bio sakristan kapelice, bio je sada čuvar trgovčeva spremišta. Razjarena rulja pronađe čuvara, izvuče ga na ulicu i stane ga siliti, da se pokloni pekarevu magarcu i Astartinu kipu na magarčevim leđima. Jadnik ih je poslušao te se poklonio magarcu, kumiru i carevu Geniju. Načinio je sve, što se od njega zahtijevalo, ali rulja nije htjela ni tada poštediti jadnoga slabića i odmetnika, nego ga je srušila na zemlju i stala ga gaziti i drukčije zlostavljati. Kako je povorka kretala naprijed, sve je jedan za drugim stupao po njemu, dok ga nijesu ubili i lešinu mu kao tijesto razgazili.

Druga žrtva bio je neki fanatični tertulijanovac, koji je plamenih očiju priskočio k magarcu, strgao s njegovih leđa Astartin kip i razbio ga u više komada. Rulja je u prvi mah ustuknula zapanjeno natrag, a onda su neke žene navalile na fanatika te su ga noktima i zubima svega izmrcvarile i dotukle do kraja.

U onom dijelu grada, koji se dizao na uzvisini, stanovala je udovica visokoga gradskoga činovnika, duumvira. Udovica je bila kršćanka kao i njezin pokojni muž. Utjecajne ličnosti štitile su je do današnjega dana od progona. Živjela je potpuno povučeno od svijeta odgajajući svoje tri kćerke i dva sina — djecu između sedam i trinaest godina — u pravom kršćanskom duhu. Ali njezin je muž prije nekoliko godina kao predsjednik suda bio osudio jednoga varalicu. Sada je taj varalica poveo razbješnjelo mnoštvo do stana njegove udovice, da se osveti. Nezaštićena je gospođa molila, neka joj poštede djecu, koja su se sakupila oko nje. Uzalud su bile sve molbe. Oteše joj djecu, a kad su otkinuli od nje i najmlađeg sinčića, koji se grčevito hvatao za nju, pala je jadna žena u nesvijest. Djeca nijesu bila doduše

ubijena, ali su djevojčice predali Astartinim svećenicama, neka ih upotrijebe za svoje nećudoredno bogoslužje, a dječake su uzeli ljudi, koji su se posvetili Cibelinoj službi.

Želja, da se osveti kršćanima, nije bila jedino čuvstvo, koje je držalo razdraženu rulju na okupu. Mnogi su išli i za tim, da uzmognu pljačkati. Oni ljudi, koji su na početku nemira bili provalili u pekarnu, počeli su sada ponovno vikati: »Kruha, kruha!« Mnogi se vikači zaustavljahu kod najbogatijih palača tražeći hrane. Bogataši su im morali davati, što su tražili, a oni su primali i kruh i smokve i sušeno grožđe i vino. Sve je to zaglavilo ponajvećma u želucu onih, koji su bili najmanje iscrpljeni i izgladnjeli.

Tako su bile opljačkane kuće mnogih mogućnika, a onda je došao red i na Jupiterova vrhovnoga svećenika. To je bio bogat, miroljubiv i općenito omilio gospodin, koji se vladao vrlo snošljivo prema kršćanima, jer nije htio ni da koga progoni ni da bude od koga progonjen. Ali našavši se sada u nevolji volio je da odabere svoj život, nego da postrada od razbješnjela mnoštva. Zato je izručio rulji svojega kuhara, koji je bio kršćanin i kojega je on inače vrlo volio, te ga ne bi bio prodao ni za kakav novac. Jadni kuhar, koji je bio rodom iz Grčke, našao se sada licem u lice pred mrkim i razdraženim neljudima. Brzo se umirio, jer je pomislio, da na zemlji i onako nema očekivati nikakva dobra. Dok je zdrav i spretan, još kako tako, ali kad bi što pogriješio, kad bi obolio i postao nesposoban za rad, onda jao i naopako. A ako sada umre, umrijet će kao mučenik za svoju vjeru.

— Pred magarca s njime ili pred lava! — stala je vikati svjetina na siromašnoga kuhara, koji je gledao naokolo dobroćudno i bez uzrujavanja.

Odvukoše ga pred magarca sileći ga, da se pokloni nerazumnoj životinji kao božanstvu. Ali kuhar ostane uspravan te upre oči prema nebu, prekrsti se

i zazove svojega Spasitelja. Krvoločna ga svjetina raznese za čas na komade obavljajući tako sama posao, što ga je prije namjenjivala lavu.

Dok je buna i dalje uništavala po gradu nedužne žrtve, pohrlili su neki građani u ured gradskoga poglavarstva na Kapitoliju i u vojnički tabor. Rimski im vojnici odgovoriše, da ne smiju ostavljati svojih mjesta, ali im dadoše naputak, da će biti najbolje, ako pobunjenike izvedu napolje iz grada, a onda će oblasti moći da stvore odluku, kako će najlakše uspostaviti red i mir.

Dogovorena je osnova bila brzo pretvorena u djelo. Dok se rulja spremala na nove zločine, javio se najprije jedan glas, a onda više njih vičući:

— Agelije je kršćanin! Agelije je čarobnjak! Pred lava s Agelijem! Pođimo na Varijevo imanje, da obračunamo s tom huljom! Naprijed kroz gradska vrata!

I opet je jedan poziv bio dovoljan, da dadne valovima mnoštva nov smjer. Svi su nagrnuli prema gradskim vratima, a odatle se uputiše prema bliskomu zaselku, u kojem je stajala i Agelijeva kućica.

17. Rastanak.

Isti dan, kada se dogodila pobuna u Siki, pojavio se u zaselku pred Agelijem, koji je upravo određivao robovima, šta će koji raditi, živ i plavook dječak, Firmije Laktancije, s ovom porukom:

— Dolazim od Jukunda iz Sike. On te treba, i to odmah. Pođi sa mnom putem, koji ću ti ja pokazivati. Evo dokaza, da govorim istinu. Jukundo ti šalje ovo pismo i želi ti u ovo teško vrijeme blagoslov Baka i Cerere.

Agelije uzme pločicu, na kojoj je pismo bilo napisano, te pođe na drugu stranu kolnika, gdje je radio Cecilije, odjeven kao rob. Pismo je glasilo:

»Jukundo pozdravlja Agelija. Kako se nadam, već si toliko jak, da možeš ostaviti svoju kuću. Skorih dana ne ćeš biti više siguran u njoj. Ovdje je do-

šlo do pobune protiv kršćana, pa bi i ti mogao primiti kakav posjet. Ako ne želiš da ugledaš Stiks i Tartar, pođi bez protivljenja za ovim dječakom.«

Agelije pokaže pismo svećeniku i reče:

— Oče, nijesmo više sigurni ovdje. Kuda da krenemo? Pođimo zajedno! Možeš li me povesti sa sobom u Kartagu?

— Kartaga je isto tako opasna, — odvrati Cecilije, — a Sika leži barem u sredini pokrajine. U Kartagi ne možemo nikuda da se uklonimo, osim da skačemo u more, a ovdje možemo da umaknemo na različite strane. Ondje sam ja poznat, a ovdje nijesam. Uz to ovdje mogu da saznam sve, što se događa u cijelom prokonzulatu i u cijeloj Africi.

— Ali šta da radimo? — upita Agelije. — Nije nam moguće da ostanemo ovdje, a ti ne smiješ u grad. Moramo otići odavle, ali kamo?

Svećenik je razmišljao o položaju, a onda je rekao:

— Moramo se rastati.

Ageliju se orosiše oči suzama.

— Premda sam stranac ovdje, — nastavi Cecilije, — ipak poznajem okolicu Sike bolje nego ti, koji si rođen ovdje. Sjeverno od grada Sike nalazi se utočište kršćana, koje je sada puno bjegunaca. Neprijatelj bjesni svagdje protiv nas, a naša braća iz područja između Cirte i Kurubisa sastaju se u brdima. Neprilika je samo, kako da se prošuljam donle, jer obični put prema onomu mjestu vodi upravo kroz Siku ili tik pokraj nje.

— Pođimo skupa! — reče Agelije.

Cecilije nije mogao da sakrije svoju zabunu. Duh mu se povukao sam u sebe, i činilo se, kao da je za čas sve okolo njega iščeznulo. Ali brzo se sabrao i rekao:

— Ne, mi se moramo rastati, — barem na neko vrijeme, ali ne zadugo. Mislim, da će se tvoj stric dobro starati za tebe, jer je utjecajan čovjek. Bit ćemo najsigurniji, ako budemo što neovisniji. Rastanak

će trajati kratko vrijeme; kažem ti, doskora ćemo se opet vidjeti. Kad bismo sada ostali zajedno, to bi imalo rđave posljedice za nas obadvojicu. Ti samo pođi s dječakom, a ja ću se već starati, kako da se prošuljam do onoga mjesta.

— O moj oče, — reče mladić, — a kako ćeš se probiti donle? Koliko li ću se natrpjeti straha za tebe!

— Ne trebaš se bojati! — odgovori Cecilije. — Upamti dobro, što ću ti reći. To će biti vrijeme kušnje, ali moj čas nije još došao. Koristit ću Crkvi još lijep broj godina. A tvoj će život trajati još dulje. Bog će nas štititi i braniti, samo ne znam, kako. Pođi, Agelije, i ostavi me sama.

— O moj oče, jedino moje uporište na zemlji, koje mi je Bog poslao u krajnjoj nevolji, kojemu imam zahvaliti samoga sebe, zar da budem bez tebe? Zar da ja svjetovnjak i učenik ostavljam tebe svećenika i starijega? O, ti nijesi bez zaštite, ali sam ja bez nje. Oko tebe se, oče, viju anđeli, a ja sam siromašan, osamljen putnik. Udijeli mi svoj blagoslov, oče, da me se ne dotakne nikakvo zlo. Evo, ja odilazim.

— Nemoj se spuštati na koljena, — upozori ga svećenik, — jer bi te vidjeli ljudi. Pričekaj, moram ti ipak reći točno, gdje ćeš me kasnije naći.

Cecilije mu dadne potrebite naputke za budući sastanak govoreći:

— Ići ćeš cestom prema Tibursikumburu do trećega miljokaza, a onda još tisuću koraka. Izmoli onda sedam očenaša i upusti se u razgovor s čovjekom, kojega ugledaš s desne strane. Zbogom! Bog te pratio! Skoro ćemo se vidjeti.

Cecilije načini nad Agelijem znak križa, i Agelije pođe k dječaku.

— Taj stari umije da bude dostojanstven, — reče dječak, kad je Agelije pošao za njime. — A šta je on? Je li tvoj rob, Agelije?

— Ti si mali ugursuz, — reče Agelije. — Šta se to tebe tiče?

— Govori se, da su nam kršćani svojim čarolijama dovukli skakavce, — reče mali Firmije Laktancije, — zato su protiv njih priredili krasnu deraču na foru. A priča se, da si i ti kršćanin.

— To dolazi odatle, što vaši ljudi nemaju pametnijega posla, već prišivaju drugima koješta.

— Prišivaju zacijelo stoga, što ste vi tako blagi, — reče dječak. — Da sam ja komu drugomu rekao isto, što i tebi, on bi mi opalio šamar, da bi sve zvonjelo. A vi ste strašno pitoma čeljad, koja podnosi ustrpljivo sve uvrede. Arnobije kaže, da je tvoj otac bio kršćanin.

— Otac i sin nemaju danas uvijek istu vjeru, — primijeti Agelije.

— Jest, jest, — reče mali Firmije Laktancije. — Ali kršćani su došli iz Egipta. A kako je tamo kuhačev sin kuhač, vojnikov vojnik, tako je, uvjeren sam, i sin kršćanina također kršćanin.

— Kršćani se diče, — izmicao je dalje Agelije, — da nijesu jedan narod i da ne pripadaju jednoj zemlji, nego sačinjavaju jednu porodicu, koja nema nikakvih zemaljskih granica i kojoj je domovina nebo.

— Kršćani ne bi nikada bili sagradili velikoga rimskoga carstva, — uzvrati dječak. — Za to je trebalo junaka. Veliki muževi, kao na primjer Cezar, Marije, Marko Bruto, Kamilo, Ciceron, Sula, Lukulo, Scipion, ne bi nikada mogli da budu kršćani. Kršćani su, kako kaže Arnobije, kukavice.

— Čini se, da ti hoćeš biti junak, — reče Agelije.

— Ja ću biti pravnik, — odvrati Firmije Laktancije. — Želio bih da budem velik govornik kao Ciceron, da čitav svijet guta moje riječi.

Stupali su uz glineni zid, koji je dijelio imanje Agelijeva gospodara Varija od susjedova imanja. Kad su došli do kraja zida, tada Firmije, koji je išao sprijeda, skrene nenadano u grmlje, kuda je vodila slabo ugažena cesta prema Siki.

— Pa ti me vodiš na stramputicu, kuda nema izlaska, — reče Agelije.

Dječak se nasmije i odgovori:

— Jukundo mi je zapovjedio, da te dovedem tajnim putem k njemu. Ti znadeš najbolje sam, zašto. Ali gle, tu je već jedan naš tajni izlaz i ulaz.

Pred njima se doista pojavio otvor u zidu. Čovjek je mogao da razmakne kamenje i opeke okolo njega, i tako je nastao prolaz, kuda se mogao provući ne samo školski dječak, nego i odrastao čovjek.

Kad se obadvojica provukoše kroza zid, vidio je Agelije, da se nalazi u zanemarenu i opustošenu vrtu. Naokolo je vladala duboka tišina, samo iz daljine čulo se muklo šumljenje, iz kojega se moglo zaključivati, da se u srcu grada događa nešto neobično. Dječak savjetuje Ageliju, neka se drži odmah iza njegovih peta. Agelije je prolazio ulicama, kojih nije nikada prije vidio. Buka je postajala sve jasnija. Upravo tada bila je rulja navalila na pekarnu. Najkraći put, kojim se moglo doći do Jukundove kuće, vodio je preko foruma. Mali je Firmije pomislio, da je sigurnije proći forumom nego obilaziti pokrajnjim ulicama i izvrgavati se opasnosti, da čovjek jače upadne u oči pobunjenomu mnoštvu. Hrabro je pošao naprijed a Agelije za njim. Dok je pažnja svjetine bila svrnuta na druge stvari, uspjelo je obadvojici da prijeđu preko foruma i da dođu do Jukundove kuće. Došli su do stražnjih vrata, koja su vodila u dvorište. Tu se mali Firmije Laktancije oprostio s Agelijem govoreći:

— Ja sam učinio svoje, a ti me preporuči svojemu stricu, neka me se sjeti u vrijeme augustalija, kad se budu odigravale svečane igre.

18. Kalista i Cecilije.

Ostavši sam kraj Agelijeve kućice razmišljao je Cecilije, što da učini. Znao je, da ne može krenuti na ono gorsko mjesto, gdje su se sakupljali kršćani,

sve do večera. Zato je ušao u kolibu i predao se svom dušom molitvi i pobožnom razmatranju.

Molio je za svetu katoličku Crkvu, koja je morala da trpi tolike progone. Molio je za rimsko carstvo, za prokonzulsku Afriku, za Numidiju i Mauritaniju. Molio je za progonjene kršćane, neka im Bog udijeli ustrajnost u vjeri; za pokornike, obraćenike i neprijatelje; za djecu, katehumene, pa i otpadnike; za one, koji se približavaju Crkvi i koji su u teškim grijesima. Molio je i za sebe, neka ga Bog okrijepi u teškoj borbi. Sjetio se svojega prijašnjega života, kada je kao poznati poganski govornik u Kartagi lutao tamom, dok mu Bog nije dao milost obraćenja. Sjetio se, kako su ga izabrali kasnije za biskupa i kako se morao dosada boriti s teškim poteškoćama karajući nemarne i utvrđujući nestalne i slabe. Pomislio je i na Rim i na poglavicu Crkve. Preporučio je Bogu njega, sve narode, sve kršćane i pogane.

Klečeći pred znakom križa u Agelijevoj kućici izvadio je iz njedara malenu kutijicu, koju je nosio uvijek o vratu. U toj kutijici nalazilo se najveće njegovo blago, njegov Gospodar i Bog pod prilikom kruha. Postavio je tu kutijicu na stol i stao da se klanja nazočnomu Spasitelju, koji je bio njegovo veselje i utjeha.

Dugo je Cecilije ustrajao u klanjanju svetootajstvenomu Spasitelju, a kad je sunce bilo već na zapadu, trgnuo se začuvši pred vratima napolju nekakav štropot. Brzo je spremio presveto Otajstvo u sigurno zaklonište na svojim prsima, a onda je otvorio vrata i ugledao pred sobom neku žensku osobu, koja je upitala:

— Zar Agelije nije ovdje?

Bila je to mlada, vitka i mila djevojka, obučena u žutu pamučnu tuniku, koja joj je sezala do gležanja. Preko ramena je prebacila kratak ogrtač, kojim je pokrivala, kad je trebalo, i glavu, a na nogama je nosila cipele. Boja joj je lica bila svijetla, crte pravilne, izraz plemenit, odlučan, miran i uzvišen. Sunce, koje je zapadalo, obasjavalo je jarkim zrakama njezinu odjeću, te se činilo, kao da djevojka nosi plameni zaručnički prevjes, s kojim će poći na vjenčanje. Kada je saznala, da Agelija nema, zagledala se najprije začuđeno u Cecilija, a onda je rekla tjeskobno:

— Bojim se, da i ti spadaš u istu vrstu ljudi kao i on. Ako je tako, iskoristi dobro ove časove. Sutra u ranu zoru mogao bi te neprijatelj pohoditi. Bježi, dok možeš.

— Ako sam ja kršćanin, — odgovori Cecilije, — zašto se ti tako staraš za nas? Jesi li prevalila put od Sike dovle samo zato, da opomeneš ljude, o kojima vele, da nijesu ništa drugo, nego bezbošci i čarobnjaci?

— Strančе! — reče djevojka. — Da si ti vidio, što sam ja danas vidjela i čula, ne bi se ni najmanje čudio mojoj želji, da očuvam od slična udesa makar i najniže biće na zemlji. Raspuštena se gomila razgoropadila u gradu, žedna kršćanske krvi. Slučaj bi mogao da skrene oluju ovamo k Ageliju. On je otišao, ali kamo? Već je došlo do zlostavljanja i do krvoprolića, a ti se još ne mičeš!

— Tko želi kršćanima dobro, — primijeti Cecilije, — mora da i sam imade u svojem srcu koju iskru kršćanskoga plamena.

Kalista sjedne gotovo bezvoljno na klupu pokraj vrata, ali odmah naglo ustane i reče:

— Bježi odavle! Možda su se krvnici već zaputili ovamo. A gdje je on?

— Ne boj se, — reče Cecilije. — Agelije se tajno zaklonio na sigurno mjesto. A i za mene će se ljudi postarati. Nema razloga pretjeranoj hitnji. Sjedni. Ali tebe ne smiju naći ovdje.

— Ja sam ovdje dobro poznata, — odvrati djevojka. — Radim za hramove, pa se ne trebam bojati. Ja nijesam kršćanka.

Kao da ju je sputala neka tajinstvena, neodoljiva sila, Kalista ponovno sjedne.

— Nijesi još kršćanka, htjela si reći, — ispravi je Cecilije.

— Čovjek mora da se rodi kao kršćanin, ako hoće da ispovijeda kršćansku vjeru, — uzvrati Kalista. — Ako smijem suditi prema onom neznatnom dijelu znanja, što sam ga stekla o tom čuvenjem od drugih, kršćanstvo je sasvim lijepa misao. ali se mora usisati s majčinim mlijekom.

— Kad bi tako bilo, onda ono ne bi bilo moglo nikako doći na svijet, — reče Cecilije.

Kalista se zamisli i odgovori najposlije:

— To je istina, ali nova vjera počinje time, da ide ususret neobičnostima, koje se nalaze u malenom broju srdaca. Vjetrovi je raznesu na sve strane, i ona obuzme duše, kojima prija. Te se duše ujedine u zajedničko općinstvo, stvore sebi vanjske oblike i osnuju tako vjersko udruženje. Djeca uzrastu u vjeri svojih otaca, i što je bilo stvoreno u duhu malog broja ljudi, to ispovijeda najposlije cijelo pleme.

— Mogu te uvjeriti, — reče svećenik, — da se sada veći dio afričkih kršćana sastoji od ljudi, koji nijesu potekli od kršćanskih roditelja, nego su se obratili istom u zreloj dobi. Naprotiv, ako imade ovdje takvih, koji su se odrekli vjere i pošli nakon carskoga ukaza na Kapitolij, da žrtvuju bogovima, bili su to oni, koji su baštinili kršćansku vjeru od svojih roditelja. Barem sam ja to ovdje opazio, a mislim, da je i u drugim zemljama isto tako.

Kalista se ponovno zamislila te je onda odgovorila:

— Čovječanstvo se sastoji od bića s tako različitim prirodnim sposobnostima, kao što su različite boje. Crveno i modro nemaju ništa zajedničko. Isto tako ne može Kaldejac nikada da bude Grk, a Grk ne može nikada da postane obožavalac zvijezda.

— Možda će te, — reče Cecilije, baš oni kršćani, koji su našli najveći mir u svojoj vjeri, najživlje uvjeravati, da je bilo vrijeme, kada su mrzili kršćanstvo i progonili njegove pristaše.

— Ja nijesam nikada mrzila kršćanstva, — usklikne Kalista. — Nijesam neprijateljica toj vjeri, ali ne mogu vjerovati u nju. Znam, da ne ću moći vjerovati u nju ni kasnije. Ne, nikada, nikada!

— Pa u što ne možeš da vjeruješ? — upita svećenik.

— Ta je vjera prelijepa, pa ne može da bude ništa drugo, nego san, — reče Kalista. — O njoj se može govoriti, ali dođe li čovjek blizu onima, koji se grade, kao da vjeruju u nju, tada se vidi, da je ona nešto nemoguće. Izvanredno lijepa slika mašte, — to je kršćanska vjera. Da, vaša su pravila života odviše krasna, a da bi čovjek mogao vjerovati u njih. S druge pak strane vaše su vjerske nauke previše ružne, previše protivne razumu, previše neprijateljske čovječanstvu, a da bi ih čovjek prihvatio. Sva se moja unutrašnjost buni protiv njih.

— Reci jedan primjer, — odvrati Cecilije.

— Na primjer, — reče Kalista, — ništa me ne će uvjeriti o tom, da je sav moj narod propao i da će i dalje propadati u tartar (pakao).

— Ne bismo li radije to pitanje ograničili i bolje odredili? — upita Cecilije. — Nije li vjerojatno, da ti možeš suditi lakše o sebi nego o drugima?

— Zar ti vjeruješ, da ću ja iza ovoga života biti vječno u tartaru? — uzvrati Kalista mirno.

— Jesi li sada sretna? — upita je on.

Djevojka je neko vrijeme oklijevala da odgovori. Gledala je u zemlju, a onda je odgovorila jasnim glasom:

— Nijesam.

I Cecilije i Kalista zašutješe. Svećenik započne ponovno:

— Možda si postajala svake godine sve nesretnija, zar ne? Priznaješ, da je tako. Osjećaš težak teret na svojem srcu, a ne znaš pravo, što je to. A sva je prilika, da ćeš i narednih deset godina postajati sve nesretnija. Kad bi poživjela do starosti, tada ne bi mogla više snositi svojega života.

Kalista krikne, kao da osjeća tjelesne bolove, a onda rekne:

— Da, tako je, gospodine, kazao ti to tko mu drago. Ali kako možeš biti tako bezobziran, da me vrijeđaš i da mi se rugaš takvim govorom?

— Bože sačuvaj! — usklikne Cecilije. — Nije to moja namjera. Daj mi, da do kraja izreknem svoju misao. Pazi, moje dijete. Budi odvažna i imaj hrabrosti, da gledaš život onako, kakav jest. Svaki dan povećava tvoje breme. To je prirodni zakon za tvoj sadašnji život. A ti ćeš se uzalud ustručavati, da priznaš to, što nije samo mišljenje, nego i činjenica. Da, to breme, o kojem govorim, nije za nas tek vjerska istina, nego i neopovrziva prirodna činjenica, koju ne možeš promijeniti svojom željom, pa makar živjela dvije stotine godina...

Cecilije je nastavio da govori kao sam za sebe, zato ga Kalista prekine gotovo ljutito:

— Oče, ti govoriš sam sa sobom, ti me prezireš.

Svećenik joj je gledao ravno u oči, te je odgovorio otvoreno i sa veselim smiješkom:

— Kalisto, nemoj biti nepovjerljiva prema meni. Siromašno dijete, ti si u mojem srcu. Molio sam i za te, prije nego što si došla ovamo. Ne prezirem te, ali u tako važnoj stvari, kao što je spasenje duše, uživljavam se u to, kao da sam zajedno s tobom pred licem Spasitelja.

Glas mu je podrhtavao, dok je to govorio, ali se brzo opet sabrao te je govorio potpuno mirno:

— Slušaj me ustrpljivo. Htio sam reći: kad bi živjela pet stotina godina na zemlji, svaki dan bi te tvoj teret sve više tištao. Ali ne ćeš ostati na životu ovdje na zemlji, nego ćeš umrijeti. Možda ćeš mi reći, da će te tada nestati? Ne vjerujem, da tako misliš. Ti misliš po mojem najdubljem uvjerenju jednako kao i ja i većina ljudstva. Misliš naime, da ćeš i poslije smrti postojati i živjeti. Ostat ćeš isto biće kao i sada, samo ćeš biti lišena svojih sadašnjih, malenih i velikih, utješnih sredstava. Ti ćeš biti upravo

ti, upućena na samu sebe. Čuo sam, da ljudi, koji su zatvoreni u osamljenu tamnicu, najposlije polude. Prema tomu, ako se ti na rastanku sa zemljom rastaneš sa svime, što imaš ovdje, i ujedno ako ne budeš mogla više ni s kim da budeš u zajednici, tada će tvoje breme, koje neprestano raste, biti još veće, a ne manje. Predstavi sebi, šta bi bilo, kad bi čeznula isto tako za društvenom zabavom kao i sada; kad bi isto tako ljubila pjesnike svojega naroda kao i sada, a ne bi imala nikakvih sredstava da čitaš i slušaš njihove pjesme; kad bi se isto tako radovala glazbi kao i sada, a ne bi imala glazbala, na kojem bi svirala; kad bi te morila ista težnja za znanjem, ista težnja za saučešćem, a ne bi imala ničesa, čime bi zadovoljila srce: zar ne bi iz toga nastala još gora nevolja? Pođimo korak dalje. Uzmimo, da bi se nalazila u društvu, kojega ne bi voljela: uzmimo da ne bi shvaćala ljudi, s kojima bi živjela; uzmimo, da postoji, kako uče kršćani, svemogući Bog, i da ga ti nijesi ni ljubila niti si se veselila pomišljanju na njega niti si se starala, da saznaš, tko je on i što radi; pa uzmimo da ipak uvidiš, kako izvan njega nema života, premda bi ti željela, da on ne postoji: — ne bi li tada bila još nesretnija? A kad bi to tako trajalo od vijeka do vijeka, ne bi li to bila za tebe neizreciva, vječna muka? Uzmimo dakle: prvo, da duša treba uvijek nešto izvan sebe, o što će se oslanjati; drugo, da ne bi bilo za nju nijednoga takvoga predmeta, kad bi ostavila ovaj vidljivi svijet; a treće, da glad i žeđa srca i grižnja u srcu nije manje oštra i da ne peče manje od plamena: onda slijedi odatle, da pojam o vječnoj paklenoj muci nije nimalo besmislen.

— Ne mogu ti odgovoriti, gospodine, — reče Kalista, — ali ipak ne vjerujem ni za vlas više u tvoju dogmu. Moja se unutrašnjost buni kod te misli. Tu se mora naći neki izlazak.

— S druge pak strane, — nastavio je Cecilije svoje razlaganje, kao da ne pazi na to, što je prekinut, — ako sve tvoje misli imadu jedan pravac, ako

imadeš potrebe, želje, sklonosti, osjećaje, koji svi skupa traže jedan predmet i koji već samim svojim opstankom pretpostavljaju opstanak takvoga predmeta; pa ako te ništa ne zadovoljava i ako se pred tobom pojavi glasnik, koji tvrdi, da dolazi od toga predmeta, što si ga ti već naslutila, i taj glasnik hoće da te pouči o njem i da zadovolji tvoje čeznuće; osim toga, ako svi, koji su pokušali taj lijek, jednodušno uvjeravaju, da im je pomogao: nisi li ti, Kalisto, dužna barem obratiti svoj pogled tamo te istražiti ono, što si čula, i moliti Njega, taj predmet svojega čeznuća, neka ti udijeli snagu, ako doista postoji, da vjeruješ u Njega?

— To je ono, što mi je uvijek govorila jedna moja nekadašnja ropkinja, — reče Kalista isprekidanim riječima. — Pa i jedan drugi, naime Agelije, upozoravao me na to... Pa što je taj vaš lijek, što je taj predmet, o kojem govoriš, što je vaša ljubav, kršćanski učitelju? Zašto ste svi vi tako tajinstveni, zašto ste tako suzdržljivi u svojim izjavama?

Cecilije je šutio kratko vrijeme te se činilo, kao da ne zna, što će odgovoriti. Najposlije je ipak rekao:

— U svih je ljudi takvo raspoloženje kao i u tebe. Zato je Onaj, koga moramo ljubiti, odlučio da će nas za sebe predobiti. Došao je s tom namjerom na ovaj svijet, utjelovljen kao čovjek. I u tom čovječjem liku širi On ruke i poziva nas, da se povratimo k Njemu, svojemu Stvoritelju. To je predmet našega obožavanja, to je naša ljubav, Kalisto.

— Govoriš upravo tako, kako je govorila Hiona, — odvrati Kalista. — Samo što je kod nje ono bio osjećaj, što ti izričeš riječima. Ona nije mogla govoriti o svojem Učitelju, a da od veselja ne bi porumenjela. Pa i Agelije bi pocrvenio, kada bi stao govoriti o svojem Učitelju.

Svećenik je očito s naporom svladavao svoje osjećaje. Sjedili su obadvoje neko vrijeme šutke, a onda započne Kalista, kao da razmišlja o onom, što je čula:

— Predmet ljubavi, koji je pravi ideal! Strast, tako snažna, tako svježa, tako nedužna, tako duboka, tako svemoguća, da bi isključivala svaku drugu ljubav! Strast tako nepromjenljiva, a ipak upravljena prema nekomu, koga čovjek nije nikada vidio... kako li je to zagonetno! On je isto ono, što smo mi sebi zamišljali kao praljepotu, koja se utjelovila, a opet se rasplinjuje u neku vrstu sanjarije... Ja toga ipak ne mogu dokučiti.

— Postoji samo jedan ljubavnik duša, — usklikne Cecilije. — Ljubavnik, koji ljubi svakoga od nas tako snažno, kao da nema više nikoga, koga bi mogao ljubiti. On je umro za svakoga od nas, kao da nema nikoga drugoga, za koga bi mogao umrijeti. Umro je na sramotnom križu. Amor meus crucifixus est — moja je ljubav bila razapeta na križu. Ljubav, koju on ulijeva, ostaje, jer je to ljubav Nepromjenljivoga. Ta ljubav zadovoljava, jer On je neiscrpljivo bogat. Što mu više dolazimo ususret, to se s većim pobjedničkim veseljem svraća k nama. Što dulje boravi u našem srcu, to ga srdačnije posjedujemo. To je svadba za vječnost. Zato nam je tako lako ono, čemu se svijet divi kao čudu: laka nam je smrt za našu vjeru. Zašto ne ćeš i ti da dođeš k Njemu? Zašto se ne otkineš od stvorenja, da ljubiš Stvoritelja?

Kalista je rijetko kada izgubila ravnotežu. Ali sada se nije mogla svladati. Suze joj briznuše iz očiju.

— Nemoguće! — uskliknula je. — Kako? Ja da se otkinem od stvorenja? Ne poznaješ me, oče.

Zašutjela je časak, a onda je nastavila drugim glasom:

— Ne, moja je sudbina drukčija od tvoje. Kćerka sam Grčke, i meni ne cvate nikakva sreća osim one, koju mi daje moja svijetla domovina, moj slavom obasjani narod. Mogu da budem zadovoljna, mogu da se potpuno predam svojoj sudbini, mogu da budem ponosna, ako posjedujem tu sreću. Moram živjeti i

umrijeti, gdje sam rođena. Ja sam drvo koje se ne da presaditi. Asirci, Židovi, Egipćani imadu svoju posebnu tajnu nauku. Oni idu za srećom na svoj način. Moj je put drukčiji. Ponos, slobodan polet duha, glas i pogled Genija, srce, puno tople ljubavi — to je ono, bez čega ne mogu živjeti. Ne mogu da budem bez onoga, što vi kršćani nazivate grijehom. Pusti me kakvu me priroda načinila, takva želim da budem; promijeniti se ne mogu.

Promjena u njezinu vladanju silno se dojmila Cecilija. No premda ga je razočaranje ljuto boljelo, ipak je osjećao izvanrednu samilost prema siromašnoj izgubljenoj djevojci. Glas mu je drhtao od unutrašnjega ganuća, kada je govorio:

— Zar sam ja Židov? Zar sam Egipćanin? Ili Asirac? Zar sam od mladosti vjerovao i posjedovao, što je sada moj život, moja nada i moja ljubav? Nijesam li i ja glavnja, koja je oteta vatri? Zaslužujem li i ja šta drugo osim kazne? Nije li me obratila i predobila moć, silna moć jedino Snažnoga, jedino Milosrdnoga, i milost Emanuela? Kad je On mogao da mene, stara čovjeka, preobrati, kako ne bi mogao obratiti jedno dijete, kao što si ti? Ja, koji sam bio ponosan, tvrdokoran Rimljanin, ja, koji sam lakomo tražio veselje, koji sam bio čovjek znanosti, te sam imao ugledan položaj, dugogodišnje, uvriježene navike; koji sam bio sputan na sve strane starim prijateljima i rođacima: jesam li ja stvorio tu veliku promjenu u sebi, jesam li ja sam stekao snagu, da mrzim ono, što sam nekada ljubio, da zaboravim, što sam nekada znao, šta više, da zaboravim, što sam nekada bio? Tko je mene i tebe stvorio drukčije? Nije li to Onaj, koji može učiniti, ako hoće, da budemo jednakog mišljenja? Njegova će te uvijek jednaka Svemogućnost preobratiti, ako samo hoćeš da budeš preobraćena.

Prkosno se i osjetljivo srce mlade Grkinje zatalasalo.

— Najposlije dakle nijesi ni ti, svećeniče, ništa

drugo, — reče ona, — nego čovjek kao i drugi ljudi, to jest krhko i grješno biće kao i ja. A ja mogu imati i previše takvih ljudi, koji su meni slični. Ja bih trebala čovjeka, koji bi bio drukčiji, čovjeka, kojega bih mogla štovati. Mislila sam, da je u tebi nešto osobito i izvanredno. Bila mi je nova ta mješavina snage i blagosti, krepčine i nježnosti, što sam je opazila u tebe: Mislila sam: Eto gle napokon boga! Moji su bogovi zemaljske, osjetne prirode, zato niti ih štujem niti vjerujem u njih. Ali nečega boljega nema, nema baš nigdje... Jao!..

Kalista skoči i stane žestoko govoriti:

— Smatrala sam te prostim od grijeha, a ti se priznaješ velikim grješnikom... Ah, tko mi jamči — nastavi ona užasnuta, — da si i ti bolji od onih podlih licemjera, od svećenika Izide i Mitrasa, koji upotrebljavaju svoja umivanja, posvete, preporođaje, bijele haljine i lovorove vijence samo kao pokrivač za svoju neizmjernu zloću?

Kalista posegne rukom za sponom na svojem ramenu, koja je bila slična bodežu. — — Ali u taj tren bude njezin govor prekinut hrapavim krikom, koji je bio donesen vjetrom od grada te je ječao kao mješavina velikog broja prigušenih glasova, koji se nijesu radi daljine dobro razabirali, ali je i Kalisti i Ceciliju bilo poznato odmah, odakle dolaze i šta znače.

— Dragi oče, — reče Kalista, — eto neprijatelja protiv tebe!

19. Krvava kupelj.

Nije bilo više vremena za razmišljanje i oklijevanje.

— Šta će biti s tobom, Kalisto? — upita svećenik. — Razderat će te u komadiće.

— Ne boj se, oče, za me, — reče Kalista. — Ja pripadam njima. Oni me poznaju. Ah, ja nijesam kršćanka. Nijesam se odrekla njihove vjere. Ali ti nemoj časiti ni časka!

— Još su daleko od nas, — reče Cecilije, — premda nas vjetar opominje, da se približavaju.

Svećenik uniđe u Agelijevu sobu i uzme svete knjige s police na zidu govoreći:

— Drugog nema ničega, što bi osobito vrijedilo. Agelije nije mogao da uzme knjige sa sobom. Evo, moje dijete, iskazat ću ti veliko povjerenje. Takvoga povjerenja ne bih lako iskazao drugomu, tko nije kršćanin. Uzmi ovu svetu pergamenu, na kojoj je ispisana povijest zemaljskoga Učitelja. Tu ćeš vidjeti, koga mi kršćani ljubimo. Čitaj tu knjigu. Čuvaj je brižljivo, pa kad ti se pruži prilika, predaj je u kršćanske ruke. Srce mi kazuje, da ne činim krivo, kada je tebi pozajmljujem.

Tim riječima preda joj evanđelje sv. Luke, a druge dvije knjige turi u nabore svoje tunike.

— Još jednu riječ, — reče Kalista. — Kako je tvoje ime? Mogla bih da te trebam.

Cecilije uzme komadić krede s police i napiše jasnim slovima na zid:

TASCIJE CECILIJE CIPRIJAN, KARTAŠKI BISKUP.

Tek što je Kalista pročitala te riječi, začuše se u blizini kolibe glasovi više ljudi. Nadajući se, da će otkloniti pozornost od Cecilija, i ne sluteći nikakve opasnosti za sebe, pohrlila je Kalista upravo onamo, odakle su dolazili glasovi. Cecilije bi bio morao smjesta da se dadne u bijeg. Ali zadržavala ga još jedna dužnost. Spustio se na koljena i izvadio kutijicu iz njedara. Nije toga dana još ništa jeo, ali da i nije bio više na tašte, smio je u takvoj prilici da se pričesti. Otvorio je brzo zlatnu posudicu, poklonio se presvetomu sakramentu i okrijepio se tijelom svojega Spasitelja. Nato je očistio kutijicu i ponovno je sakrio. Kad je to izvršio, ustao je i ostavio kolibu.

Obazro se naokolo, ali nigdje nije vidio Kaliste. Ona je iščeznula. Stalno je bilo, da u blizini nije bilo nikakvog neprijatelja. Nije mu preostalo ništa drugo, nego da i on bježi. Ali kako je bio zbunjen, udario je

baš protivnim pravcem, nego što je želio. Umjesto da bježi za kuću, bježao je kroz vrt u onom pravcu, koji je vodio prema Siki. Došao je na cestu, ali tu je bio izgubljen, jer je pao u šake prednjoj četi razdražene rulje.

Odmah stadoše mnogi da dižu na nj graju.

— Vještac! — vikao je jedan.

— Rastrgajte ga na komadiće! Naučit ćemo ga, kako će kuhati svoje čarolije protiv grada, — dodao je drugi.

— Vrati nam naše grožđe i naše žito! — vikao je treći.

— Čuvajte se! — opominjao je četvrti. — Dok je u njemu daha, mogao bi vas pretvoriti u svinje i magarce.

— Onda mu to prije moramo skrhati vrat, — vikao je peti dižući tešku ćuskiju iznad njegove glave.

— Stani! — zapovjedio je čvrstim glasom visok crnomanjast mladić, koji se naročito zanimao za Cecilija. — Stani, čuješ li? Ne vidiš li, ako ga ubiješ, da nitko ne će moći skinuti s tebe njegove čini? Najprije neka te čini skine s nas. Povedite ga sa sobom k Astarti, Herkulu ili Saturnu. Peći ćemo ga na roštilju, dok svu tu trsku, koja je preostala od skakavaca, ne pretvori u vinovu lozu i dok od toga šljunka ne načini masline a od zemaljskoga praha fino brašno, da imademo što jesti. Kada sve to načini, neka zapleše s divljom kravom i neka sjedne za stol s hijenom!

Pijana i bijesna gomila udari u veselo klicanje.

— Povedite ga naprijed! — nastavio je crnomanjasti mladić porugljivo. — Posadite ga na magarca i svežite mu ruke na leđima. U triumfu ćemo ga odvesti u grad, koji on tako ljubi. Samo se čuvajte i ne dirajte u nj prije vremena. Ako ga sada ubijete, nikada se ne ćete osloboditi ukletosti. Dođite ovamo, vi svećenici Cibele, i budite njegovi stražari.

Mladić je pomno pazio na svećenika ne skidajući očiju s njega.

Dočepavši se tako zarobljenika, raspaljena se gomila dala bez razmišljanja nagovoriti, da se okrene natrag i da se vrati u grad. Poslije toga su oni, koji su bili dotada otraga, sačinjavali pročelje, a oni, koji su bili sprijeda, išli su zadnji. Povorku je završio pekarev magarac, na kojem je jašio Cecilije.

Mladić, koji je posadio Cecilija na magarca, išao je za njime i pjevao iz svega grla:

»Maše repom sivonja i ušima striže,
Iz kopita njegovih žarki plamen liže,
Skrb ga goni, da dođe jaslama što bliže«.

Kad je svršio te stihove, rekao je Ceciliju lagano latinski:

— Hej stari, tvoje prokletstvo nije još djelovalo na mene.

— Moj sinko, — odvratio je svećenik, — još ti preostaje jedan dan vremena, da se skrušiš.

— To bolje za tebe i za mene, — odgovorio je crnomanjasti mladić te je nastavio da pjeva:

»Gospi Gurti, vještici, ne smetaju štake,
Šepava je, al ipak noge su joj lake,
Kad zapleše, diže se nebu pod oblake.
Pleše Gurta vatreno kao moma mlada,
Na metlama jezde k njoj vještice iz grada,
Pa u kolu topoću ko pomamna stada.
Njega Gurta tetoši, da ga zaulari,
Al on hoće sa sobom sam da gospodari,
Ne će, da ga vještica ko kljuse vucari«.

Mladić se opet obrati k Ceciliju te mu prošapće zabacivši glavu ponosno unatrag:

— Vidiš li, stari oče, da opraštati i zaboravljati mogu i oni, koji nijesu kršćani? Odsada me zovi velikodušnim Jubom.

Povorka je već došla do podnožja uzvisine, na kojoj se dizala Sika. Sunce je upravo zapadalo. Pekarov magarac s Cecilijem nalazio se na raskršću dvaju puteva, od kojih je jedan vodio u Siku, a taj je bio zakrčen svjetinom, dok je drugi vodio prema sjevernim brdima. Juba, koji je ostao zadnji, neopa-

zice prereže uže na Cecilijevim rukama i odalami njime žestoko magarca, koji udari u bijeg, što su ga noge nosile, i to ne putem prema Siki, nego putem prema sjeveru. Cecilije je u prvi mah izgubio ravnotežu, ali se brzo prihvatio magarcu za vrat te je još i sam tjerao životinju, da što brže juri. Afrički su magarci vrlo brzi, pa tako oni, koji su poletjeli za Cecilijem u potjeru, ostadoše daleko iza njega.

Cecilije je u sumraku bio odmaknuo već daleko od Sike, zato nije mogao vidjeti, kakva je sudbina zadesila njegove neprijatelje. A ta je sudbina bila strašna i krvava.

Oblasti, koje su izmamile rulju napolje iz grada, nijesu željele, da se nemili gosti povrate natrag, jer su se bojale novih, još gorih nereda. Njima nije bilo ni najmanje žao poubijanih i zlostavljanih kršćana, ali gradsko je poglavarstvo vidjelo, da je pobuna uperena i protiv njega, a rimski su vojnici i onako bili silno uvrijeđeni, što su neki njihovi drugovi morali u jutro bježati pred omraženim urođenicima, i uz to je posada morala cijeli dan da bude na oružju u svojem taboru kao u opsjednutoj tvrđavi. Želja za osvetom bila je u taj čas i kod gradskoga poglavarstva i kod vojske jača nego mržnja protiv kršćana. U toj želji za osvetom zaposjeli su vojnici velika Septimijeva vrata, kuda je rulja bila izašla napolje i kuda se imala vratiti natrag. Pred vratima na izvanjskoj strani nalazilo se dvorište, koje je bilo s lijeva i s desna ograđeno visokim zidovima.

Kada se rulja o zapadu sunca vraćala natrag, zatvorili su vojnici vrata i pustili, da se dvorište pred njima napuni ljudima. Stražnji su redovi sve većma gurali prednje, a prednji su podigli paklenu halabuku tražeći, da se vrata otvore. Najednom se vrata doista otvoriše, ali kroz njih srnuše bijesni rimski vojnici te počeše kopljima, mačevima, teškim motkama, bičevima, toljagama i kamenjem ubijati pobunjenike. Viku nezadovoljstva zamijenio je bespomoćan plač i jauk. Vojnici su klali ljudsku gomilu

kao stado ovaca gazeći preko svojih žrtava i bacajući njihove lešine kopljima preko dvorišnih zidova. Metež i nered bio je među iznenađenom svjetinom sve veći. Kad su zadnji redovi uvidjeli, šta se to zbiva, i kad su prestali da srću naprijed, već je bilo puno lešina ne samo dvorište pred gradskim vratima, nego i ono mjesto ispred gradskih zidova, koje je vodilo u sičansko Martovo polje. Preostali se pobunjenici u divljem bijegu raštrkaše na sve strane po okolini, a među njima je bio i Agelijev brat Juba, koji je bio spasao biskupa Cecilija Ciprijana od sigurne smrti.

20. Kušnje.

Afrički su urođenici bili potišteni nakon krvavoga pokolja pred gradskim vratima, a Rimljani su ponosno uzdigli glavu osjećajući, da je njihovo gospodstvo još jače utvrđeno. Cijeli je grad neprestano govorio samo o buni i o pojedinim prizorima u njoj.

Agelijev je stric Jukundo bio zadovoljan tijekom događaja. Računao je, da će sada moći lakše spasti svojega sinovca, jer je kršćanskih žrtava palo toliko, da su oblasti bile dovoljno zaštićene pred Kartagom i Rimom, ako bi se tamo komu činilo, da se u Siki postupa preblago s kršćanima.

Jukundo je pružio zaklonište svojemu sinovcu Ageliju, ali kako je htio da bude do krajnosti lojalan građanin, učinio je to u sporazumu s gradskim oblastima i vojskom. Čim se Agelije pojavio u njegovoj kući, dočekao ga on s jednim vojnikom i zatvorio ga u svoj podrum, gdje mu je bila ropotarnica za oštećene slike. Tu je Agelije slušao buku, koju je dizala pobunjena svjetina po gradu, i razmišljao o udesu Cecilija i drugih kršćana.

Drugi dan nakon bune — baš je bilo predvečerje — začuo je Jukundo vijest, kojoj nije u početku vjerovao. Njegovi mu prijatelji dojaviše, da je Kalista strpana u gradski zatvor, jer je na nju pala sumnja, da je kršćanka. U prvi mah djelovala je ta vijest na

nj kao grom iz vedra neba. Ali doskora se umirio te je odlučio, da će i tu činjenicu iskoristiti, ne bi li odbio Agelija od kršćanstva. Mislio je, da će Ageliju omrznuti njegova vjera, kad sazna, što trpi Kalista radi nje. Kalista se duboko usjekla Ageliju u srce, i on mora — mislio je Jukundo — zamrziti sve ono, što donosi neugodnosti osobi, koju on ljubi.

Trideset i šest sati nalazio se Agelije u svojem podrumskom zatvoru. Imao je pokraj sebe klupu, vuneni pokrivač, kruha, maslina i vina. Gotovo nikakvo svijetlo nije prodiralo u njegove podzemne prostorije. Tada je unišao k njemu u zatvor pouzdani rob njegova strica i izveo ga u jednu sobu, koja se nalazila u prizemlju stražnjega dijela kuće. Tu je Agelije prenoćio, a u jutro je došao k njemu stric Jukundo, da se porazgovori s njime u četiri oka.

Javio mu je najprije, da je uhvaćen na zapovijed oblasti, ali on se nada, da će ga svojim utjecajem moći dalje zaštićivati. Ispripovjedio mu je, kako je razdražena rulja prekjučer pošla do njegove kućice i uhvatila tamo nekakvoga starijega čovjeka, koji je na nerazjašnjen način utekao. Svi drže, da je to bio Agelije, koji se svojim čarolijama učinio starijim, nego što jest. On, naime Jukundo, nije htio pobijati taj glas, nego ga je još i potvrdio, samo da odvrati pažnju od svoje kuće. Rekao je ujedno pred građanima, da mu je drago, što se riješio nedostojnog nećaka i da ga ne želi više nikada vidjeti.

— Ali ti znadeš, moj dragi sinko, — dodao je Jukundo, — da to nije bilo ozbiljno rečeno. Nadam se, da ćeš mi ti zatisnuti oči, kada dođe čas moje smrti. Tebi ću ostaviti cijelu svoju baštinu, jer u onoga nitkova Juba nemam više nikakva povjerenja.

Agelije je od srca zahvalio stricu za njegovo zauzimanje, a onda je dodao, da želi svakako, čim mu to bude moguće, otići iz Sike u koje drugo mjesto, gdje će naći veći broj kršćana. Doskora će prestati ovi progoni, a on će onda prodati svoje imanje i iseliti se drugamo.

— Ti misliš dakle, da će se progoni brzo dovršiti? — upita Jukundo.

— Jest, ja to zaključujem prema prijašnjim progonima, — odgovori Agelije. — Dosada su se izmjenjivala burna i mirna vremena, pa mislim, da će tako biti i sada.

— Vjeruj mi, da sada počinje novo vrijeme, — uvjeravao je ozbiljno Jukundo. — Prije su protiv krćana ustajale samo razdražene rulje, zato su takvi ustanci brzo jenjavali, kao što je jenjao i prekjučerašnji ustanak ovdje u Siki. Ali sada se ne radi više o tim ustancima, nego o nečem drugom. Sada se podigla sama rimska država, da obračuna s kršćanima. A teško onima, protiv kojih se Rim bori. Rim je dosada skršio svakoga svojega protivnika, pa će skršiti i kršćane. Jest, sinko, opet ti velim, da sada započinje posve novo doba.

— Pa dobro, — odvrati Agelije, — onda ja pogotovu ne mogu da ostanem ovdje, nego se moram iseliti drugamo.

Stric je tada stao da nagovara sinovca najprije lijepim riječima, neka žrtvuje rimskim bogovima i ostane u Siki, a kad to nije pomoglo, pozvao se ponovno na snagu Rima. Kad je Agelije primijetio, da ima nešto, što je još snažnije od Rima, stao je stric da kune kršćane kao tvrdoglavce i veleizdajnike. Agelije se branio, da kršćani nijesu nikakvi veleizdajnici i da se oni mole Bogu i za državne poglavare, a Jukundo je nato rekao, da Rimljani ne trebaju takvih molitava, te je svu žuč iskalio na rimskim biskupima, koji su čak počeli da se kite imenom: pontifex maximus — vrhovni svećenik. Kada je tako dao oduška svojemu bjesnilu, stao je ponovno da nagovara Agelija slatkim riječima, ne bi li ga sklonuo na otpad od kršćanstva? No Agelije je bio okrijepljen svetim sakramentima i dubokim razmatranjem te je rekao:

— Moja jedina nada, moj jedini život, moje jedino veselje, moja čežnja, moja utjeha, moje blago jest kršćanska vjera.

— Nada i život! — prekine ga Jukundo. — O besmrtni bogovi! Kršćanska mu je vjera nada i život! Čujem li pravo? Ali čovječe, kršćanstvo donosi tamnicu, a tamnica nije nada, nego očajanje. Kršćanstvo donosi mač, a mač ne znači život, nego smrt. Eskulapa mi! Život i nada, nada i život! Ti si, Agelije, zreo za ludnicu. Da si star, da si bolestan, da si od svih ostavljen i da ležiš na smrtnoj postelji, onda hajde de, neka bi bio, što te volja. Ali eto, kosa ti je crna, lice ti je puno, udovi krepki, glas snažan, — i ti hoćeš sada da sve to žrtvuješ boginji smrti. Je li ti tvoj dobri Genije dao strojno tijelo, lijepo lice, jake ruke, široka prsa, čvrste bokove, uspravna leđa, krepke noge zato, da svim time nahraniš crne vrane? Ili da budeš na torturi rastrgan ili u vatri spaljen ili na vješalima obješen? Je li to zahvala, što je duguješ prirodi? Zašto si se prodao? Šta ćeš zato dobiti? Govori, čovječe, govori! Bud si lud, kud li si još i zanijemio?

— O Jukundo! — usklikne Agelije, nezadovoljan sam sa sobom, što nije spretniji u govoru i što se ne zna bolje braniti. — Kad bi ti samo znao, što znači posjedovati istinu! Kršćanin je našao istinu, vječnu istinu, u svijetu lutanja. To je moja cijena, to je moja plaća, od koje ne može biti veće. Mogu li napustiti istinu? — Ali to je u tvojim ušima, kao da govorim s tobom punski ili barbarski.

Jukundo je ostao zapanjen. Propentao je najprije nekoliko rečenica bez smisla, a onda je nastavio ogorčenom rječitošću:

— Istina? Zar ne, da si rekao: Istina? Istina je cijena, uz koju si se prodao? Hm, a šta je istina? Koju stvar na nebu ili na zemli razumiješ pod istinom? Gdje si naučio to trabunjanje? Kakvu si to istočnjačku glupost zabio sebi u glavu? Istina, istina! Jupiter ti prosvijetlio pamet. Istina! Može li mi istina napuniti vrč slatkim vinom melilotusom? Može li me

ovjenčati cvijećem? Može li mi zapjevati kakvu pjesmu ili napuniti pojas zlatom? Može li mi u vrućici rashladiti usijano čelo? Može li mi pribaviti lijepo imanje sa pet stotina robova ili me uzdići do duumvirske časti? Neka to učini, ako može, i ja ću joj se pokloniti. Istina će onda biti za mene boginja isto tako kao i Sreća, Sudbina, Rim i druga božanstva. Ali ja želim da najprije vidim, opipam, osjetim i odmjerim, što mi se obećaje. Ne dam se zavaravati, za to sam previše star. Jelo, piće i veselje — to je moja filozofija i vjera, od koje ne znam bolje. Danas pripada nama, a sutra našoj djeci.

Iza kratke stanke doda još gorko:

— Kad bi tvoja istina mogla izvaditi Kalistu iz tamnice, košto ju je unutra bacila, ja ne bih imao ništa da joj prigovorim.

— Kalista u tamnici! — usklikne Agelije zaprepašteno. — Šta misliš time reći, Jukundo?

— Šta mislim reći? Mislim reći jednostavno to, da je Kalista u tamnici, u koju je zapala zato, jer se sumnja o njoj, da je kršćanka.

— Kalista — kršćanka! — promuca Agelije sav smeten. — Jesam li pravo čuo? Ona da je kršćanka? To je nemoguće, striče! Ti ne govoriš ozbiljno, da je ona u tamnici! Reci mi, reci, dragi Jukundo, što znači ta čudnovata vijest?

— Tebi je to valjda bolje poznato nego meni, — odgovori Jukundo. — Ali ako želiš čuti moje mišljenje, dobro, ja ću ti ga reći. Ja mislim, da je ona isto tako malo kršćanka kao i ja. Ali slutim, da je do ludila zaljubljena u tebe, pa si utvara, da ti čini uslugu ili da će time pobuditi tvoju sućut ili da dijeli tvoju sudbinu — bijes bi znao odgonetnuti ženske hire — svakako si nešto utvara, kad kaže, da je ono, što nije. A ako nijesam pogodio dobra razloga, onda mislim, da se ona vlada tako stoga, jer voli da protuslovi sebi i drugima. Sa ženom nikada na kraj.

— Pa komu bi prkosila, komu bi protuslovila? — usklikne Agelije još uvijek zbunjen. — Kalista u

tamnici kao kršćanka! Kamo sreće, kad bi bila kršćanka. Ali ako nije, šta onda? Čemu da onda trpi u tamnici? Kako bismo je mogli osloboditi, striče? Nemoguće! Ne, ona nije kršćanka, zacijelo nije. Ona ne spada u tamnicu! Pa ipak, kako je to čudnovato!

— Zacijelo, i ja sam uvjeren, da Kalista nije kršćanka, — reče Jukundo. — Okladio bih se za najbolji kip u svojem dućanu, da je tako. Ali šta onda, ako je tako smušena, te se priznaje kršćankom? Takvi slučajevi nijesu rijetki. Što možemo onda da učinimo? Ako ona kaže, da je kršćanka, onda je kršćanka. Tu se onda ne da ništa učiniti.

— Nijesi valjda htio reći, — usklikne ponovno Agelije, — da je ono slatko, nježno dijete u onoj strašnoj tamnici? Nemoguće.

I Agelije zajeca te nastavi:

— Šta to znači? Dragi, dragi striče, reci mi nešto pobliže o tom. Zašto mi nijesi toga rekao prije? Šta da učinimo?

Jukundo je pomislio, da sada imade sinovca u svojim šakama, pa zato počne da lukavo mudruje:

— Pa to je sve jasno, šta da činimo. Ona nije kršćanka, u tom smo složni. Nadalje stalno je, da si je zatukla u glavu, pa tvrdi, da je kršćanka ili nešto slično. Postoji samo jedan čovjek, koji je može sklonuti, da kaže istinu.

— Jao! — usklikne Agelije i skoči uvis, kao da ga je guja ujela.

Jukundo zašuti očekujući, da se otrov te guje razlije po sinovčevim žilama. A Agelije zatisne oči rukama naslonivši laktove na koljena i stane da se njiše amo tamo, kao da ga muče strašni bolovi.

— Ponavljam, što sam rekao, — primijeti Jukundo. — Ona misli, kako stalno naslućujem, da bi jedan mladić mogao doći u nevolju, i ona je naumila da s njime dijeli patnje.

— Nije istina! Nije istina! — ponavljao je Agelije žestoko. — Ako Kalista doista nije kršćanka — o Bo-

že, Bože! — onda je zacijelo ne će ubiti, kao da jest kršćanka.

— Ali ako si je zabila u glavu, da će dijeliti tvoju sudbinu, i ako hoće da bude dotle kršćanka, dokle si i ti kršćanin, šta se onda dade uopće uraditi? To je ono pitanje, na koje valja odgovoriti.

— Ona me ne ljubi, — reče Agelije. — Ne, ona se tako vladala, te ja s pravom mislim, da me ne ljubi. Jest, Kalista nije zaljubljena u mene. Ja ne vrijedim kod nje ništa. To ne može biti razlog njezina vladanja. Nego šta to znači za Boga? A ja sam zatvoren ovdje.

Agelije stane hodati malom sobicom amo tamo, kao da će to lakše izaći napolje.

— No, to je jasno, kakav je položaj, — reče Jukundo. — Najzad, ja držim, da ne bi bilo teško isposlovati, da govoriš s njome.

Stari je lukavac iznio prebrzo taj prijedlog, jer je Agelije bio još uvijek zaokupljen samo svojim bolom, pa nije pazio ni na što drugo, nego je samo tužno uzdisao.

— Jadna, slatka Kalista! Ona je nedužna. Htjedoh reći: ona nije kršćanka. Jao! Ona će umrijeti, premda nije kršćanka. Umrijet će bez vjere, bez ljubavi, umrijet će u svojim grijesima! Umrijet će, bit će ubijena, jer je krivo optužuju, da je prihvatila ono, što bi je jedino moglo preko smrti uvesti u život. O Bože, smiluj mi se!

I Agelije se, shrvan tugom, sruši na tle. Jukundo je bio dirnut, da, zaprepašten te je stao da govori mekšim glasom:

— Ustani, moj sinko, ustani! Cijelo ćeš još susjedstvo uzbuniti. Saberi se, budi muž. Sve će dobro biti. Ako Kalista nije kršćanka — a to zacijelo nije — onda ne će ni umrijeti radi kršćanstva. Sve će se razjasniti. A najposlije ona i nije u prostoj tamnici, nego u pristojnoj sobi. Treba da je vidiš i utješiš, pa će sve biti dobro.

— Jest, želio bih da je vidim, — reče Agelije

zamišljeno. — Ili je kršćanka ili nije. Ako je kršćanka... — Agelije ne dovrši rečenice, nego zape, a onda nastavi: — A ako nije kršćanka, tada neka živi dotle, dok to ne postane.

— To je lijepo rečeno, — odvrati Jukundo. — Neka živi, dok to ne postane. Ja bih mogao isposlovati, da je vidiš. Moraš da je izvučeš iz tamnice. Jedan smiješak, jedna prijazna riječ od tebe, i sav će se njezin jogunluk rasplinuti, kao što se rasplinjuje magla pred žarkim suncem. A onda ćemo biti svi sretni kao besmrtni bogovi.

— O moj striče! — reče Agelije ozbiljno. Govor ga je Jukundov prestrašio i dozvao k svijesti. Okrenuo se od strica i naslonio glavu uza zid. A onda se okrenuo natrag i rekao: — Ako je Kalista kršćanka, moram se veseliti i veselim se. Blagoslovljen budi Bog za to! A ako nije kršćanka, moram ići za tim, da to postane. Ako već trpi za kršćanstvo, zacijelo je čeka milost, da i bude kršćanka. Ja je dakle ne mogu nagovarati, da se kune Jupiteru. Ne mogu vršiti službu poganskoga svećenika ni nevjerna varalice. O Cecilije, kako li brzo zaboravljam tvoje nauke! Ne, niti hoću niti smijem da idem k njoj uz uvjet, što mi ga ti postavljaš. Ne idem k njoj, da je nagovaram, neka žrtvuje krivomu bogu. Poći ću k njoj, da je nagovaram, neka bude kršćanka, pa makar i ostala u tamnici. Spreman sam da umrem za svojega Gospodina, a veselit ću se, ako i nju sklonem, da umre za Njega.

Agelije je izgovarao te riječi tako odlučno i mirno, te se Jukundo snebivao, odakle najednom ta promjena. Neko vrijeme nije shvaćao domašaja Agelijevih riječi, a kad ih je shvatio, silno se rasrdio te je stao ponovno da se žesti. Ipak se i tada brzo umirio, jer je mislio, da je Agelijevo raspoloženje prenapeto, ali će doći vrijeme, kada će ljubav prema Kalisti djelovati na nj toliko, te će se i on odreći kršćanstva. S tim se uvjerenjem Jukundo i rastao od svojega sinovca ostavivši ga u malenoj sobici zabavljena njegovim teškim bolovima.

21 Gospođa Gurta.

Dan hoda daleko od grada Sike, u srcu velike šume, uzdizao se malen brežuljak, ispod kojega je tekao potočić, koji se u blizini rušio u udubinu. Na brežuljku je bila sagrađena malena, prosta koliba, kakva se može nalaziti samo u Africi, a bila je slična izvrnutu čamcu ili jednostavnu na zemlju postavljenu krovu. Izvana je bila pokrivena kozjim kožama, a unutra je njezin pleter bio zamazan ilovačom tako, da je u njoj mogao čovjek biti zaštićen i protiv najžešćega pljuska. Grbavo sljeme bilo joj je udaljeno od zemlje mjestimice šest, a mjestimice i deset stopa. Tri jače sohe držale su ga na sebi, da ne padne dolje. Na jednom kraju bio je krov otvoren, i taj je otvor bio ujedno i prozor i dimnjak. Ispod krova bile su odijelo te kućno i poljsko oruđe. Vrata su bila tako na klinovima povješane košare, svakojako oružje, malena, da se i osoba srednjega stasa morala sagnuti, kada je ulazila unutra.

Posjednica te kolibe bila je Jubina i Agelijeva mati gospođa Gurta. Kada bi došle zimske kiše, zavukla bi se Gurta u kolibu, a inače je stanovala pod vedrim nebom. Koliba se nalazila na šumskoj travnatoj čistini, koja je bila okružena grmljem i stablima golemih prastarih hrastova. Na kori tih stabala i na najnižim granama nalazili se čudni znakovi, kakvi dolikuju mjestu, gdje stanuje vračarica i vještica. A naokolo su ležale razasute ljudske kosti, rogovi divljači i zvjeradi, voštani kipovi, duge čaporke, na kojima se nalazilo još nešto mesa, kovne ploče s čudnim urezanim znakovima, boce pune krvi, dječje vlasi i svakojaki dronjci.

Mnogi su dolazili k staroj baki, da je pitaju za savjet. Dolazili su k njoj ne samo stanovnici sela i zaselaka, nego i stanovnici Sike i drugih gradova. Ona je stajala neprestano u vezi s ljudima najrazličitijega zanimanja, pa je tako znala, što se zbiva u ratarskim kućicama, u bogataškim palačama i u državnim i općinskim uredima.

Bilo je to drugi dan nakon bune svjetine u Siki,

kada se kod nje nalazio upravo njezin sin Juba, koji je sretno utekao iz pokolja pred gradskim vratima.

— He-he, moj zlatane, — govorila je stara baka. — Udijelio ti veliki Ham najobilniji blagoslov! Kažem vam, da ste jučer imali divan lov. Parcovi su skvičali, zar ne? A vi ste im utrnuli životno svijetlo. Onaj huljov sakristan našao je zasluženo mjesto tamo dolje.

— Šta ti to veliš? — usprotivi se Juba. — Zmijo! Pa on se bio obratio. Htio je da postane čestit čovjek, kad nije moglo da bude drukčije.

— Krasno, krasno! — govorila je Gurta, kao da imade u ustima nešto izvanredno slatko. — O, to je krasno! Ali zato ipak nije utekao.

— Rastrgali su ga s to većim užitkom u komade, — reče Juba.

— Rastrgali su ga u komade, ud po ud, zglob po zglob, he? — rastapala se Gurta od užitka. — Jesu li ga i mrcvarili? Jesu li mu probadali oči i jezik? Svakako su previše brzo obračunali s njime, Jubo. A trebalo je da ga muče polagano, zatežući, postepeno. To bi bio užitak, da su ga štipali, trgali, amo tamo gurali i igrali se s njime. Ali što su ga odmah ubili — tfu!

— Cezonov je rob umro lijepo, — reče Juba. — Otvoreno je priznao svoju vjeru i junački završio život.

— Bogovi ga kaznili! Ali on je uzašao gore, gore, reče Gurta i udari u grohotan smijeh. — Uzašao je tamo, gdje oni kažu da se nalazi blaženstvo i slava. Divna slava! On je tamo, vele, kuda ne doseže ruka bogova. Ali smrt mu ipak nije bila laka!

— Istina, dječaci su ga dugo mučili, — odvrati Juba. — Ali to se meni nimalo ne sviđa, mati. Držim, da ti ispiješ mjericu krvi u jutro, a mjericu na večer. Tebi to prija, jer si stara žena. Na taj način podržavaš u sebi veselje, ali za moj želudac bilo bi to previše.

— Ha-ha, moj momčiću! — usklikne Gurta. — Malo pomalo, pa ćeš se i ti naučiti na to, premda

sada praviš kiselo lice, kada govoriš o tom. A dodonosiš li mi kakve nove vijesti i s Kapitolija? Hoće li se doskora pojaviti novi car ili će se stari strmoglaviti? Kako puše vjetar? Jesu li kakve promjene na vidiku? Držim, da toga Decija ne će dugo grijati sunce.

— Čini se, da je sve u najvećem strahu, — reče Juba. — Ne znadu, kako bi što oštrije kaznili tvoje prijatelje, Gurto. Žele da ih potpuno iskorijene. Morat će učiniti još neke ljude kršćanima, samo da imadu na kom iskaliti svoj bijes. Čini mi se, da su doista već stvorili takvu odluku, — doda Juba zamišljeno. Moraju pokazati, da se ne dadu natkriliti od svjetine. Šteta, što kršćana imade tako malo, zar ne, mati?

— Jest, jest, — potvrdi Gurta. — Ali mi ih moramo zgaziti, moramo ih smrviti, bilo ih malo ili mnogo. A mi ćemo to i učiniti. Jest, učinit ćemo. I Kalista će doći na red.

— Ne uviđam, da bi kršćani bili gori od drugih ljudi, — reče Juba. — Ni trunak nijesu gori, nego im je jedina mana, što su puzavci. Ako Kalista pođe k njima, i ja bih onda, mati, volio poći tamo, samo da budem u njezinu društvu i da ti ne izgubiš vlast nad njom.

— Ne, ne, moj sinko, — odvrati vještica, — ti moraš služiti mojemu gospodaru. Sada si još neobuzdano ždrijebe, ali ćeš se već pripitomiti. Moraš da se jednoć počneš baviti zanatom mojih veselih drugova. Dođi, sinko, — reče nježna mati, — da ti dadnem cjelov.

— Zadrži cjelove za svoje majmune i koze i mačke, — odgovori Juba, — jer meni ti cjelovi ne idu u tek, stara gospođo. Veliš, da moram služiti tvojemu gospodaru. Ne ću da imam nikakva gospodara nad sobom. Ne ću da budem ničiji sluga. Ne želim da se unajmljujem u čiju službu. A srdito lice ne će me zastrašiti kao ni šiba. Zapamti, Gurto, ja sam slobodan čovjek. Ako te nazivam materom, to je samo navika u govoru.

Gurta je gledala bijesno u svojega sina. Stala je da ujedljivo govori:

— Vidi, vidi, ne ćeš li, Jubo, postati još i krepostan i pobožan? Bio bi od tebe krasan svetac. Još samo da te odmah naslikaju.

— Pa zašto da ne budem i svetac, ako me volja? — uzvrati Juba. — Kad bih morao postati sluga, uvijek bih radije odabrao za gospodara koga drugoga, a ne tvojega prijatelja. Nijesam ostavio gospodara, da se podvrgnem njegovu sluzi.

— Nemoj huliti na velike bogove, jer će te kazniti, — zaviče Gurta.

— Kažem ti još jednom, — ponovi Juba, — ako moram cjelivati zemlju, ne ću je cjelivati ovdje, gdje vlada tvoj prijatelj. Radije ću to učiniti na Agelijev nego na tvoj način, Gurto.

— Agelije! — krikne Gurta s takvim užasom, da se čovjeku moralo učiniti čudnim, kako je uopće mogla da izgovori to ime. — Ha! Još mi, momče, nijesi ništa pripovijedao o njemu. Je li taj ludov našao zaklonište u kakvoj tamnici ili u želucu hijene?

— Još je živ, — odvrati Juba, — ali je kršćanstvo pustilo slab korijen u njegovoj duši. Zasada je dobro zaklonjen kod strica Jukunda.

— Ha! Jukundo ga mora pokvariti. Mora ga zavesti na raskalašen život, a onda ga moramo ukloniti s ovoga svijeta. Ne smijemo se prenagliti. Neka propadne s dušom i tijelom!

— Premda je kukavica, neka mu nitko ne dirne ni jedne jedincate vlasi, — odvrati Juba. — Prezirem ga, ali ti kažem: ostavi ga na miru!

— Da se nijesi umiješao u moje poslove! — zaprijeti Gurta. — Hoću da izvršim svoju volju, a teško onomu, tko mi stane na put. Što? Ne znaš li, jadniče, da mogu smrviti i tebe i njega, ako mi se prohtjedne.

Juba se ništa ne uzruja, nego nastavi mirno razgovor, i to najprije o Kalisti, a onda o Ceciliju Cripriјanu. Tu Gurta primijeti:

— Mislim, da je stari Cecilije Ciprijan u najdubljoj tamnici.

— To te je tvoj gazda opet jednom nasamario, stara babo, — reče Juba.

Gurta ga pogleda divlje i zapilji oči u nj, kao da očekuje kakvo razjašnjenje. Ali mjesto razjašnjenja stane Juba pjevati:

Crna dika lukavo svog dragana mami,
Ali dragan ne voli sputan bit u tami,
Ne će mu se kod dike da ko sužanj čami.
Ona psuje i hoće da ga silom sveže,
Ali on se ne plaši, nego kida mreže,
Uteko je stari pop, lude za njim bježe.

Gurtu stane gušiti u grlu od bijesa. Najposlije propiskuta:

— Dječače, valjda nije Ciprijan utekao?

— Utekao je, ja sam mu pomogao, — reče Juba neustrašivo.

Vještičinim se licem prevuče sjena kao iz podzemlja. Ipak starica ostane izvana mirna.

— Mati, ja sam svoj gospodar, — nastavi Juba. — Moram se otkinuti ispod vlasti, što si je ti prisvojila sebi nada mnom. Nijesam više dječak, premda me tako nazivaš. Hoću da koračam svojim vlastitim putem. Jest, ja sam Ciprijana spasao. Ti si krvožedna stara vještica. Nijesam li te zatekao onomadne, kako si se zabavljala s jednim djetetom? Prikovala si mu ruke i noge uza stablo. Dok je dijete drhtalo i kričalo, ti si ga polagano rezala na komade. Istraživala si njegova jetra, koja si trebala za svoje čarolije. Meni se to ne sviđa. Ali ti si se rastapala od miline, pa kad je dijete jaukalo, jaukala si i ti porugljivo za njim. Drhtala si od užitka.

Gurta je još uvijek šutjela, ali crte su joj lica postale još zlobnije. Nije ništa rekla, nego joj se samo iz usta otkinuo lagan, ali prodiran zvižduk. A Juba je nastavio:

— Da, uživala si u mukama dječaka i tepala mu kao pjestinja, kada je vikao. Govorila si mu svakojaka imena od milja, kliktala si od ushita, kada god si ga ubola. Stara vještice! Ja nijesam takav kao ti, premda kažu, da sam tvoje krvi.... Ne bojim te se, — rekao je, kad je opazio bjesnilo na njezinom licu. — Ne bojim se besmrtnoga đavla!

Juba je nastavio da pjeva svoju pjesmu, a dotle je na Gurtin zvižduk izašla iz kolibe neobična životinja, koja je gmizala i koturala se u čudnim kolutima kraj drveća i grmlja, što no je okruživalo ledinu, na kojoj je sjedio Juba sa svojom materom. Kad je životinja došla do Gurte, uspravila se na stražnje noge i pružila prednje šape prema njoj, kao da štogod moli. Gurta digne životinju na ruke te je stane dragati i šaptati joj nešto na uho. Najposlije, kada je Juba svršio svoju pjesmu, zavitla vještica životinju velikom snagom upravo na nj te reče: »Uzmi to!« Onda udari u hihot i nasloni se na stablo drveta, pod kojim je sjedila tako, da su joj se koljena gotovo doticala podbratka.

Juba je inače bio hrabar i vratoloman, ali kad je nenadano osjetio životinju na sebi, sav se stresao od užasa. Stajao je neko vrjeme na istom mjestu, a onda se nijemo okrenuo i odglavinjao kao pijanac nizbrdo.

Sjeo je ponovno ispod brežuljka, ali je za čas naglo ustao, kriknuo i udario u divlji bijeg. Činilo mu se, da čuje, kako u njegovoj unutrašnjosti govori nekakav tajnovit glas. Htio je da pobjegne pred tim glasom, ali što je brže trčao, to ga je i glas sve brže slijedio. Jurio je kroz šumu preko trnja i kamenja, plašeći zvijeri i ptice, dok nije sav izmoren i iscrpljen stao, da uhvati daha. Tada mu se učinilo, kao da upravo iz njegova grla protiv njegove volje izlaze razgovijetne riječi: »Ne možeš uteći samomu sebi!« Uhvatila ga strava, i on se srušio onesviješten na zemlju.

Kada se osvijestio, činilo mu se, kao da se u njem nalazi nešto, što je posve različito od njega. Osjećao je to u svojem dahu, kušao je to u svojem

okusu. Potok, koji je tekao ispod Gurtina stana, raširio se ovdje u čitavu rječicu, koja je ipak bila još plitka. Bacio se u vodu i činilo mu se, da bi se morao utopiti, kad bi samo rječica bila dublja. Valjao se po vodi, premda je korito rječice bilo kamenito. Kad je izašao van, trgao je tuniku s leđa, da su mu krpe visjele divlje i neuredno sve do pasa. Međutim voda ga je malo rashladila, a noćna hladovina osvježila. Išao je neko vrijeme mirno naprijed.

Iznenada započela je tuđa sila, koju je osjećao u sebi, da izbacuje iz njega njegovim jezikom najstrahovitije hule i kletve. I prije su mu znale dolaziti takve misli na pamet, ali onda ih je mogao mirno i hvastavo izreći; a sada su ga punile neizrecivom odvratnošću i tjeskobom, koje nije osjetio nikada prije. Uvijek je vjerovao u duši u jedinoga Boga, a sada je njegova vjera bila još odlučnija i čvršća. Činilo mu se, kao da Boga vidi. Osjećao je, da postoji svijet dobrih i zlih bića. Nije ljubio dobro niti je mrzio zlo, nego mu se ježila koža pred zlom, i strava ga hvatala pred dobrom. Osjećao je, da njime vlada protiv njegove volje neka strašna, zagonetna moć, kojoj se mora bezuvjetno pokoravati.

Dan je bio svršio, izašao je bio mjesec. Juba je prodirao u šumsku guštaru i činilo mu se, kao da se drveće škripajući i stenjući uklanja pred njim na stranu, da mu načini mjesta za slobodan prolaz. A onda mu se činilo, kao da ga drveće gleda i veseli se njegovoj bijedi. Noćne su ptice odlijetale s grana, zmije su plazile pred njim hitro u svoja zakloništa. Ali mu se ipak doskora činilo, kao da ga okružuje jato sova, šišmiša, gavranova, vrana, zmija, divljih mačaka i majmuna. To mnoštvo nije ga ostavljalo, nego je zurilo u nj prateći ga svuda, kudgod je išao.

Došao je napokon na kraj šume. Okolina, u koju je zašao, bila je gorovita. Stao se uspinjati na brda. Bio je veći i jači nego prije. Stupao je više nego s prirodnom snagom naprijed, mahao je rukama okolo sebe, kao da je pijan. Slušao je rikanje zvjeradi, koje

se razlijegalo šumovitim kotlinama gorskoga lanca. Nije se bojao, činilo mu se, da bi se mogao uhvatiti u koštac sa svakom zvijeri. Prolazio je pokraj brloga lavova, leoparda, hijena, čagljeva, veprova i vukova. Gledao ih je, kako su sjedili na ulazima u svoje špilje ili kako su se iznenada zaustavljali, kada bi htjeli projuriti pokraj njega, ali se ipak nijesu usuđivali da dođu k njemu, nego su samo zabezeknuto buljili u nj. Stupao je od pećine do pećine, njihao se iznad ponora tako sigurno i lako kao div u pričama. Gle, opet mu je jedna grabežljiva zvijer zakrčila put. U tren oka iščupao je Juba korijen divlje loze i jurnuo na zvijer, oborio je na zemlju i turio joj korijen u ralje. Nogama je zgazio zvijer, noktima joj iščupao utrobu, a onda je stao da srče još toplu krv, koja je curila iz rane.

Ostavio je iza sebe grmlje, vrletne hridi i planinska točila. Došao je na rub brežuljka, ispod kojega je tekla duboka, tiha rijeka. Na istoku je rudila zora. Pred njim se prostrlo prijazno polje, koje se sve više rasvjetljivalo u sjaju novoga dana. Dobro se raspoznavalo, kuda teče rijeka, jer su joj obale bile obrasle mnoštvom oleandara, koji su bili obasuti crvenim cvijećem. Strmina brijega pred njim bila je pokrivena voćnjacima, punim najrazličitijega drveća. Tu je bilo maslina, mogranja, citrona, datulja, dudova, bresaka, jabuka i oraha. A onkraj rijeke zibale su palmove šumice na jutarnjem povjetarcu svoje duge i kitnjaste grane. Krasni i ozbiljni cedrovi u dugim drvoredima pokazivali su put k velikim žitnjacima i krasnim zaselcima. Ovdje ondje pomaljale se zelene tratine a na njima se u sumraku vidjela bijela stada. Tamo dalje uzdigli se iz ravnice oniski humci s kestenovim, cedrovim i bagrenovim šumama ili sa šikarama plutova drveta, terebinte, rogača, topole i feničke borovice. Vriježe hmelja vijale se na vrhu toga grmlja, a ispod njega rasprostirali se još niži grmići mrčike. Obilje cvijeća resilo je zemlju nadaleko i široko.

Izilazilo je sunce, kada se Juba zaustavio i uzeo

motriti tu ljepotu, pun zavisti, bola i mržnje, kao što je đavao motrio nekada zemaljski raj. Divlja brda ili polja, što su ih poharali skakavci, bolje bi odgovarala nemiru u njegovoj duši. Bilo bi mu lakše, da je mogao odvratiti oči od toga prizora i krenuti natrag. Ali morao je ići naprijed, jer nije bio svoj gospodar. Protiv svoje volje srnuo je vičući, opirući se i zgražajući se u tu divotu, koja se tako malo slagala s njegovom unutrašnjošću. Upoznao je pun bjesnila i straha, da nije više gospodar svojih kretnja, nego bezvoljan rob. Premda se opirao, morao je juriti naprijed i gledati jutarnji mir i krasotu, koja je svjedočila protiv njega. Pojurio je gustom travom nizbrdo, skočio u vodu i započeo bez odmora i odaha svoje drugo trčanje bez cilja, bolno i teško trčanje, koje je trajalo cijeli dan.

Srditi seoski psi zavijali su i bježali pred njim. Tegleće životinje, koje su vukle tovare na trg, zaustavljale se i usplahireno se propinjale, kada bi ugledale njega. Šarene ptice, plavkaste šojke i zlatne vuge, sakrivale se u lišće ili u travu. Rode, blage domaće ptice, koje su imale svoja gnijezda na visokom drveću ili na krovovima seljačkih kuća, prestajale su klepetati, kad bi ga ugledale. Pa i same zmije uklanjale se njegovoj sjeni. Ratari, koji su bili zaposleni na poljima, prekidali su svoj rad, da vide čovjeka, koga su bičevale i vijale furije. Prolazio je sat za satom, sunce se uspelo na zenit, sunce se nagnulo na zapad, a on je još uvijek nastavljao svoje nedragovoljno trčanje. O, šta li bi bio dao za to, da je mogao samo pet časaka zaboraviti samoga sebe ili stisnuti oči ili se osloboditi goruće žeđe, koja ga je proždirala. Ali nasilnik u njegovoj unutrašnjosti vladao je njegovim mišicama i zglobovima. Juba je osjećao strahovit umor, a da mu snaga kod toga nije ni najmanje smalaksala. Udario je najedamput u strašan smijeh te je plešući, pjevajući i praveći svakojake lakrdije pohrlio naprijed. Unišao je u nekakvu kolibu te se stao pred djecom kreveljiti, dok jedno

od njih nije zapalo u grčeve, a drugo je on uzeo sa sobom i poletio s njime naprijed. Kad su neki seljaci nagnuli u potjeru za njim, bacio im je dijete u lice vičući: »Uzmite to!« Zatim je rekao da je on tebanski kralj Pentej (o kojem nije nikada čuo) i da želi proslaviti Bakove orgije. Onda je stao da pjeva nekakvu grčku korsku pjesmu, premda nije nikad učio grčki.

Opet je došla večer, a on je došao u nekakav gaj na ulazu u jedno selo, gdje su seljaci slavili svečanost boga Pana. Ogavni bog s razjapljenim raljama, s rogovima na glavi i kozjim nogama stajao je pod prostim krovom od dasaka, a pokraj nogu mu je ležalo cvijećem ovjenčano zaklano janje. Seljaci su sa ženama i djecom skakutali okolo njega, kad li spaziše na svoj užas mršava, divljega, zagonetna čovjeka, koji se također pridružio plesu. Juba je plesao tako bijesno, da su seljaci prestali skakutati, te su se začuđeno zagledali u njega. Iznenada započeo je on stenjati i vikati, kao da se sam sa sobom prepire i kao da hoće u isto vrijeme nešto učiniti i ne učiniti. Prepirka se završila time, da je pao ničice na ruke i noge te je stao puziti kao životinja prema kipu kumira. Što je dolazio bliže kumiru, vladanje mu je bilo sve ropskije. Najposlije je stenjući i dršćući legao potpuno na tle te se stao poput crva previjati pred kipom i lizati prah poškropljen krvlju žrtvene životinje. A onda se činilo, kao da će u njem pobijediti ponosna čovječja narav, jer je odjednom skočio uvis, zaletio se na kip Panov, razbio ga u komadiće i udario u divlji bijeg. Kada su se prenerаženi gledaoci sabrali, bio je on odmakao tako daleko, da ga nije bilo moguće više dostići.

Proveo je i drugu nemirnu i strašnu noć pod vedrim nebom. Ali tada se činilo, kao da su najgori časovi prošli. Teška kazna za njegovu oholost još je uvijek ležala na njem, ali njegovi su čini bili već sličniji činima slobodna čovjeka.

Svanuo je dan, i on se našao na putu prema Siki. Divan je to bio vidik, kad je ugledao grad tik pred

sobom. Prošao je pokraj bratove kolibe i vrta, gdje je bilo sve opustošeno: drveće je bilo iščupano, ograda polomljena, sve u kući opljačkano i odvučeno iz nje. Pošao je u grad vičući Agelijevo ime. Gradska su vrata bila već otvorena, i on je unišao u grad. Prošao je preko glavnoga trga do Jukundove kuće. Na trgu je bilo vrlo malo života. Pogledao je na zid, koji je okruživao Jukundovu kuću, i iznenada se popeo po njem na kućni ravni krov, odakle je skočio kroz impluvij upravo u sredinu kuće. Pošao je tihano k Agelijevoj sobici. Agelije je još spavao. Juba ga probudio dovikujući mu Kalistino ime, a onda mu je dodao njegovu tuniku i sandale. Kada se Agelije opremio, naznačio mu je nijemim znakom, neka pođe za njim. Budući da se Agelije ustručavao poći, šapnuo mu je opet u uho Kalistino ime, a najposlije ga je pograbio za ruku i povukao ga za sobom. Juba je otkračunao vrata koja su vodila na cestu, i izgurao brata van. Onda je ponovno zaključao vrata i povratio se u Agelijevu sobicu, gdje je legao u krevet. Činilo se, da je zasada pobijedio njegov dobri anđeo, jer je doskora zapao u miran i dubok san.

22. Kalista u tamnici.

Kada je ono Kalista bila ostavila Cecilija i Agelijevu kućicu, namjerila se već nakon desetak koraka na dva čovjeka, s kojima se nije mogla nikako sporazumjeti, jer oni nijesu znali ni grčki ni latinski. a ona nije znala njihova jezika. Bili su to sinovi jednoga kanaanskoga plemena, visoki kao gore. Oni su priječcem došli iz grada prema Agelijevoj kući, a kad su vidjeli Kalistu, s kojom se nijesu mogli nikako sporazumjeti, uprtili su je na leđa kao svoj plijen i povratili se s njome brzo istim priječcem u grad. Bila je sreća za njih, što nijesu pošli u grad kroz Septimijeva, nego kroz druga vrata. Tako su slučajno utekli strašnom pokolju, koji je doskora pozobao toliko žrtava.

Na vratima, kroz koja su ti gorostasi htjeli ući u grad, nije se nalazila vojnička, nego gradska straža. Zapovjednik straže videći Kalistu na ramenu jednoga dugonje mislio je ipak, da mora uredovati, stoga je zavikao otimačima punskim jezikom:

— Ništarije jedne! Dolje s tim živim plijenom! Kako ste došli do te djevojke?

— To je kršćanska krtica, vaša strogosti, — odvrati divljak, koji je nosio Kalistu na ramenu. — Živio car! Naučit ćemo je, kako se žderu magareće glave i kako se groznica vari. Našoh je na jednom kršćanskom sastanku. Vještica je, pa joj zato mora biti jasno, kako se postupa s vješticama.

— Pusti je, pijano živinče! — reče zapovjednik straže držeći se daleko od gorostasa. — Ne vjerujem, da je koja žena kršćanka, a najmanje može biti kršćanka tako mlada djevojka. Čini se po odijelu, da je to svećenica iz kojega velikoga hrama.

— Ona se može u svašta pretvoriti, u mlado i u staro, — reče drugi gorostas. — Pred mjesec dana vidio sam je noću kod Mađaure na groblju. Tada se bila pretvorila u crnu mačku.

— Nosite se, velim vam u ime sufeta grada Sike i svih oblasti, — vikao je redarstvenik. — Predajte zarobljenicu gradskim oblastima, pa neka one vrše zakon.

Ali Kanaanci nijesu imali volje da predadu svoj plijen. Budući da se ni straža nije usuđivala navaliti na njih bio je načinjen sporazum.

— Dobro, — reče činovnik. — Zakon se mora poštivati. Ne smije biti nasilja ni nemira. Prijatelji, nema druge, morate se pokoriti oblastima. Ali kad je ona na tvojem ramenu, neka i ostane tu, a ti ćeš biti naš nosač pa ćeš nam je pomoći otpremiti dalje.

Onda se obratio Kalisti te joj rekao

— Tako, dijete! Ti si naša uhapšenica, pa ćemo te preslušati u onoj krčmi. Živio Decije, Pobožni i Sretni! Živio naš stari grad, kolonija i municipij!

Budi vesela, dušice, pa nam usput zapjevaj koju pjesmu. Kladim se za vrč vina, da znaš pjevati slatko kao ptica pjevica.

Kalista je šutjela, ali je bila posve sabrana te je samo čekala zgodu, da popravi svoj položaj.

Kada su dolazili na forum, opazila je jednoga poznatoga višega časnika, koji je pazio ondje na red sa svojim odjeljenjem vojnika.

— Pomozite, gospodo! — zavikala je Kalista. — Pomozi, Kalpurnije! Ovi me nitkovi žele odvući u nekakvu svoju špilju.

Tribun prepozna Kalistin glas, jer je bio prijatelj njezina brata.

— Kako to? — uskliknuo je začuđeno. — Kako to, moja lijepa Grkinjo?

A onda je navalio na otimače psujući:

— Vi podli, gadni, kukavni nitkovi, da ste je odmah stavili dolje! Kakva posla imate vi s tom mladom djevojkom? Odmah dolje s njome, nitkovi jedni, jer ću vam inače balčakom svojega mača porazbijati te tvrde afričke lubanje!

Rimljani nijesu trpjeli nikakva otpora, ali bezodvlačan je posluh velika rijetkost, zato su otmičari stali da pregovaraju.

— Plemeniti gospodine, — govorio je redarstvenik, — ona je naša uhapšenica. Jupiter te štitio, Bako te i Cerera blagoslovili, milostivi gospodine tribune! A neka živi i car Decije! Ali ona je buntovnica, milostivi gospodine, ona spada među kolovođe bune, a uz to je i vještica i kršćanka.

— Prestani sa svojim grgljavim glasovima, životinjo, — zaviče časnik, — ili ću ti ih kopljem zatjerati kroz grlo u želudac. Metni djevojku dolje, marvo! Šta razmišljaš? Hajde, Lucije, — zapovjedi Kalpurnije jednom vojniku, — potjeraj tu stoku i dovedi djevojku k nama.

Kalista je bila spasena. Ali redarstvenik nije mogao podnijeti, kako je Kalpurnije postupao s njime, pa je bijesno počeo vikati:

— Promisli, što radiš, plemeniti gospodine. Nas se to konačno ne tiče, ali ti kuhaš sebi vruću kašu. Car je car i carski je ukaz carski ukaz, a kršćanka je kršćanka. Ne znam, što će kazati na višem mjestu o tom, ali radi se o tvojoj koži. Zapamti, tribune, — vikao je srditi čuvar reda udaljivši se nešto podalje i izgovarajući svaku riječ tako, da su je mogli razumjeti vojnici, — djevojka je kršćanska svećenica i uhvaćena je na kršćanskoj skupštini, kada je žrtvovala magarce i jela djecu, da svojim čarolijama obori cara Decija i uništi naš vjerni grad Siku, a ti si me spriječio u vršenju moje službe. Vidjet ćete, ne će li Kalpurnije svojim postupkom opet navući na grad kugu i pomor marve, skakavce i svakovrsne sablasti.

Te su riječi postigle svoj uspjeh. Kalpurnije je stao da misli, jer je uvidio, da sada ne može pustiti Kalistu na svoju ruku na slobodu. Najposlije je odlučio, da je ne će ipak predati redarstveniku, nego će je sam otpremiti na gradsko poglavarstvo. Promrmljao je nekakvu kletvu i zapovjedio vojnicima:

— Naprijed, momci! Povedite djevojku k triumvirima!

A onda se okrene Kalisti riječima:

— Ne boj se, zvijezdo danice iz Helade. To je samo formalnost, jer će te na gradskom poglavarstvu odmah pustiti na slobodu, čim te samo ugledaju.

Ali na gradskom poglavarstvu nijesu bili tako uslužni, kako je Kalpurnije očekivao. Zadržali su Kalistu najprije preko noći u pritvoru kod jednoga višega činovnika, a kad su je ujutro preslušali, nijesu je htjeli ni tada pustiti na slobodu, nego su joj samo dopustili, da može govoriti s bratom.

Brat je Aristo došao k njoj, ali je otišao od nje očajan i gotovo izbezumljen. Tvrdio je pred Jukundom, da je djevojka začarana i da utvara sebi, da je kršćanka.

23. Prijatelj u nevolji.

Stari se Jukundo silno začudio, kad je unišao u sobu, u koju je bio zatvorio Agelija, a u krevetu je našao Jubu. Pokušao je da izmami od njega pametan odgovor, ali se doskora uvjerio, da ima posla s čovjekom, koji je sašao s uma. Sav jadan povukao se u svoj dućan, gdje je iza jednoga prozora razmišljao o udarcima, što su ga snašli. Agelije je po svoj prilici pobjegao u kakvo tajno zaklonište kršćana, pa nema ni govora o tom, da bi mu zatisnuo oči na smrtnoj postelji, jer se zacijelo ne će nikada više povratiti u Siku. Juba je i prije bio vjetrogonja, a sada je do kraja poludio. Povjerenje oblasti u njega moralo je silno oslabiti, jer on je jamčio za Agelija, da ne će pobjeći, a sada će ga svaki moći prekoriti, da nije održao zadane riječi. Pa ta nesretna mala Kalista, koja je prije sa svojim bratom izradila većinu kipova u njegovoj trgovini! Bila je već nekoliko puta preslušana, i nikako je nijesu htjeli pustiti na slobodu, a sutra će biti preslušana posljednji puta, pa tko zna, hoće li ikada više moći da izradi koji kip.

Dok je stari Jukundo na taj način razmišljao i jadikovao, pun bola i gorčine, najedamput je u njegovu trgovinu banuo Aristo. Razgovor je silno zapinjao. jer je svaki bio zaokupljen svojim bolom..

— On naravno nije došao k tebi? — upitao je Jukundo muklim glasom.

— Tko?

— Agelije.

— Agelije? Ne, nema ga kod mene. Pa kako bi i mogao da dođe k meni?

— Ne znam. Mislio sam, da bi mogao biti kod tebe. Otišao je danas rano iz moje kuće.

— Doista? Ne, ne znam, gdje je. Pa kako je došao k tebi?

— Rekao sam ti već jučer, ali si ti zaboravio. Uzeo sam ga k sebi u zatočenje, ali on je pobjegao zauvijek.

— Zar doista?

— A njegov je brat lud, grozomorno lud, — reče Jukundo i udari se rukom po koljenu.

— Uvijek sam to mislio, — odvrati Aristo.

— Mislio si? Jest, tako je. Ali sadašnje je ludilo kud i kamo drugojačije od onoga prijašnjega. Osvetničke su ga furije krvnički pograbile za vrat. Izgubio je potpuno pamet. Dva sinovca, oba luda. Svemu je tomu kriv njihov otac.

— Mislio sam, da želiš što čuti o mojoj dragoj, slatkoj Kalisti, — reče Aristo.

— Jest, to i želim, — odvrati Jukundo. — Eskulapa mi, svi su oni ludi.

— Doista, to je neka vrsta ludila! — uskliknе Aristo žestoko.

— Tako je nekako, kao da će sav svijet saći s uma, — odvrati Jukundo, kojemu se jezik malo razvezao. — Svi ćemo mi još pomjeriti pameću. I ja ću sam poluditi, a svjetina je i onako već poludila. Kakvo li je ono ogavno, životinjsko ludovanje bilo prije tri dana! Ja sam bio zamandalio vrata i prozore. Jesu li oni divljaci došli i u tvoju blizinu? — A sve se to zbivalo radi nekoliko odrpanih kršćana, pa i radi mojega jadnoga sinovca. Šta nam mogu dvojica ili trojica kršćana nauditi, pa bili oni baš i krastače ili zmije? Zar ne bismo mogli uvijek da ih zgazimo? Druga je stvar u Kartagi. Valja kolovođe zgrabiti za vrat, to ja kažem. Ali mi puštamo lisice, a tučemo guske.

Aristo je bio odviše uronio u svoje jade, pa zato nije mogao s potpunim odobravanjem pratiti tijek Jukundovih misli. A Jukundo je umovao dalje:

— Zacijelo, nije dobro. Carstvo se raspada u rbine. Zapamti, što ti kažem. Uvijek sam proricao, da će do toga doći, ako ostavimo na miru te životinje. I doista, ostavili smo ih na miru. A sada lijekovi dolaze prekasno. Decije ne će moći da pomogne. Nijedan čovjek nije siguran. Pa onda ostajte zdravo,

dragi prijatelji, ja odoh. I ja ću još sjediti u tamnici kao siromašna, draga Kalista; i meni će začepiti usta kao i njoj... Ah Kalisto!... Pa kako si je našao?

— O! — draga, slatka stradalnica! — usklikne Aristo.

— Jest, jest, — primijeti Jukundo zamišljeno. — Ona je draga, slatka stradalnica. Mislio sam, da bi je on, naime Agelije, mogao izvući iz tamnice. Tomu sam se nadao. Upravo je ludovao za tim, da sazna, šta je s njome i da li bismo je mogli osloboditi. Činilo mi se, kao da nema prečega posla nego poći k njoj. Ona je mogla sve kod njega. Ona ga je i ljubila — o tom sam potpuno uvjeren, i nitko mi ne će toga izbiti iz glave. Rekao sam: Dajte, neka se sastanu, i oni će pasti jedno drugomu u naručaj! Ali oni su začarani! Cijeli je svijet začaran! Zapamti, što ti velim. Slutim, gdje je temelj svega.

— O! — zajeca Aristo. — Svejedno mi je, bio to temelj ili vrhunac.... Šta me briga za čitav svijet. Ne mislim ni na što, nego jedino na Kalistu. Da si samo vidio dragu, blagu patnicu! — reče Aristo, i iz očiju mu poteče potok suza.

— Budi postojan! — reče Jukundo, koji se bio nešto oporavio od klonulosti. — Budi muž, moj dragi Aristo. Moralo je da bude tako. To dolazi od ljudske naravi. Zacijelo se sjećaš, što kaže pjesnik, tragični pjesnik, ne veseli pjesnik, jest, pjesnik Menandar...

— Do bijesa sa svim tragičnim i veselim pjesmama, koje su ikada spjevane! — usklikne Aristo. — Ne možeš li mi pružiti barem trunak utjehe i samilosti? Ne možeš li mi dati kakav savjet? Tuđinac sam ovdje u ovoj zemlji, isto tako kao i moja sestra, kojom sam se tako ponosio. Bila je tako dobra, tako draga, tako prijazna, tako slatka. Nije mi nikada rekla nijedne zle riječi, učinila je sve, što sam joj rekao. Živjeli smo tako već deset godina, sve od onog vremena, otkako ostadosmo sirote bez roditelja. Ja sam tada bio dva puta stariji od nje. Htjela je da

ostane u Grčkoj, ali ja sam je nagovorio, da pođe sa mnom ovamo. I sada ju je u ovoj prokletoj Africi ureklo zlo oko, pa je počela misliti, da je kršćanka.

— Htjedoh ti razjasniti najdublji razlog toga vladanja, — reče Jukundo. — Kalista je luđakinja, Agelije je luđak, Juba je luđak, a i stari je Strabon bio ludak. Staroga je Strabona učinila ludakom njegova žena Gurta, i tu je početak svoj našoj nevolji...

Na vratima se u taj čas pojavi Jukundov prijatelj Kornelije. Čim ga je ugledao, stao je Jukundo da zapomaže:

— Uniđi samo, dragi Kornelije, uniđi! Dođi k nama i utješi nas, ako možeš. Pokaži svoju prijateljsku ljubav. Znam ja, da ćeš se zauzeti za nas, samo ako možeš.

Kornelije odgovori, da će se sutra ili prekosutra povratiti natrag u Kartagu. Zato je htio da svojega prijatelja na rastanku zagrli i da se pozabavi s njime na oprosnoj večeri.

— Lijepo! — odvrati Jukundo. — Ali mi reci najprije, da li oni na Kapitoliju znadu, šta se dogodilo s mojim jadnim Agelijem?

Kornelije nije uopće imao ni pojma, da je Agelije bio zatočen u Jukundovoj kući, a još manje, da je pobjegao, zato se silno začudio, kad je to saznao.

— Što? Zar je Agelije doista kršćanin? — rekao je. — Kršćanin u ovako nezgodno vrijeme? No nijesi li mi ti govorio o nekoj mladoj djevojci, koja bi mu imala izbiti te ludorije iz glave?

— I ona je kršćanka! — odvrati Jukundo. — Zlo ti je to s tom čeljadi. Ona je u zatvoru kod triumvira. Šta li će biti najposlije od svega toga?

Kornelije stane mahati glavom gledajući bez razumijevanja preda se.

— Valjda ne misliš, da bi ona mogla doći na sramotni stup? — prekine Jukundo neugodnu tišinu.

Kornelijevo je lice ostalo i dalje mrko i službeno svečano.

— Ne će je valjda staviti na muke? — nastavi Jukundo.

— Stvar je vrlo rđava, — progovori Kornelije.

— Zar ne možeš ništa učiniti za nas, Kornelije? — umiješa se Aristo u razgovor. — Ti imaš prijatelja među uglednim ljudima u Kartagi. Učinio bih sve za tebe, postao bih i tvoj rob. Ona je tako malo kršćanka kao i veliki Jupiter. Nijedan nabor njezine haljine, nijedan uvojak njezine kose nije kršćanski. Ona je Grkinja od glave do pete. Ah, nemamo nikakvih prijatelja ovdje. Draga Kalisto, izgubljena si, jer si tuđinka.

Aristo stane da čupa sebi kosu od očaja, a onda nastavi:

— Kornelije, daj učini nešto za nju. Ona će ti pjevati i plesati, ona će ti obuhvatiti koljena i cjelivati noge. Kornelije! — usklikne Aristo najposlije te klekne i ispruži ruke prema Kornelijevoj bradi.

Korneliju je laskalo, što je bio tako počašćen. Zauzevši stav visokoga zaštitnika rekao je:

— Čujem, da je tvoja sestra zatvorena, jer na nju pada sumnja, da je kršćanka. Slučaj je posve jednostavan. Neka prisegne Geniju cara, pa će biti slobodna. Ako ne će da to učini, zakon se mora izvršiti.

— Dobro je sve to, ali ona je zapala u nekakvo ludilo, — razlagao je Aristo dalje. — Neprestano tvrdi, da nije kršćanka, pa zar to nije dosta? Ali nikako ne će da baci tamjana na žeravicu i da se zakune božicom Rima, nego veli, da ne vjeruje u Jupitera. Ne vjerujem ni ja. Ali samo žensko čeljade, koje je izgubilo razum, može se onako vladati, kako se ona vlada. Rekao sam joj: »Drago dijete, sada se radi o tom, hoćeš li biti osramoćena, hoćeš li pod krvničkim mačem izdahnuti?« O, poludit ću radi nje. Bila je tako lijepa, dosjetljiva, živahna, domišljata, vješta! U sve se razumjela. Znala je praviti kipove, slikati, udarati u kitaru, pjevati, predstavljati. Razumjela se u šivanje i u fino tkanje. Gle, ovaj pojas mi je načinila ona. A sada je svoj njezinoj nevolji kriv Agelije. Oprosti, Jukundo, ali to je istina.

Aristo se baci na zemlju te se stane valjati u prahu.

— Upravo sam opomenuo našega mladoga prijatelja, — reče Jukundo Korneliju, — neka se obuzda i neka pomisli na Menandrovu rečenicu: Ne quid nimis — ne prevršuj mjere! Od prekomjerna bola nema nikakve koristi. Ali ti mladi ljudi ne će da slušaju. Držiš li, Kornelije, da bi tu mogao šta pomoći?

— Nešto mi pada na pamet, — odgovori Kornelije. — Otkako sam ovdje u Siki, upoznao sam jednoga vrlo razborita čovjeka, koji ima vanredno zdrave političke nazore. Slava mu je velika, zove se Polemo, a pripada među učitelje u Merkurovom hramu. Kako mi se čini, on prodire u tim stvarima do samoga korijena. Nijesam se mogao dovoljno načuditi skladu između njegova i mojega mišljenja. I on je iz Grčke kao i sestra toga mladoga gospodina, kojemu bih ja preporučio neka se zaputi k njemu. Ako itko može da mu sestru dozove pameti, moći će to da učini Polemo.

Aristo navali bujicom rječitosti na Kornelija, neka se on sam zauzme za njegovu sestru, jer je on moćniji od Polema, ali Kornelije odvrati:

— Mi u Rimu ne držimo mnogo do osjećaja i namjera. Mi se ravnamo prema onom, što jest. Pita se samo: Hoće li ona da prospe tamjana pred bogove ili ne će? Da li obožava magareću glavu ili ne obožava? Međutim vidjet ćemo, što se dade učiniti.

Iza tih riječi oprosti se Kornelije od Jukunda i Arista obećavši im, da će se zauzeti za Agelija i Kalistu, ali samo toliko, koliko dopušta zakon.

24. Kalista na sudu.

Juba je još istoga prijepodneva, kada je potjerao Agelija na ulicu, ostavio kuću svojega strica Jukunda. Vrzao se najprije oko gradskoga zatvora, u ko-

jem se nalazila i Kalista, a kad su ga tamnički stražari potjerali odanle, pojurio je kroz istočna vrata napolje iz grada i izgubio se doskora u gorskim klancima.

U isto vrijeme razmišljala je Kalista u tamnici o svojem položaju. Mislila je, kako će se ponijeti sutra na javnom sudu, gdje će se odlučivati o njezinoj sudbini. Nije vjerovala ni u grčke ni u rimske bogove, ali nije bila još ni kršćanka. Ipak je osjećala, kako joj se kršćanska nauka sve više sviđa. Pred oči su joj došli likovi Hione, Agelija i Cecilija. Sjećala se njihovih riječi, a naročito Cecilijeva pripovijedanja o dolasku Boga na svijet i o njegovoj neizmjernoj ljubavi prema čovječanstvu. Zaželjela je da bude još bolje poučena i da upozna cijelu kršćansku vjeru.

Rano ujutro došao je k njoj brat Aristo. Vatreno joj je govorio, da će je on danas braniti pred sudom kao njezin odvjetnik, a onda će je u triumfu povesti kući. Kad je vidio, da je zamišljena, pokušao je da je rastrese ali ona mu je odgovorila:

— Moje je vrijeme kratko. Trebala bih kršćanskoga svećenika.

Te riječi dojmiše se Arista kao grom iz vedra neba. Pokušao je ponovno svom snagom da nagovori sestru, neka žrtvuje bogovima, ali je očajno morao priznati, da njegovo nagovaranje nema nikakva uspjeha.

Međutim je na glavnom trgu bila uređena u baziliki sudnica za javnu raspravu. Narod je bio napunio cijelu dvoranu i sav prostor oko bazilike.

Suci su zapremili svoja sjedala. Predsjedao je jedan duumvir u bijelom službenom odijelu s grimiznim obrubom. Iza njega su stajali liktori sa snopovima šiba, u kojima ipak nije bilo sjekira.

Sudski čuvari uvedoše Kalistu u sudnicu. Jadna je djevojka bila izgubila svoju običnu samosvijest. Koljena su joj drhtala, kada je opazila odmah na ulazu u sudnicu različita gadna mučila. Bili su tu teški

vratni okovi ili boiae od željeza i drveta, lisičine za ruke i noge ili nervi, virgae ili bodljikave šibe, flagra, lori i plombati ili bičevi i remenje s gvožđem i olovnim kuglama, zatim svakojake druge sprave od gvozdenih češljeva i češagija do kotla s vrelom vodom i bodljikava kotača, na koji bi optuženik bio privezan i onda rastegnut.

Sudac započne:

— Neka pristupi tamničar!

Tamničar odgovori, da je doveo jednu uhapšenicu, koja je optužena, da je kršćanka, a predana je u ruke vlastima one večeri, kada je bilo došlo u gradu do bune.

Pisar pročita izjavu jednoga vojnika, koji je prijavio, da je uhapšenica bila predana njemu i njegovim drugovima od gradske straže.

— Izvedite uhapšenicu naprijed, — reče sudac.

— Evo je, — odvrati tamničar propisanim načinom.

— Kako je tvoje ime? — upita sudac.

— Kalista, — odvrati uhapšenica.

— Jesi li slobodna ili ropkinja?

— Slobodna. Kći sam klesara Orhiloha s otoka Prokoneza.

Sudac upozori prisjednike, da se optuženici mora dodijeliti defensor ili branitelj. Aristo se prijavi, da će on preuzeti tu dužnost. Nastalo je ispitivanje, je li prijavljeni branitelj togatus, to jest pravi rimski građanin. I to se brzo riješilo, jer su neki članovi suda osobno poznavali Arista, i tako je on mogao da preuzme obranu svoje sestre.

Scriba ili pisar pročita tužbu, koja je glasila, da je Kalista kršćanka i da ne će žrtvovati bogovima.

Duumvir dadne znak, i dva svećenika donesoše malen Jupiterov žrtvenik. Brzo zapališe drven ugljen na njem. Sa strane je stajao tamjan, i sudac pozove optuženicu, neka prospe nekoliko zrna po žeravici za sreću i blagoslov Decija i njegova sina.

Sve su oči bile uprte u Kalistu. A Kalista, kojoj su se na licu vidjeli znakovi tamničkih patnja, progovori mirno:

— Već sam vam rekla, da nijesam kršćanka. Nikada nijesam bila na mjestu, gdje bi se održavalo kršćansko bogoslužje. Nikada nijesam položila kršćanske zakletve niti sam učestvovala kod kršćanske žrtve. Lagala bih, kad bih rekla, da sam u bilo kojem smislu kršćanka.

Nastade šutnja, koju je prekinuo duumvir govoreći:

— Potvrdi svoje riječi. Tu je žrtvenik, vatra i tamjan. Žrtvuj carevu Geniju.

— Ne mogu ništa drugo da učinim, nego da kažem: Nijesam kršćanka, — odgovori Kalista.

Suci se zgledaše, kao da žele reći: »Poznamo mi tu staru pripovijest. Izdaje te upravo ta tvoja nerazumljiva, ogavna tvrdoglavost, koja ne će nikada da se opameti ni da se prigne pred zdravim razumom, pred državnim blagostanjem ili strahom.«

Duumvir ponovi samo jednu riječ:

— Žrtvuj!

Neko vrijeme stajala je Kalista ukočeno na istom mjestu, a onda je pošla brzo naprijed uzdišući:

— Jadne li mene! Zašto sam se rodila? Odakle li me snađe ta nevolja? Ja nemam Boga. Pa šta mogu, kad sam zapuštena? Zašto da ne učinim, što se traži od mene?

Opet se zaustavi. Onda pođe ravno prema žrtveniku, zahvati tamjana i — — iznenada pogleda prema nebu, trgne se natrag i odbaci zrnca od sebe kliknuvši:

— Ne mogu, ne smijem!

Među sucima nastade nemir. Neki najmilosrdniji dekurioni rekoše:

— Sirota, jadna sirota!

Njezin brat pohrli k njoj, stane je nagovarati i zaklinjati, uhvati je silom za ruku i htjede je prisiliti, da žrtvuje. Uzalud. Ona je neprestano govorila:

— Nijesam kršćanka; nikako nijesam kršćanka. Nijesam ni u kakvoj zajednici s kršćanima. O, jadne li mene!

— Izgubila je razum, — vikao je Aristo. — Gospodo suci, poslušajte me. Bile su je za vrijeme bune uhvatile one životinjske ništarije, pa je radi toga pomjerila pameću. Dajte joj vremena, da se uzmogne snaći. Ona je dobra, pobožna djevojka. Učinila je za hramove više nego ijedna druga djevojka u Siki. Isklesala je polovicu kipova u gradu. Mnogi od vas, gospodo, posjeduje djela njezinih ruku. Ona radi sa mnom. Dosta sam nesretan, što vidim, da joj je um zamračen, pa nemojte da je još kaznite kao zločinku, kao kršćanku. Nemojte mi je otimati! Kad biste izrekli konačnu presudu, ništa se više ne bi dalo popraviti. Dajte joj vremena, da se predomisli, i ona će se povratiti bogovima i meni. Hoćete li da je usmrtite zato, što je sašla s uma?

Među sucima stvoriše se dvije stranke. Jedni su bili za to, da se ne smije odgađati s presudom, nego valja raditi odmah u duhu carskoga ukaza, a drugi su dokazivali, da valja pisati u Kartagu višoj oblasti i zatražiti upute, kako da se riješi ovaj slučaj s djevojkom, koja je uvijek služila vjerno bogovima, a sada se ustručava da žrtvuje bogovima, premda kaže, da nije kršćanka. Blaža je stranka najposlije pobijedila. Kalista je ostala i dalje u zatvoru, da imade vremena za »predomišljanje«.

25. Filozof.

Aristo je poslušao Kornelijev savjet i zaputio se u Merkurov hram k filozofu Polemu, ne bi li ga predobio, da pođe u tamnicu k njegovoj sestri Kalisti i da je nagovori na popuštanje. Polemo se iznajprije ustručavao da ispuni Aristovu molbu, jer je smatrao, da nije dostojno za njega silaziti u tamnicu k osobi, koja čami u okovima, ali ga je najposlije njegova slavičnost sklonula, da je ipak pošao Kalisti u po-

hode. Smatrao je, da će njegova slava silno porasti, ako okrene ponosnu djevojku, koju je cijeli grad poznavao kao vrlo oštroumnu osobu. Naročito će postati još veći miljenik svojih slušateljica, koje su se u novije vrijeme počele kupiti oko njega.

Afrička srpanjska vrućina vladala je u Kalistinoj tamničkoj ćeliji, kad je glasoviti filozof došao k njoj zajedno s njezinim bratom Aristom. Kalista je bila zapanjena, jer nije očekivala takvoga pohoda.

— Evo, draga Kalisto, moj živote i moja radosti, — govorio je njezin brat, — doveo sam k tebi najvećega čovjeka grada Sike.

Kalista dobaci Polemu ozbiljan pogled, ali odmah odvrati oči od njega s izrazom ravnodušnosti. Polemo je držao u ruci krasnu cirensku ružu, koja je napunila ćeliju opojnim mirisom.

— To je Polemo, — nastavio je Aristo, — prijatelj velikoga Plotina, poznavalac svih filozofa i filozofija. Došao je ovamo iz uslužnosti prema tebi.

Kalista zahvali za njegovu pažnju. Rekla je, da se smatra počašćenom ovakvim posjetom i na ovakvom mjestu.

Polemo uzvrati laskavom napomenom, kako je Sokrat posjećivao Aspaziju i kako je uvijek bilo žena, koje su se uzdigle iznad svojega roda, pa su tražile društvo duhovitih muževa, a takvu ženu vidi i on sada pred sobom.

Kalista je osjećala, da bi joj duša sada, kada traži istinu i zbilju, zapala još dublje u sjenu, kad bi se upuštala u ovakav razgovor. Zato je šutjela.

— Tvoja sestra jamačno nije dobre volje? — upita Polemo Arista postrance, jer mu se nije sviđao hladan način, kako je bio dočekan u tamnici.

— Ljuto se varaš, moj dragi, — odgovori Aristo — Sva je njezina pažnja posvećena tebi. Samo govori!

— Trebalo bi da se djeca Grčke bolje poznaju, — započe Polemo. — Doista je vrijedno, da se bolje

poznaju, jer su im srca spojena nevidljivom vezom. To je neka tajinstvena snaga, koja nas privlači, kao što se privlače međusobno magneti.

Polemo stane mirisati svoju ružu, a Kalista se tužno nasmjehne i progovori:

— Da, ja više ljubim Grčku nego Afriku.

— Svaka zemlja imade svojih vrlina, — reče Polemo. — Ovdje mora čovjek uživati, što mu je dano, da ulijeva drugima znanje u glavu i da kreše žeravicu iz žeravice. Bili bismo sebični, kad ne bismo htjeli ostaviti Grčku, da dadnemo ovdješnjim ljudima, čega oni nemaju. Ali ti, lijepa djevojko, — doda mudrac, — niti možeš u Grčkoj primati pouku niti je možeš u Africi davati, dokle god boraviš u ovom predvorju pakla. A što je najgore, čujem, da si sama to izabrala. Kako je to moguće?

—O, ja bih vrlo rado izašla napolje, učeni Polemo, samo kad bih mogla, — reče Kalista prigušenim glasom.

— Smije li Polemo s Roda slobodno govoriti Kalisti s Prokoneza? — upita Polemo. — Ne običajem upravljati svoje riječi svakomu. Ali dopusti, da tebi stavim pitanje: Šta te zadržava ovdje?

— Oblasti grada Sike i okovi, kojima sam prikovana uza zid, — odgovori Kalista. Voljela bih, da sam drugdje. Voljela bih, da nijesam, što jesam.

— Pa šta bi više mogla željeti da budeš, nego što jesi? — upita Polemo. Darovita si, obrazovana, lijepa kao nijedna kći Afrike.

— Prijeđi na stvar, Polemo, — opomene ga Aristo uljudno, ali ipak odlučno.

— Vidim, moj brat hoće, da me upitaš, koliko ovisi o meni moj boravak ovdje, — priteče Kalista mudracu u pomoć. — Razlog je taj, što ne ću da prospem tamjana po Jupiterovu žrtveniku.

— Vrlo klimav razlog, lijepa djevojko, — reče Polemo. — Šta ima da znači taj čin, koji se od tebe zahtijeva? Ništa drugo, nego da njime pokažeš svoju

vjernost rimskoj državi i vladi. Zacijelo ne pripadaš među one Grke, koji još i danas sanjare o uspostavljanju svoje samostalne države. Iz toga slijedi, da si lojalna Rimljanka. Kad bih vjerovao, da može i sada ustati Leonida, Harmodije, Miltijad, Temistoklo, Periklo, Epaminonda, i ja bih se požurio, da se prije svega latim mača. Ali nema nade, da bi moglo biti tako. Grčka dakle ne traži od tebe, da se dižeš protiv rimske države. Ne ću vjerovati, ne bih htio vjerovati ni onda, kada bi mi ti to sama rekla, da si u vezi s kojom od onih fanatičnih i mračnjačkih sekta, koje teže za propašću Rima. Pomisli, što znači Rim, — i tu je Polemo prešao na odsjek svojega panegiričnoga govora, što ga je bio naročito promislio i upamtio. — Ja sam Grk i kao Grk ljubim Grčku, ali više ljubim istinu. Promatram činjenice, čvrsto se držim njih i pristajem uz njih. Cijela je zemlja bezbrojne vijekove dozrijevala za carsko gospodstvo Rima. Cijela se zemlja sa svim svojim bezbrojnim sastavnim dijelovima jedinstveno stopila s Rimom. Što sada gledamo na zemlji, to je posljednja stepenica usavršivanja ljudskoga roda. Razvoj svijeta, razvoj prirodnih snaga ne može ići dalje. To su upoznali svi zakonodavci i svi svjetski mudraci. Ostvareno je najposlije jedinstvo, a jedinstvo je vječnost. Rimsko će carstvo biti vječno, jer je jedno. Uklonjen je princip rastvaranja. Došli smo do apotelesme, do punine svjetskoga razvoja. Grčka, Egipat, Sirija, Libija, Etrurija, Lidija — sve su te zemlje pridonijele tomu, da je postignut taj cilj. Svi su se ti narodi u svoje vrijeme uzalud trudili, da zaustave tijek sudbine, jer ih je Rim sve do jednoga povukao na svojim kolima za sobom kao žrtve ili kao sredstva svoje veličine. Pa da sada Judeja uzmogne učiniti ono, što nije mogao učiniti Egipat sa svojom dubinom, što nije mogla učiniti Grčka sa svojom oštroumnošću? Ako je sloboda misli, ako je sumnja, šta više, ako su prevratničke teorije Helade bile nemoćne da rascijepaju rimsku moć, ako je istok sa svojom krasotom i raskošjem pobijeđen,

može li se tu još nadati kakvomu uspjehu misticizam Sirije?

— Slušaš li, draga Kalisto? — usklikne Aristo, koji je u istinu sumnjao, da li Kalista pažljivo sluša, premda ga je Polemo kod toga pitanja pogledao razrogačenim očima.

— Deset vijekova, — nastavio je Polemo, — upravo je prošlo deset vijekova, otkako je Rim započeo svoju pobjedničku životnu putanju. Deset vijekova ispunja on svoje uzvišeno poslanje, koje mu je namijenila sudbina. Rim je usavršio načela državničke umjetnosti i propise vladanja. Deset vijekova ide on sa sve većim žarom, u sve širim krugovima za istim ciljem. Šta sve Rim može? Nije mogao postići jednu jedinu stvar, koju sada želite u svojoj preuzetnosti da postignete vi. Rim je podigao svoju vlastitu vjeru, kako je i dolikovalo, ali nije nikada prezirao vjeru kojega drugoga naroda. To sada činite vi. Zapamti dobro, Kalisto, i sam se Rim unatoč svojoj moći poklonio pred nuždom, koja je moćnija od njega. Rim se ne miješa u različite vjere, on nije navijestio rata svim navikama različitih bogoslužja. Pobjednik je Rim našao naročito na istoku bezbrojne predaje, običaje, predrasude, praznovjerna mišljenja, a sve je to bilo zapleteno u nerazrješivo pletivo. Rim je ostavio i priznao sve to, kako je našao, a da nije učinio tako, bilo bi to samo njemu na štetu. Rim je kazao narodima jedino to: »Imajte obzira prema meni, i ja ću imati obzira prema vama.« Ali to je upravo ono, što vi ne ćete. Vi kršćani, koji nemate ni najmanjega komadića zemlje, koji ne pripadate ni među najmanje narode, šta više, koji uopće nijeste nikakav narod, vi se u svojoj fanatičnoj hirovitosti usuđujete da gazite vjeru velikoga Rima. Tko ste vi? Jadna potucala od jučer! Vjere, koje su starije, misaonije i ljepše od vaše, vjere, koje su imale u svijetu položaj, povijest i politički utjecaj, te su vjere spale na niske grane, a vi zar utvarate sebi, da ćete zagospodovati svijetom, vi, koji ste congeries, talog i rpa ostataka, otpadaka

i mrvica velikih istočnih i zapadnih naroda? Porumeni, Kalisto, porumeni, Grkinjo, koja si potekla od tako plemenita naroda, a sada se sramotiš u prostačkom društvu nekoliko stotina seljaka, robova, prosjaka, piljara, kotlokrpa, postolara i ribara. Zar da djevojka tako plemenita značaja i tako sjajne obrazovanosti gnjije u društvu takvoga društvenoga izmeta?

Polemov je govor bio nadut, ali se ipak dojmio ljudi grčkoga podrijetla. Aristo je skočio uvis, izustio jednu zakletvu i zagledao se pobjedonosno u Kalistu, koja je također bila dirnuta. Ako sve promisli, šta je njezin um znao o kršćanima? U najboljem slučaju zamijenila bi ono, što joj je poznato, s nepoznatim. Uvjerena je bila, da je njezina vjera loša, ali tamo na drugoj strani dobila bi nešto, što bi joj tek možda donijelo sreću. »Ne, ne mogu nikada da budem kršćanka«, rekla je potiho u sebi, a onda je nastavila glasno:

— Gospodine Polemo, ja nijesam kršćanka niti sam ikada rekla, da to jesam.

— To je besmislica, —usklikne Aristo. — Ona nije ni jedno ni drugo. Ne će reći, da je kršćanka, a ipak ne će da žrtvuje!

— To je moja nesreća, — reče Kalista. — Znam ja to. Gubim tako obadvoje: i ono, što vidim, i ono, što ne vidim. To je vrlo nerazborito. Ali što da radim?

Polemo je postupao trgovački sa svojim riječima. Smatrao je, da je već dosta rekao i da se i dosada pokazao odviše velikodušnim, zato nije htio da dalje gubi zaludu riječi.

— Polemo, vjeruješ li ti u jednoga Boga? — upita za čas Kalista.

— Vjerujem, — odvrati on. — Vjerujem u vječno Biće, koje postoji samo o sebi.

— Dobro, — reče ona. — Ja osjećam toga Boga u svojim prsima. Osjećam, da stojim pred Njegovim licem. On mi govori: Čini to, nemoj činiti onoga! Možda ćeš mi reći, da taj zapovjedni glas nije ništa drugo, nego zakon prirode, koji me poziva, da tražim

radost, a izbjegavam žalost. Ali ja ne mogu toga razumjeti. Ne, to je jeka nekakve osobe, koja mi govori. Nitko me ne će uvjeriti, da taj glas ne potječe od nekoga osobnoga bića izvan mene. Taj glas nosi sam u sebi dokaz svojega božanskoga podrijetla. Osjećam, da sam prema njemu u odnošaju kao prema nekakvoj osobi. Ako ga slušam, osjećam zadovoljstvo; ako ga ne slušam, onda sam nezadovoljna. Upravo tako, kao što osjećam zadovoljstvo i nezadovoljstvo, kada se sviđam kojemu višemu prijatelju ili ga vrijeđam. Vidiš dakle, Polemo, ja vjerujem u jedno biće, koje je više nego obično »Nešto«. Vjerujem u biće, koje je više zbiljsko nego sunce, mjesec i zvijezde, više zbiljsko nego lijepa zemlja i glas ljubljenih osoba. Ti ćeš reći: »Tko je on? Je li ti on kada govorio što o sebi?« Jao, nije mi govorio. Upravo odatle dolazi moj jad i nevolja. Ali ja ne ću da odbacim ono, što imam, samo zato, jer nemam više. Jeka pretpostavlja glas, a glas pretpostavlja nekoga, koji govori. Ja ljubim onoga, koji govori, i bojim ga se.

Jadna je Kalista bila iscrpljena i shrvana od unutrašnjeg uzbuđenja.

— O, kad bih Ga mogla naći! — uskliknula je strastveno. — Tražim lijevo, tražim desno, ali ne mogu da Ga dokučim. Zašto se boriš protiv mene? Zašto bježiš preda mnom i smućuješ me ti, praiskonska Ljepoto, ti jedini Lijepi? Nemam te, a trebam te. — Onda dođa još: — Vidite, da nijesam kršćanka. Kad bih bila kršćanka, zacijelo bih Ga već našla ili bih barem rekla, da sam Ga našla.

— Tu se ne da više pomoći, — reče Polemo Aristu zlovoljno i slegne prezirno ramenima. — Predaleko je zašla. Nijesi trebao ni da me dovodiš ovamo.

Aristo udari u jecanje, a Kalista nastavi:

— Zar da štujem kao Boga nešto, što nije Bog? Hoću li reći, da je Onaj, koga ne vidim a koga tražim, vaš Jupiter, Cezar ili božica grada Rima? Oni mi svi skupa ne daju slike Onoga, koji govori u mojoj unutrašnjosti. A jedino Njemu hoću da žrtvujem.

Dva se čovjeka zgledaše zapanjeno, a jedan je uz to bio i ljut. Tada izusti Aristo u pola glasa:

— To je upravo kao sa Sokratovim demonom.

— Priznat ću cara svakim doličnim načinom, — reče Kalista, — ali ne ću da ga poštujem kao Boga.

Odmah iza toga progovori opet:

— Polemo, ne će li taj tajinstveni Opominjač imati za koji dan da svima nama, pa i tebi nešto kaže?

— Umukni, Kalisto, umukni! — usklikne Polemo i skoči uvis tako goropadno, da se to nije nimalo slagalo s njegovim dostojanstvom. — Poštedi mi uši, nesretna ženo! Nikada dosada nijesam čuo takvih riječi. Nijesam došao, da me izvrgavaš ruglu. Jadno, zaslijepljeno, nespokojno, pokvareno čeljade, opraštam se s tobom zauvijek. Odreci se, ako te volja, uzvišenih, svijetlih, milih predaja svojih otaca i posveti svoj život tomu užasnomu praznovjerju. Ostaj zdravo!

Ni prema Aristu nije bio Polemo prijazan kao ni prema njegovoj sestri, premda mu je Aristo pomogao uzaći na nosiljku i premda ga je pješke pratio te je činio sve moguće, samo da ga ublaži.

26. Evanđelje.

Nakon pokušaja s Polemom Aristo se ozbiljno rasrdio na Kalistu. Preostala mu je još jedina nada, da bi je Kornelije mogao spasti. I doista, Kornelije je javio iz Kartage, da Kalista može biti puštena na slobodu, ako samo potpiše jednu izjavu, koju joj on šalje.

Sav veseo pošao je Aristo najprije vlastima grada Sike, koje su bile zadovoljne povlasticom, što su je više oblasti u Kartagi davale Kalisti, a onda se zaputio samoj uhapšenici te joj je rekao:

— Raduj se draga Kalisto, ti si slobodna. A onda ćemo prvim brodom ostaviti tu odvratnu zemlju. Ja sam već govorio s onima na gradskom poglavarstvu.

Kalistino se blijedo lice zacrvenilo. Ona sklopi ruke i zagleda se pogledom punim očekivanja u brata. Kad joj je brat razložio uvjet, uz koji bi mogla biti puštena na slobodu, bila je u prvi mah spremna, da potpiše spis, koji su sastavile oblasti u Kartagi, ali kad je promislila malo dublje o tom, uvjerila se, da bi to u stvari bilo isto što i žrtvovanje. Premda nije bila još potpuno poučena o kršćanskoj vjeri, ipak je znala, da kršćani smatraju odmetnicima sve one, koji su isposlovali sebi isprave o tom, kao da su žrtvovali poganskim bogovima, a zvali su ih libellatici (odmetnici s knjižicom). Radi toga je odlučno rekla, da ne može ni uz ovaj uvjet spasavati svoj život.

Aristo nije mogao u prvi mah vjerovati je li pravo čuo Kalistine riječi. Ali kad je Kalista neprestano ponavljala, da ne može izdati unutrašnji glas u sebi, koji joj zabranjuje, da to učini, zapao je u pravo ogorčenje pa je rekao: »Izgubljena djevojko! Ostavljam te furijama, neka te one odnesu!« Zgrčio je i pest prema njoj, ali onda se naglo okrenuo i izletio van vičući, da je ne želi više nikada vidjeti.

I održao je riječ. Cijeli je dan i noć pravio svakojake ludorije ili plakao a onda je pozvao sve svoje prijatelje na večeru te im najavio, da će se ubiti, jer život za nj nema više smisla. Otada ga je nestalo iz Sike, ali se ipak nije ubio, jer su ljudi, koji su dolazili u Siku, pripovijedali, da su ga vidjeli u Kartagi, gdje se i dalje bavi kiparstvom i slikarstvom.

Za ostavljenu se Kalistu starao u Siki još jedini Jukundo. On je doduše oštro govorio proti kršćanima, ali ipak nije bio činom takav okrutnik, kakve su mu bile riječi. Veselio se u duši, što je njegov sinovac Agelije izmaknuo smrti, a želio je od svega srca, da i Kalista izađe iz tamnice. Ali kako da se to izvede? Znao je da su oblasti Sike nepopustljive, jer su se bojale naroda, koji je nakon onoga pokolja pred gradskim vratima vrebao, ne bi li svoje poglavare mogao uhvatiti u kakvoj nepravilnosti, da ih može optužiti pred prokonzulom, a možda i pred samim ca-

rem Decijem. Ipak Jukundo nije još očajavao. Sjetio se tribuna Kalpurnija, za koga su mu pripovijedali, da se u onoj buni zauzeo za Kalistu, pa je pošao k njemu. Iskalio je pred njim svoje srce, a Kalpurije ga je poveo sa sobom u vojnički tabor k svojemu zapovjedniku Septimiju. Tu je Jukundo razložio svoje mišljenje o progonu kršćana. Rekao je, da bi trebalo kazniti kolovođe, a druge ostaviti na miru. Govorio je:

— Čemu da se sva sila zakona ruši na takve leptire, kakva je ta Kalista, djevojka, koja prema pripovijedanju njezina brata nije proživjela još ni osamnaest proljeća? Kakvu je opačinu ili zločin moglo da počini takvo čeljade? Ta ne može se ni sama braniti, a kamo li će još koga napadati! Pravu ćete politiku voditi prema toj glupoj čeljadi, ako im pokažete nasmiješeno lice. Sjetite se priče o suncu i vjetru. Tko je od njih dvoje skinuo putniku kabanicu? Ako imaš posla s čangrizavcem ukočene šije, koji se druži s furijama, ovjenčaj mu glavu cvijećem i naruči mu sviračice. Gle, kako mu se lice vedri i kako se smije šalama. Captus est; habet — uhvatio si ga, on je tvoj i zajedno s tobom žrtvuje žrtvu ljevanicu. A deder ga udari, gurni, ne daj mu jesti, baci ga napolje: načinio si sebi neprijatelja, koji se ne će nikada pomiriti s tobom.

Kalpurnije je pritekao u pomoć Jukundu govoreći još otvorenije:

— Kad bi to bio kakav kukavan rob ili koja afrička palavorda, hajde de, ali gromovnika mi Jupitera, tu se radi o glavi jednoj grčkoj djevojci, koja pjeva kao muza, pleše kao gracija i deklamira svoje stihove poput Minerve Bilo bi svetogrđe iščupati joj samo jednu vlas s glave. Pa zar ćemo onda dopustiti, da ti kukavni vijećnički psi nasamare kartaškoga namjesnika Fortunijana?

Septimije ne odgovori u prvi mah ništa, kao što je to i dolikovalo čovjeku njegova položaja, nego samo sasluša Jukunda i Kalpurnija. Sva trojica dođoše najposlije u razgovoru do zaključka, da gradske obla-

sti drže protupravno Kalistu u svojem zatvoru, jer da zločin, za koji je ona optužena, spada pod vojničku sudačku vlast. Kalpurnije je odmah dobio ovlaštenje, da pribavi poštovanje tomu vojničkomu pravu. Pobližih uputa, kako će do toga doći, nije primio, nego je imao slobodne ruke. On je u sebi bio brzo gotov s osnovom. Namjeravao je, da tik prije samoga smaknuća provali u tamnicu i da izvede Kalistu na slobodu, a na njezino mjesto da podmetne koju mrtvu žensku osobu, pa će se tako činiti, da je Kalista umrla.

Dok je tako Aristo bio umaknuo u Kartagu, a Jukundo je s Kalpurnijem stvarao osnovu o Kalistinu izbavljenju, dotle je Kalista čamila u tamnici očekujući nastavak parnice. Sjetila se sveska pergamene, što joj ga je bio predao Cecilije u Agelijevoj kućici, a ona ga još uvijek nosila u naborima svoje tunike ispod pojasa. Otvorila je pergamenu i stala da je čita. Pažnja joj se sve više povećavala, i doskora je bila potpuno zadubljena u knjigu. Činilo joj se u onoj tamničkoj osamljenosti, da je to dar poslan s drugoga nevidljivoga svijeta. Otvorio joj se pogled u novu vrstu i u novo općinstvo bića, kojih nije smatrala u prvi mah mogućima, jer su joj bila prelijepa. Ali ne samo da je bila povučena u viši krug stvorenja, nego je došla i u neposrednu blizinu jednoga, koji je bio uzvišen nad svaku isporedbu i različit od svega, što je ikada u časovima najvećega oduševljenja zamišljala kao ideal savršenstva.

Tu je našla ono, za čime je njezin duh čeznuo, premda nije mogao tomu dati potpuno određen lik. Tu je bio On, koji joj je u savjesti govorio, čiji je glas slušala, čiju je osobu tražila. To je bio On, čijim su plamenom gorjeli obrazi Hione i Agelija. Slika joj se duboko usjekla u srce, osjećala je, da On doista postoji. Rekla je u sebi: »To nije sanja pjesnika; to je opis zbiljskoga, osobnoga bića. Ne može to biće biti izmišljeno, jer je previše prirodno, previše živo, previše točno.« Pa ipak se prestrašila kod te spo-

znaje. Vidjela je, koliko li se razlikuje od te slike, i osjećaj vlastite nevrijednosti obuzeo ju tolikom snagom, kakve nije dotada poznavala. Počela je da se svaki dan sve manje cijeni, ali joj je pomisao na neke crte u pripovijedanju ipak ulijevala odvažnost u dušu. Naročito se tješila slikom raskajane žene, koja je Isusu pomazala noge na gozbi. Oči joj se napuniše suzama. Zamišljala je sebe kao onu grešnu ženu i osjećala, da On ni nju ne odbacuje od sebe.

Zaronila je u svijet novih misli i likova. Upoznala je ljepotu višega reda. Postepeno se uzdizala sve više. Život i smrt, rad i patnja, sreća i sposobnost — sve je to dobivalo sada za nju novo značenje i određenje. A u cijelom tom novom svijetu uzdizala se iznad svega jedna misao, koja ju je potpuno obuzimala, misao na Njega, koji je kao pralik cijele divne mudrosti stajao osobno pred njezinom dušom.

27. Kršćansko zaklonište.

Onoga jutra, kada je Juba bio onako neobično izveo Agelija iz Jukundove kuće, bio je Agelije isprva zbunjen, jer nije znao, što da učini.

Ali sada se sjetio Cecilija, koji mu je govorio, da će se obadvojica doskora vidjeti. Čim mu je sinula ta misao u glavu, zaputio se brzo iz grada onim smjerom, kako mu je to Cecilije naznačio. Doskora je zašao u bregovit i kamenit kraj. Prešao je bio drugi miljokaz, a prije no što je došao do trećega, našao se u gorskoj guduri, u kojoj se s lijeva i s desna uzdizale u vis goleme hridine. Prešao je te hridine i treći miljokaz i stao brojiti korake uspinjući se uzbrdo. Vidio je oko sebe šikaru, kržljave jele, gdjekoju maslinu i rogač. Kad je nabrojio tisuću koraka, izmolio je sedam očenaša i stao da se obazire naokolo. Vidio je u blizini čobanina, koji je čuvao koze. Obadvojica stadoše da gledaju oštro jedan u drugoga.

— Dobro jutro! — rekao je Agelije.

— Ti, gospodaru, zacijelo tražiš jarčića za Baka,

— reče čobanin, kad je opazio, kako Agelije promatra njegovo stado.

Agelije odgovori, da ne traži, a čobanin reče hineći nedotupavnost:

— Tko ne prinosi žrtava Baku, taj ne žrtvuje koza.

— Tko ne prinosi žrtava, taj ne žrtvuje Baku, — odvrati Agelije.

— Istina je, — odvrati čobanin, — ali možda bi radije odabrao janje za žrtvu?

— Odabrao bih ga, kad bi bilo pravo, — uzvratio je Agelije. — Ali ono, na koje ja mislim, već je davno zaklano.

Čobanin ostade i dalje ravnodušan, pa reče, da se malo dublje između pećina nalazi jedan njegov znanac, koji će mu možda i u toj stvari moći udovoljiti.

— Pođi samo, kuda te vode te divlje masline, — rekao je čobanin, — a tamo, gdje se čini, da staza prestaje, kod devetnaeste masline, naći ćeš njega.

Agelije stane da se uspinje označenim pravcem i kad dođe do devetnaestog maslinova stabla, kojeg li iznenađenja! Čovjek, koji ga je tu čekao, bio je njegov stari rob Aspar.

— Dakle si se spasao, Aspare! — usklikne Agelije radosno. — Hvala Providnosti, koja je sve tako milostivo udesila!

— Otkako sam ovdje, — odgovori Aspar isto tako radosno, — neprestano dan na dan čekam na ovom mjestu, ne bih li te opet ugledao. Poslao si me bio onog strašnog jutra k Jukundu, a ja nijesam mogao da dođem više do tebe kroz pobunjenu svjetinu, nego sam utekao ovamo.

— Vodi me k Ceciliju! — reče Agelije.

Stadoše da se spuštaju nizbrdo, dok nijesu došli na jedan humak, koji je bio opkoljen klisurama. Uniđoše u jednu od tih klisura i nađoše se u velikoj špilji, kroj koju je pirilo lagano hladno povjetarce.

Dok su prolazili tamnim hodnikom špilje, pripo-

vijedao je Aspar, da mu je ta špilja poznata već od djetinjstva. Sada se nalazi u njoj lijep broj progonjenih kršćana, a među njima i kartaški biskup Cecilije. Ovamo dolaze vijesti iz cijele pokrajine. Imadu i kruha, brašna, ulja, smokava, suha grožđa i vina. Neprilika bi mogla nastati samo onda, kad bi nestalo vode, što se u ovom kraju događa dosta često, ali onda bi već tražili drugi način, kako da si pomognu.

Idući naprijed dođoše na kraj jednog dugačkog hodnika, kad li začuše zvukove crkvenih pjesama. Agelije je bio ushićen. Već od djetinjstva svojega čeznuo je da može prisustvovati službi Božjoj, a sada je osjećao čvrstu želju, da se više nikada ne odijeli od žrtvenika.

Bila su tri sata poslije podne. Bio je to isti sat, u koji je Duh Sveti sašao nad apostole.

Došli su u prostor, koji je bio uređen kao kapela. Tu je bilo sakupljeno oko pedeset vjernika, koji su pjevali svete pjesme izmjenice s biskupom Cecilijem, koji je s drugim svećenicima obdržavao svetu misu. Agelije se nije usudio ni maknuti od tronutosti. Neprestano je gledao na žrtvenik i žarko molio. Napola rasvijetljena kapelica doimala ga se kao predvorje neizmjernog neba.

Kada je sveta misa bila svršena, približio se Ageliје Ceciliju. Njihov je sastanak bio vrlo dirljiv i srdačan.

— O, moj oče! — uskliknuo je Agelije. — Dolazim k tebi, da te nikada više ne ostavim, da budem potpuno tvoj sluga, i da me vodiš putem k Onomu, koji te je učinio ovim, što jesi. Čudne se stvari dogodiše. Kalista je u tamnici, jer vele, da je kršćanka. Ja sam bio u neke vrste zatočenju ili u nečem, što je bilo još gore za moju dušu. Odatle me je danas u jutro izbavio vrlo neobičnim načinom moj brat Juba. Ne će li se, oče, i ona izbaviti čudnovatim načinom, koji je poznat jedino Bogu? Možemo barem moliti, pa i štogod više učiniti za nju. Tako vrijedna duša ne smije biti ostavljena sebi i svijetu. Ako već trpi kao

kršćanka, onda ima pravo i na milosti kršćanske vjere. Zar da nanovo zapadne u poganstvo? Zar da pođe u smrt bez krštenja? Nijesmo li dužni staviti i svoj život na kocku, samo da joj pribavimo tu milost?

28. Krštenje.

Dva sata prije sunčanog zapada osvanuše pred tamnicom u Siki dva čovjeka i zatražiše da mogu posjetiti Kalistu. Uzničar zapita jesu li oni ona dva Grka, naime njezin brat i govornik, koji su već jednom bili u njezinoj ćeliji. Mlađi od te dvojice dobaci uzničaru kesu punu novaca i prođe pokraj njega zajedno sa svojim drugom.

I Kalista je mislila u prvi mah, da to dolazi k njoj njezin brat s filozofom Polemom. Ali kad je pogledala malo bolje u došljake, uskliknula je od veselja, jer je prepoznala biskupa Cecilija.

— Oče! — progovorila je glasno, — željela bih postati kršćankom, ako je moguće. On je došao, da spase izgubljeno jagnje. Naučila sam to iz ove knjige. Evo ti je sada natrag, uzmi je. Ne ću dugo ostati na ovom svijetu. Daj mi Njega, koji je tako ljubežljivo govorio onoj ženi. Skini s mene grešno breme, pa ću veselo ostaviti ovu zemlju.

S tim riječima kleknula je do njegovih nogu i predala mu u ruke smotanu pergamenu.

— Ustani i sjedni, — reče Cecilije. — Razmišljajmo mirno o tom.

— Ja sam spremna, — odvrati Kalista. — Nemoj da mi ne udovoljiš želji, jer su mi trenuci odbrojeni, naravno, koliko sam dostojna.

— Sjedni mirno! — ponovi Cecilije. — Ne uskraćujem ti, što moliš, ali bih želio da te najprije bolje upoznam.

Jedva je mogao da suspregne suze, suze bola ili radosti ili obojega u isti mah, kada je vidio veliku promjenu, koju je na njoj izvela patnja. Najviše ga je dirnulo to, što je primijetio, da je u nje nestalo one

visoke samosvijesti, koja se nekada zrcalila na njezinu licu. Mjesto toga javila se kod nje neizvještačena poniznost, priprosta jednostavnost, popustljiva blagost. Činilo se, kao da bi se mogla smiješiti i onomu, tko bi je gazio nogama, i kao da bi mogla poljubiti nogu onomu, tko bi je od sebe gurnuo.

— Bog je u istinu bio dobar prema tebi, — nastavi Cecilije. — Ali u knjizi, koju si mi povratila, zove nas On, neka promislimo, što nas čeka. Promisli, možeš li piti iz Njegova kaleža?

Ona je još uvijek klečala s izrazom dirljive molbe u pogledu i u cijelom vladanju, prekrstivši ruke na prsima. Uskliknula je:

— Promislila sam o nebu i o paklu, pa izabirem nebo.

— Nijesi ni u nebu ni u paklu, nego si još na zemlji, — reče Cecilije. — Prije no što okusiš nebesku slast, moraš podnijeti zemaljsku tjeskobu i nevolju.

— On mi je udahnuo čvrstu odluku, da izbjegnem paklu i da postignem nebo, — reče Kalista. — On će mi dati i snage, da to postignem.

— O Kalisto, — odvrati biskup glasom, koji je drhtao od tuge. — Ti ne znaš, što ćeš morati da prepatiš, ako mu se pridružiš.

— On je učinio velike stvari na meni. Čudesno sam promijenjena, nijesam više ono, što sam bila. On će još više učiniti.

— O moje dijete, — reče Cecilije, — kako će to slabo tijelo izdržati oštro gvožđe, ljuti plamen, krvoločnu zvijer? Moje dijete, dok te tako pripravljam, osjećam i sam, kao da postajem igračka pakla.

— Oče!— odvrati Kalista. — Nijesam Ga izabrala u naglosti, nego sam promislila, šta činim. U Nj se čvrsto pouzdajem. Ne trgaj me od Njega. Daj mi Ga, ako sam vrijedna. Daj mi moju Ljubav!

Odmah poslije toga doda:

— Otkako sam čula one riječi od tebe, nikada ih nijesam zaboravila: Amor meus crucifixus est — moja je Ljubav pribijena na križ. Hoću da budem kršćanka.

Daj mi mjesto među kršćanima. Daj mi mjesto pod nogama Isusa, sina Marije, mojega Boga. Želim da Ga ljubim. Mislim,da Ga mogu ljubiti. Daj mi Ga!

— On te je uvijek ljubio, — reče Cecilije, — zato počinješ sada da i ti Njega ljubiš.

Kalista prekri oči rukama i ostane neko vrijeme u dubokom razmatranju.

— Vrlo sam neuka, vrlo grešna, — reče najposlije, — ali jedno znam: da na svijetu nema ničega, što je ljubavi vrijedno, osim Njega samoga, a ja želim upravo Njega da ljubim. Njemu se predajem, ako me hoće primiti, i On će me poučiti o sebi.

— Ogorčeno mnoštvo, njegova divlja vika, bešćutni krvnik, mučila, polagana, patnička smrt, — govorio je Cecilije za sebe.

Kalista je bila mirna unatoč vatri, koja je gorjela u njoj. Ali on se nije mogao suzdržavati. Srce mu je bilo mekano. Osjećao je, što je osjećao Abraham, kada je dizao ruku, da zada svojemu djetetu smrtni udarac.

— Vrijeme prolazi, — reče Kalista. — Moglo bi nas svašta zadesiti. I vi biste mogli biti otkriveni. Ali možda, — nastavi uhapšenica promijenjenim glasom, — možda On treba, da budem polaganom kušnjom pročišćena. O teško meni!

— Moramo da prijeđemo na djelo, Viktore, — reče Cecilije svojemu pratiocu, koji je bio đakon.

Cecilije stupi natrag i sjedne, a Viktor pristupi Kalisti i stane je poučavati uobičajenim načinom. Poučio ju je ne samo o krstu, nego i o potvrdi i o euharistiji, jer je Cecilije odlučio da će je okrijepiti svim tim sakramentima.

To je bio prizor, na koji su mogli i anđeli gledati — a oni su doista to i činili —: kada je siromašno dijete, bogato darovima ovoga svijeta, klečalo, a preko glave joj je potekao izvor života. A kad joj je krsna voda ovlažila čelo, osjetila je iznenada, da joj je cijelo biće osvježeno. Dušom joj se razlila takva radost, kakve nije nikada mogla ni zamisliti.

Biskup joj je podijelio i potvrdu i svetu pričest.

— Ostaj s Bogom, najdraže od sve moje djece, — reče Cecilije. — S Bogom do onoga časa, kada se ponovno ugledamo pred Božjim prijestoljem. Nekoliko žestokih patnja, koje možeš brojiti i mjeriti, i sve će biti dobro. Proći ćeš kroz patnje veselo kao pobjednica. Znam: još prije nego što si postala kršćanka, gledala si neustrašivo u oči mukama, koje te čekaju. Ako su te muke sada tu, bit ćeš kao kršćanka dovoljno jaka, da ih podneseš.

— Ne boj se za me, moj oče, — reče pokrštenica vedrim, dubokim glasom.

Biskup Cecilije i njegov đakon Viktor ostaviše tronuta srca tamnicu. Kad su izlazili kroz gradska vrata napolje, upravo je sunce zalazilo.

Kad su došli do one gudure sa strmim klisurama, već je bila i noć. Išli su naprijed moleći potiho psalme, kad li iznenada začuše prodiran vrisak, i nekakav vitak lik projuri pokraj njih u smjeru prema Siki. Nijesu znali, tko bi to mogao biti. Obazreli su se za njim, ali njega je brzo nestalo. Ipak se neznanac doskora opet pojavio iza njihovih leđa te je stao da ih slijedi. Cecilije ga točno promotri i upozna u njem Agelijeva brata Jubu. »Jubo!« progovori mu biskup. Juba odskoči natrag i stane iz daljega da bulji u Cecilija. No kad ga je Cecilije ponovno zovnuo, došao je bijedni mladić bliže. Da je bio dan, mogao bi Cecilije opaziti, kako li se jadnik promijenio, otkako ga je posljednji put vidio.

— Jubo! — progovori Cecilije i po treći put.

Slaboumnik pristupi još bliže, ali nenadano uzmakne natrag i stane lomatati rukama po zraku i vikati:

— Nosi se, crni licemjerče, nemoj mi se približavati! Nosi se, svećeničko pseto, nemoj mi zakrčivati puta, jer ću te razderati u komadiće.

Takvo goropadno vladanje nije bilo za Cecilija nikakva novost. On podigne ruku, načini znak križa i rekne:

— Dođi!

Juba se približi, krisne, počne sipati strašne riječi te srne na Cecilija kao na kurjaka vičući:

— Da dođem? Jest, evo me!

Đakon Viktor priskoči u pomoć svojemu poglavaru, jer se bojao, da će mu Juba u bjesnilu pregristi grkljan. No Cecilije stade čvrsto ne trenuvši ni očima ni udovima. Načini po drugi put znak križa, a bezumni mladić dođe upokoren k njemu i na njegovu zapovijed pođe za njim užasno vičući.

Tako su išli dalje. Juba se nekoliko puta uzbunio, ali ga je Cecilije uvijek umirio. Napokon dođoše do one staze, gdje su bile divlje masline. Tu je valjalo dobro paziti, da ne bi čovjek načinio kakav krivi korak. Cecilije se okrene i dadne Jubi znak, neka se približi. Kada se približio, reče mu:

— Klekni!

Juba posluša, a Cecilije mu postavi ruku na glavu i reče:

— Stupaj tik iza mene i nemoj smetati!

Nastavili su mirno put dalje i dođoše sva trojica do špilje, u kojoj je bilo kršćansko zaklonište.

Tu preda Cecilije Jubu Romanu, koji je u Kartagi vodio nadzor nad energumenima (opsjednutima).

29. Odluka.

U molitvi i razmatranju čekala je Kalista nakon krštenja u tamnici dan svojega konačnoga suda. Bila je posve utonula u promatranje Spasiteljeva lika, činilo joj se, kao da je ništa više ne veže sa zemljom. Ostavljena od svojega brata, živjela je samo za Boga. I došao je dan odluke. Jedan starinski zapisnik pripovijeda o tom danu ovo:

»Konzuli su bili Enej Mesije Decije Augusto drugi put i Grato. Bilo je to sedam dana prije kalenda mjeseca kolovoza u koloniji Siki Veneriji u tajništvu sudišta. S u d a c: prokurator Marcijan. — Uzničar je doveo na sud kiparicu Kalistu koja je bila optužena radi kršćanstva.

Pošto je bila postavljena pred sudačku stolicu, reče prokurator Marcijan:

— Ta je ludost trajala već predugo. Ti si pravila kipove a sada ne ćeš da ih štuješ.

Kalista odgovori:

— Jer sam našla svoju pravu ljubav, koje nijesam prije poznavala.

Prokurator Marcijan reče:

— Mislim, da će tvoja prava ljubav biti i tvoja posljednja ljubav; jer su sve one bile prave u svoje vrijeme.

Kalista reče:

— Ja štujem svoju pravu Ljubav. On je jedini Pravi. On je Sin Božji, i ja ne poznajem nikoga osim Njega.

Prokurator Marcijan odgovori:

— Ne ćeš da bogove štuješ, a htjela bi ljubiti njihove sinove.

Kalista reče:

— On je jedini pravi Sin pravoga Boga, ja sam Njegova, a On je moj!

Prokurator Marcijan primijeti:

— Šuti o svojim ljubakanjima i zakuni se carevu Geniju.

Kalista odvrati:

— Imadem samo jednoga Gospodara, kralja kraljeva, vladara svijeta.

»Prokurator se Marcijan okrene liktoru (krvniku) i reče:

— Ta ludost prelazi u mahnitanje. Prihvatider joj ruku, stavi tamjana u nju i podrži je iznad plamena:

Kalista reče:

— Možeš me prisiliti svojom velikom snagom, ali snaga mojega pravoga Gospodara i moje prave Ljubavi jest mnogo veća.

Prokurator Marcijan reče:

— Ti si opčinjena, ali mi moramo da skinemo čarolije s tebe. Uzničaru, povedi je u lignum (tamnicu za zločince).

Kalista reče:

— On je bio tamo prije mene, On će doći k meni i tamo.

Prokurator Marcijan reče:

— Uzničar će to već spriječiti. Sutra ju opet dovedite!

Kad je drugoga dana prokurator Marcijan sjedio na sudačkoj stolici, dade dovesti Kalistu i zapovjedi joj:

— Iskaži čast našemu Gospodaru i žrtvuj bogovima!

Kalista reče:

— Ostavi me u miru. Ja sam zadovoljna svojim jedinim Gospodarom.

Prokurator Marcijan reče:

— Kako? Zar je on došao k tebi u tamnicu, kako si se nadala?

Kalista reče:

— Došao je k meni usred mojih mnogih bolova, a ti su bolovi bili dragi, jer je On došao u njima.

Prokurator Marcijan reče:

— Omršavila si i požutjela, on će te ostaviti.

Kalista reče:

— On me zato još više ljubi, jer sam lijepa, iako sam potamnjela.

Prokurator Marcijan reče:

— Bacite je u Tullianum. Možda će i tamo naći svojega boga.

Iza toga uniđe prokurator u tajništvo, spusti zavjesu i stane kazivati s pločice presudu. Onda izađe napolje i glasnik (praeco) pročita ovo:

— Kalista, bezumna i opaka žena, osuđuje se ovim, da bude bačena u Tullianum (najgrozniju tamnicu), onda da bude rastegnuta na equuleus (drveno mučilo, slično konju), zatim da bude stavljena iznad lagane vatre, a najposlije da joj se odsiječe glava i da bude bačena psima i pticama.

Kalista reče:

— Hvala mojemu Gospodaru i Kralju!«

30. Smrću u život.

Osuda se počela izvršivati. Kalista je bila bačena u tamnicu punu vlage i gadna zadaha. Tu je ostala jedno popodne i cijelu noć.

U rano su jutro sudski stražari došli, da je izvedu na stratište. Kad su htjeli da je probude, nije ona ništa govorila niti se micala, zato je u prvi mah u onoj tami nijesu ni opazili.

— Tamno je kao u rogu, — reče jedan stražar. — Donesite zublju, jer ne mogu vidjeti, kuda se zavukla.

— Evo je, gdje leži kao svežanj dronjaka, — reče drugi.

— Gospođa ustaje danas vrlo kasno, — primijeti treći.

— Navikla se da spava na mekanijem ležaju, — doda četvrti.

— He-he! Takva škulja kvari lijepo lice, — naruga se peti.

— To je zloduh jogunluka, zato je moramo ukrotiti, — reče uzničar. — Sviđaju joj se ovakvi doživljaji, zato i jest pribavila sebi ovaj stan.

— Kuga proždrla tu vješticu! — ponovio je jedan od prijašnjih. — Sinut će nam bolja vremena, kada zakrenemo vratom još kojoj njezinoj drugarici.

Izvukoše Kalistu napolje i postaviše je pred tamnicu kao lešinu. Budući da se još uvijek nije micala, uhvatiše je dva stražara za glavu i noge i stadoše je vući na stratište. Drugi su stražari nosili mučila pred njom. Kalista se na svježem jutarnjem zraku doskora osvijestila.

— O lijepo svijetlo! — počela je šaptati. — O ljubljeno svijetlo! Moje svijetlo i moj živote! O moje svijetlo i moj živote, uzmi me k sebi!

Malo pomalo postade joj jasno, što se događa s njome. Ipak joj je bilo draže umrijeti, nego da zataji

Njega, koji ju je otkupio svojom smrću. On je trpio za nju, pa i ona treba da trpi za Njega. On je bio za nju pribijen na križ, pa neka i njoj poput Njega rastegnu udove.

Njezini su nosači jedva osjećali teret. Kasnije su uvjeravali, da su imali osjećaj, kao da će im »gadna vještica« odletjeti.

— Vještica, vještica! — vikala je svjetina, kad ju je opazila. — Platit ćemo ti mi skakavce i kugu. Gdje je naš kruh, gdje je pšenica i ječam, gdje je grožđe?

Gadnom halabukom pokazivala je svjetina svoju mržnju te se činilo, kao da će je oteti stražarima i razderati njezino tijelo u komadiće.

Stratište je ležalo sjeveroistočno od grada, između gradskih zidova i gora. Bilo je to groblje robova. Okolica je bila divlja, mjesto nije bilo zaštićeno protiv divljih zvijeri, koje su silazile s brda i proždirale lešine.

Kad je Kalista došla na mjesto svojih muka, izraz se njezina lica tako promijenio, da bi je njezini prijatelji bili jedva prepoznali. Opažala se na njoj divna nježnost i stidljivost. Lice joj je prelila rumen, kao da je sunce na izlasku rasvijetlilo sivu pećinu ili toranj. Ali boja joj je bila kod toga tako bijela i sjajna, da bi je drugi mogli možda isporediti sa srebrom. Oči su joj bile veće nego prije, i činilo se, kao da su uperene u nešto, čega svjetina ne opaža. Na usnicama joj se odražavao sladak mir i duboko spokojstvo. Svi oni, koji su prije bijesno halabučili, sada odjednom ušutješe, najprije od radoznalosti, zatim od čuđenja, a onda od divljenja. Napokon ih spopade strah i neko neobično osjećanje samilosti i strahopočitanja.

Za nekoliko su časaka mučila bila uređena. Kalista, koja je prije uvijek toliko pazila na svoje odijelo,bila je stavljena na njih u svojoj zamazanoj tunici. Zgrabiše joj ručne i nožne zglobove i privezaše ih na pomične klade. Ona prozbori svoje posljednje riječi: »Za Tebe, moj Gospodaru i moja Ljubavi! Uzmi me k

sebi, moja Ljubavi, na tom ležaju muke. Dođi k meni, moja Ljubavi, požuri se i dođi!«. Dotle stražari okrenuše kotače i rastegnuše Kalistino tijelo. Udovi škrinuše i iščašiše se iz zglobova, a kad su kotači došli u prijašnji položaj, bila je Kalista pala u nesvijest. Krvnici su čekali, da se opet osvijesti, ali kad im je to trajalo predugo, postadoše nestrpljivi.

— Poškropi je vodom! — rekao je jedan.

— Pljuni joj u lice, i to će je osvijestiti! — reče drugi.

— Poškakljaj je svojom sulicom! — dobaci treći.

— Ne brbljajte, — primijeti ozbiljno četvrti. — Ne vidite li, da se preselila u carstvo sjena?

Natiskaše se oko nje i stadoše je pažljivo promatrati. Zaludu su bili svi pokušaji, da je dozovu k svijesti. Ona se doista preselila k svojemu Gospodaru i Ljubavniku.

— Ostavite je kurjacima i jastrebovima, — reče cornicularius (sudski razvodnik).

Upravo je cornicularius htio da izda zapovijedi, tko će čuvati lešinu do noći, kad li se na stratištu pojavi jedno odjeljenje rimskih vojnika, kojemu je na čelu bio tribun Kalpurnije.

— Paščadi jedna! — zavikao je tribun bijesan. — Tako ste prevarili rimske vojnike?

Ali ni sve njegove grdnje nijesu mogle više pomoći. Gradske su oblasti bile nekako saznale za Kalpurnijevu osnovu, zato su dale izvesti Kalistu na stratište prije nego što su davale izvoditi druge osuđenike. Kad su Kalpurnijevi vojnici skinuli Kalistu s mučila, morao je i Kalpurnije ustanoviti, da je ne može više predati živu svojemu prijatelju Jukundu. Jedino, što je mogao učiniti, bilo je, da uz lešinu mučenice ostavi stražu, koja nije puštala svjetine u blizinu.

31. Tijelo mučenice.

Afričko je sunce prevalilo svoj put na obzorju, ali se nije usudilo da svojim usijanim zrakama oskvrne zemaljske ostanke mučenice. Uzdigoše se večernje magle, i gusta se rosa spustila na zemlju, ali ni magle ni rosa ne unesoše otrova raspadanja u drago tijelo. Pustinjske su životinje lutale okolo i urlikale u daljini i u blizini, ali nijedna se nije usudila dirnuti u mučeničke ostanke. Ni jastrebovi, koji su gledali s visokih klisura dolje, nijesu htjeli da na ovakvoj žrtvi slave svoju gozbu. Zvijezde su titrale na nebeskom svodu gledajući u Kalistu kao svjetlila, koja su njoj na čast upaljena. Pomolio se i mjesec, da vidi, šta se dogodilo, te je obrubljivao srebrom crne koprene noći. Ali žalost i raspadanje ne imađahu nikakvih prava na hrabru junakinju, koja je umrla za svojega Boga. Svijet duhova imao je isto tako malo moći nad njom kao i priroda. Nikakav zli duh nije imao da išta kaže njoj, koja je u svojoj bijeloj krsnoj haljini stupila pred prijestolje Božje. Nikakva je kaznena vatra ne će obuhvatiti, jer je u svojem sjajnom zaručničkom ruhu odvedena ravno u zaručničke dvore Janjeta. Zrakom se širio nebeski miomiris, koji je izilazio iz toga beščutnoga nepomičnoga, izmučenoga tijela. Čelo joj je opsijevao svijetli vijenac, koji se vidio ne samo po noći, nego i po danu. Crte su njezina lica zadobile opet prijašnje dostojanstvo, a uz to se preko njih prelio izraz djetinjske nevinosti i nebeskog mira. Užeta su istisnula iz ručnih i nožnih zglobova krv, koja je protekla pijeskom. Ali anđeli su uzeli njezino tijelo, kada ga vojnici skinuše s mučila, i sada ono leži ljubezno i stidljivo na tlu.

Prolaznici se zaustavljaju i gledaju, besposličari se sakupljaju oko tijela. Sikom se širi glas, da ni danje sunce ni noćni mjesec ni grabežljiva zvjerad nemaju nikakve moći nad čudesnim ostancima. Šta više, govori se, da nitko ne može doći u njihovu blizinu, a da ne osjeti neobičan utjecaj; utjecaj, koji odgoni zle strasti i ublažuje uzbuđenje duše. Mnogi se vraćaju radi toga po više puta na stratište. Ne mogu da govore slobodno o tom; kada pokušaju da to učine, obuzima ih sveti strah. Oni, koji čuju njihovo pripo-

vijedanje, a da nijesu vidjeli ostanaka mučenice, kimaju glavom i kažu, da su ti ljudi zašli u gaj eumenida (osvetničkih boginja) ili da su iznenada nagazili na vukodlaka. Uzbuđenje među narodom traje dalje i sve se više širi.

Dan se naginje večeru, večer se pretvara u noć, noć prolazi, i opet se javlja jutro.

Zora rudi. Slab se sijevak svjetlosti širi naokolo. Sumrak postaje sve svjetliji, obrisi prirode izranjaju iz noći. Oko tijela mučenice šuljaju se sjene petorice ljudi, kojih prijašnje noći nije bilo tamo. Jedan stoji sprijeda, ostali stoje otraga noseći neku vrstu nosiljke. Svi su na onoj strani, gdje se izdižu brda, vidi se, da su došli sa sela. Smiono je od njih, što se usuđuju prkositi divljoj zvjeradi, svjetini i vojnicima. Vojnici stoje nešto podalje od tijela šuteći i bdijući. Oni pojedinci između svjetine, koji su cijelu noć proboravili pokraj stratišta, učinili su to u praznovjernoj namjeri: nadali su se naime, da će za svoje čaranje i vračanje moći dobiti koji dio lešine, na primjer prst, zub, nekoliko vlasi, koju krpu tunike ili barem komad okrvavljena užeta.

Mladić, koji stoji sprijeda sa stisnutim rukama i sa suzama u očima, gleda Kalistu u jasnijem jutarnjem svijetlu i sav se trese od toga prizora. Okreće se prema svojim drugovima, koji imadu sa sobom veliko mrtvačko platno, uzima to platno i razastire ga iznad lešine. Onda stoji opet nekoliko trenutaka dršćući i uronjen u svoja razmatranja, moleći, plačući i sakupljajući snagu za ono, što se ima sada dogoditi... O jadni Agelije! Još nijesi izvojštio potpune pobjede nad samim sobom. Druge još misli i druga čuvstva moraju prohujati tvojim prsima, a onda ćeš istom moći da se veseliš i da kličeš iznad beživotnog lika, koji leži pred tobom. Odvažio si se na smion čin, ali tvoje se srce cijepa i ti kolebaš.

Vidio ju je posljednji put u svoj njezinoj zemaljskoj ljepoti i u punoj snazi i dostojanstvu njezina duha. Čini mu se, kao da je protekao cijeli vijek od

onoga jutra. Tako mu je, kao da zijeva silan jaz između onoga i sadašnjega vremena. Zašto li je veliki Stvoritelj razmrskao jedno između najdivnijih svojih djela? O zagonetko nad zagonetkama, da se nebo ne može postići bez takvog razorenja naše izvorne prirode!

Agelije nije stajao skrštenih ruku, dok su mu te misli zabavljale duh, nego se sagnuo i sakupio pijesak, koji je bio natopljen njezinom krvlju, te ga zgrnuo u vrećicu, koju je izvadio iz njedara. Onda se okrenuo bez oklijevanja svojim drugovima, dao im znak i stupio s dvojicom odlučno na stranu lešine, da je štiti protiv napadaja, dok ju druga dvojica brzo podigoše sa zemlje i stavivši je na nosiljku hitro pojuriše s njome prema pustinji. Svjetina, koja je dotada gledala sve to s nijemim začuđenjem, srnula je na Agelija, Aspara i trećega njihova druga, koji se uhvatiše s napadačima u koštac, samo da drugovi s nosiljkom uzmognu što dalje odmaknuti. Agelijevi su se drugovi hrabro borili i otimali, ali bi zacijelo bili svladani, da se u tučnjavu nijesu umiješali vojnici, koji nijesu pazili, koga tuku, nego su mlatili i kršćane i pogane. U toj gunguli uspjelo je Ageliju i dvojici njegovih drugova da umaknu istim putem, kojim su isčeznuli i njihovi drugovi s nosiljkom i s tijelom mučenice.

32 Čudesno djelovanje.

Nosiljka, nosači i njihovi branitelji stigoše sretno u špilju, gdje su kršćani imali svoje zaklonište. Procesija pobožnih vjernika pošla je s njima kroz hodnike špilje noseći u rukama upaljene svijeće i palmine grančice. U kapelici postaviše sveto tijelo pred žrtvenik, i tada započe sveta misa. Biskup CecilijeCiprijan, koji je pjevao misu, progovorio je iza evanđelja vjernicima nekoliko žarkih riječi o pobjedničkom vijencu i svetosti mučenice. Misa se nastavila. Vjernici su pjevali izmjenice himnu, u kojoj se slavila mučenica.

Posljednji stihovi, koji su glasili: »Uz odar njezin molimo — i znamo, da je uz nju Bog«, bili su potvrđeni odmah na licu mjesta. Agelije i eksorcisti uvedoše za vrijeme službe Božje Jubu u kapelicu. Juba se žestoko opirao i drhtao od straha. Kada ga dovedoše u blizinu relikvija, leden je znoj probio njegovo čelo, i mišice se njegova lica stadoše grčevito trzati i izobličivati. Opirao se i svom snagom pokušavao da pobjegne. Usta mu se zapjeniše, a iz njih su izlijetale strahovite riječi, koje su himnu smetale, ali je nijesu prekidale. Eksorcisti ga obuzdaše, dovedoše ga posve blizu tijela mučenice i primoraše ga, da se dotakne rukama njezinih nogu. On užasno krisne i bude bačen tolikom snagom uvis, kao da ga je zavitlalo u zrak ratno bacalo. Zatim se sruši na pod, kao da je mrtav.

Duga se molitva svršila. Biskup izreče: Sursum corda! Juba se podigne sa zemlje. Nakon riječi pretvorbe pridruži se i on molitvi vjernika. Poslije svete mise pristupiše njegovi pratioci k njemu i ustanoviše, da se posve promijenio. Bio je miran, dobroćudan i tih. Bio je doduše još uvijek slabouman, ali zli ga je duh ostavio.

Taj čudesni izgon đavla bio je samo početak čudesa koja su zaredala na zagovor mučenice sv. Kaliste. Može se reći, da je to bio početak uskrsnuća crkve u Siki. Nije prošlo mnogo mjeseci, kada je Decije bio ubijen, i progonstva prestadoše. Biskupom u Siki postao je Kasto, i njegovo se stado doskora umnožilo. Otpadnici zamoliše, da se izmire s Bogom i da budu ponovno dionici crkvenih milosti. I pogani su molili, da budu primljeni u kršćansku općinu. Kada su ih pitali, što ih je sklonulo na to, mogli su reći samo to, da ih se Kalistina smrt tako neodoljivo dojmila, te su dobili nesavladivu želju da se povedu za njom. Mržnja svjetine na kršćanstvo opet je jenjala. Došla su mirnija vremena. Doskora je u Siki bila sagrađena lijepa crkva. Kalistino je tijelo bilo preneseno u nju te je ostalo u njoj sve do Dioklecijanova progonstva.

Juba se pridružio crkvenim poslužnicima. Nijesu ga doduše mogli nikada pravo naučiti, kako će mesti crkvu, ali on nije bio nikada goropadan ni zloban. U takvom je stanju ostao punih deset godina. Tada je najednom iza svete mise, kojoj je uvijek prisustvovao, barem tjelesno, pošao k biskupu Kastu i zamolio ga, da mu podijeli sakramenat krštenja. Rekao je, da mu se ukazala Kalista i povratila mu razum. Kasto se u razgovoru uvjerio, da je Juba doista umno potpuno zdrav, a budući da nije znao, kako će dugo to stanje trajati, nije mnogo krzmao, nego ga je iza potrebite pouke krstio. Nakon krštenja pošao je Juba na grob sv. Kaliste i ostao tamo klečeći sve do noći. Ni tada nije htio ustati, zato ga i preko noći ostaviše u crkvi. Drugoga jutra nađoše ga u položaju, kako kleči, ali je bio mrtav: duša mu je u krsnom odijelu prhnula u nebeske visine.

A šta se dogodilo najposlije s Agelijem?

Povijest nam pripovijeda, da je u vrijeme Dioklecijanova progonstva Agelije umro kao biskup i mučenik u gradu Siki. Ujedno nam povijest kazuje i to, da je on uklonio tijelo sv. Kaliste s prijašnjega mjesta i sahranio ga ispod velikoga žrtvenika na kojem je on svaki dan čitao službu Božju. Iza mučeničke smrti bilo je i Agelijevo tijelo sahranjeno pod istim žrtvenikom.

JOHN HENRY NEWMAN.

Roman »Kalista« spada među klasične, opće svjetske proizvode onoga literarnoga stvaranja, koje je pratilo preporod engleskoga katolicizma u drugoj polovici devetnaestoga vijeka. To je zapravo s umjetničke strane snažnija blizanka Wisemanove »Fabiole«. Nesamo da su obadva romana izašla godine 1855., nego se i u jednom i u drugom prikazuju prilike među kršćanima trećega vijeka poslije Krista, a osim toga i tendencija im je potpuno ista. I Wiseman i Newman sagradiše svoja djela na pretpostavci, da se čovječanska težnja za istinom, dobrotom, ljepotom i heroizmom može smiriti jedino u Bogu i u svetoj katoličkoj Crkvi.

Potpuna tri vijeka podnosila je katolička Crkva u Engleskoj teške progone i prezir. Mnogobrojni mučenici zasvjedočiše svojom krvlju i najljućim patnjama ljubav prema katolicizmu. Povijest irskoga naroda u to doba jest neprekidno, svakidašnje mučeništvo u masama. A da i rođeni engleski katolici nijesu spavali na ružama, to nam najbolje dokazuje sudbina pisca »Utopije«, blaženoga Tome Morusa, koji je bio smaknut godine 1535. samo zato, što nije htio da prizna primat engleskih kraljeva u vjerskim stvarima. U doba protestantske duhovne revolucije bio je engleski katolicizam prigušen u prolijevanju krvi i u svakojakim nasiljima. Od smrti katoličkoga biskupa Watsona g. 1584. bilo je redovito apostolsko nasljedstvo u Engleskoj prekinuto, i umjesto biskupa obavljali su jurisdikciju među engleskim katolicima apostolski vikari.

Početkom 19. vijeka potpisao je kralj Đuro IV. akt o emancipaciji katolika, a 29. rujna g. 1850. proglasio je papa Pijo IX. bulu »Universalis ecclesia«, kojom se u Engleskoj uspostavlja redovita hierarhija. Započeo je iza toga odmah divan preporod u trinaest novih engleskih dieceza. Providnost je postavila na čelo Crkvi takve muževe, koji su se divski isticali nesamo u svojem stadu, nego i u cijeloj katoličkoj Crkvi. Čast vestminsterskog nadbiskupa i kardinala bila je povjerena dru Wisemanu, sinu irskih roditelja, čovjeku velikih poteza i prvorazrednomu piscu. Među njegovim pomagačima isticali su se i mnogobrojni obraćenici, od kojih je najdublji mislilac bio svećenik oratorijanac John Henry Newman.

Newman nije bio tako sretan kao Wiseman, da bi već od djetinjstva pripadao katoličkoj Crkvi. On je istom teškom borbom i dubokim proučavanjem morao da dođe do onoga, što je sinu katoličkih roditelja dano već u najnježnijoj dobi. Rodio se 21. veljače godine 1801. u Londonu. Postavši g. 1828. anglikanski župnik Marijine crkve u Oxfordu pridružio se tako zvanomu traktarijanskomu pokretu, što ga je kasnije vodio profesor hebrejskog jezika na oksfordskom sveučilištu dr. Pusey. Traktarijanci su htjeli da obrane anglikansku crkvu kao apostolsku, zato su se malo pomalo udaljivali od osnovnih načela protestantizma približavajući se sve većma katolicizmu. Izdavali su »»Tracts for the Times« (savremene letake), u kojima su kušali da riješe mnogobrojna dogmatska i crkveno-povijesna pitanja. Sadašnjica ih je uvjerevala, da u anglikanizmu nema nadnaravnog života, a povijest ih je dovodila do spoznaje, da se pravo shvaćanje apostolstva, biskupske vlasti, milosti, grijeha, pokore, zadovoljštine i drugih pitanja duhovnog života nalazilo uvijek u katoličkoj Crkvi. Neki su pokušali, da se uteku iluziji o mogućnosti reformacije anglikanske crkve, ali kad ih je ostavila i ta nada, započela su mnogobrojna obraćenja, koja se nijesu više prekidala sve do današnjega dana.

Newman je g. 1843. ostavio anglikansko župničko mjesto u Oxfordu, a g. 1845. prešao je u Littlemoreu na katolicizam. Te iste godine obratili su se na katolicizam od znamenitijih ličnosti dr. Ward, Dalgairns, St. John, Bowles, Stanton, Walker, Oakley, Collyns i Faber. Slijedeće godine pošao je Newman u Rim, da se usavrši u svojim naukama. Već g. 1847. bio je zaređen za katoličkoga svećenika, te je stupio u oratorij sv. Filipa Nerija. Vrativši se u Englesku bio je najprije do g. 1851. superior oratorijanaca, a od g. 1851. do g. 1859. obnašao je čast rektora novoosnovanoga katoličkoga sveučilišta u Dublinu. Nakon toga osnovao je u Birminghamu zavod za sinove odličnih porodica. G. 1879. bio je imenovan kardinalom.

Uz Wisemana, Manninga i Fabera Newman je još i danas svojom uspomenom i svojim književnim djelima stup engleskoga katolicizma. Okušao se nesamo u prozi, nego i u stihovima. Od apologetskih njegovih djela naročito se ističe »Apologija pro vita sua«, izdana g. 1864. Premda je bio vrlo miroljubiv i u svojem apostolskom žaru uvijek do krajnosti taktičan i razborit, ipak je morao da izdrži gdjekoju tešku polemiku i borbu. Nahuškana svjetina pokazala je odmah u početku neprijateljstvo prema oratorijancima, koji se nakon toga neko vrijeme nijesu smjeli pojaviti na ulici u svojem svećeničkom odijelu. Ta-

lijanski otpadnik dr. Achilli bio je Newmana optužio radi nekih izraza u polemici s njime. Newman je doduše bio osuđen od protestantskoga suda, ali je ipak u očima svih nepristranih ljudi ostao pobjednik. Najbolnije ga se dojmile neke optužbe, koje je protiv njegovih nazora podigao kardinal Manning. Današnji suci njihova spora dolaze do zaključka, da je uzrok nesuglasicama između te dvojice apostolskih velikana bio u tom, što je Newman bio više platonovac, a Manning aristotelovac.

Newman je na početku svojega katoličkoga apostolskoga djelovanja u Engleskoj doživio, da su protivnici katoličkoga preporoda lijepili po ulicama plakate: »Dolje oratorijanci!«, »Protjerajmo oratorijance!«, »Dolje papizam!« Ali životna snaga katolicizma nije mogla više biti ugušena. Engleski su katolici obnovili svoju književnost, obogatili svoj unutrašnji život, stvorili crkvenu pjesmu, podigli najrazličitije organizacije i zavode. Godine 1875. slavio se prvi jubilej obnovljenja apostolske hierarhije u Engleskoj. Statistika je pokazivala silan napredak katolicizma. U dvadeset i pet godina porastao je broj svećenika od 823 na 1883; broj crkava i kapela od 583 na 1095; broj redovnika od 16 na 59; broj redovnica od 55 na 257. Godine 1851. nije postojala još nijedna škola za siromašnu djecu, a g. 1875. bilo je 1397 takvih škola i u njih je polazilo 133.823 djece. U studenom g. 1874. bio je osnovan u Kensingtonu katolički sveučilišni kolegij. Engleski su katolici stali brzo da se zanimaju i za socijalnu akciju, a g. 1879. donio je »Dublin Review« iz pera samoga kardinala Manninga članak, u kojem se ističe potreba, da se katolički svjetovnjaci odgoje za mjesta u vladi, upravi, sudovima, parlamentu i u cijelom javnom životu.

Kad je g. 1890. došao Newmanu njegov posljednji zemaljski čas, mogla je njegova duša mirno da se preseli na drugi svijet, jer je onaj pokret, što ga je on g. 1850. pozdravio kao »drugo proljeće« engleskoga naroda, bio slomio sve zapreke, koje su mu se stavljale na put. Predrasude su bile pobijeđene, katolicizam je bio priznat kao prva velika duhovna vlast u britanskom imperiju. Imena Wisemana, Newmana, Manninga, Fabera bila su poznata na cijelom svijetu kao imena prvih katoličkih preporoditelja.

Ovaj je prijevod »Kaliste« mjestimice skraćen. Pisac se katkada upušta u preduga historijska ili dogmatska razmatranja, što je na štetu umjetničkomu pripovijedanju. Takva su didaktična mjesta izostavljena ili skraćena, ali tako, da time nije ni najmanje dirnuto u bit i jasnoću pripovijesti.

Petar Grgec.